UCHWAŁA Nr XXXII/152/17
Rady Gminy Wyryki z dnia 24 lipca 2017 r.

w sprawie przyjęcia „Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017 - 2023"

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2016 r. poz. 446 z późn. zm.), Rada Gminy Wyryki uchwala, co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się „Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017 - 2023", stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Wyryki.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

PRZEWODNICZĄCY
RADY GMINY
Piotr Horszczaruk

UZASADNIENIE

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017– 2023 opracowany został zgodnie z *Wytycznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020* z dnia 2 sierpnia 2016 r., wydanymi na podstawie art. 5 ust. 1 pkt 11 Ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020 (Dz. U. z 2016 r. poz. 217 z późn. zm.).

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017 – 2023 jest opracowaniem kluczowym z punktu widzenia dalszego rozwoju gminy. Stanowi spójny dokument strategiczny mający na celu wyprowadzenie ze stanu kryzysowego obszaru zdegradowanego, mającego istotne znaczenie dla rozwoju gminy, poprzez przedsięwzięcia kompleksowe (uwzględniające aspekt społeczny, gospodarczy, przestrzenno-funkcjonalny, techniczny i środowiskowy), skoncentrowane terytorialnie oraz prowadzone w sposób zaplanowany i zintegrowany. Opracowanie Programu poprzedzone zostało sporządzeniem szczegółowej *Diagnozy na potrzeby wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji na terenie Gminy Wyryki*.

Realizacja celów Programu odbywać się będzie w głównej mierze w oparciu o system wdrażania pomocy strukturalnej Unii Europejskiej na lata 2014–2020. W związku z tym, opracowanie i uchwalenie dokumentu jest konieczne, gdyż stanowi formalną podstawę ubiegania się o dofinansowanie ze środków finansowych UE m in. projektów składanych w ramach działania dotyczącego rewitalizacji obszarów wiejskich

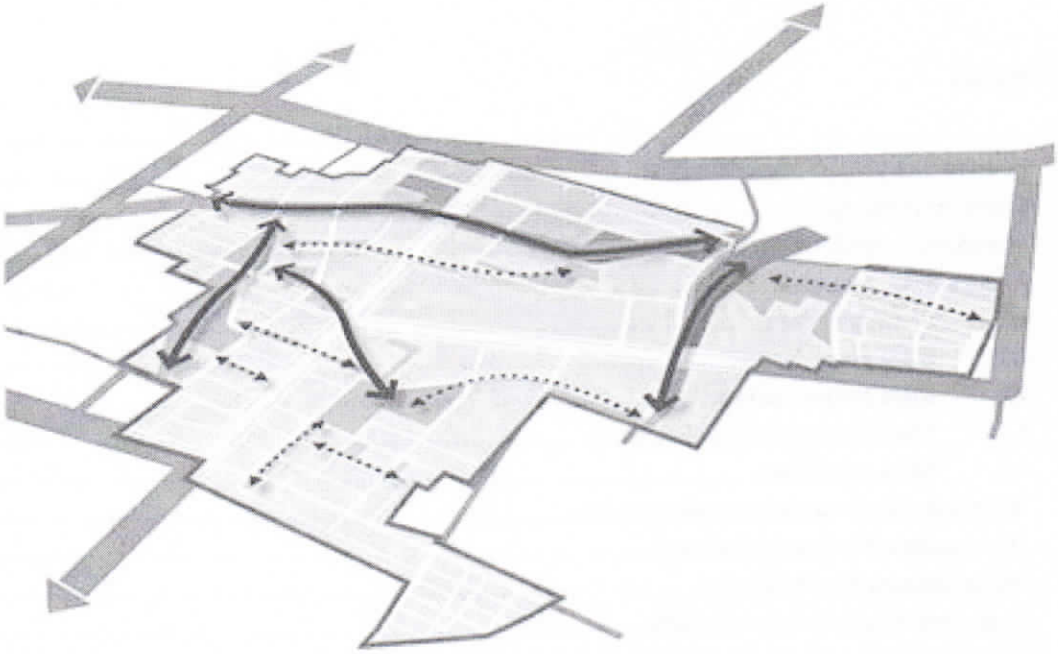

LOKALNY PROGRAM REWITALIZACJI GMINY WYRYKI NA LATA 2017-2023

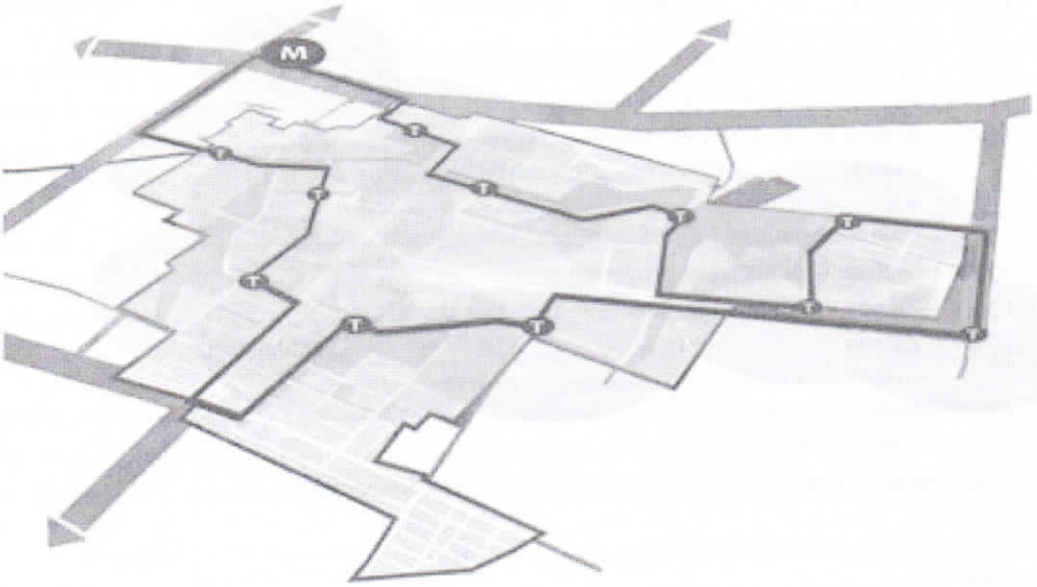

Gmina Wyryki

PROJECT CONSULTING

Spis treści

Wstęp 3

1. Podstawowe pojęcia rewitalizacji. 5
2. Charakterystyka gminy 6
3. Metodologia opracowania 17
4. Analiza wskaźnikowa 20
   - 4.1. Sfera społeczna. 20
   - 4.2. Sfera gospodarcza. 28
   - 4.3. Sfera środowiskowa. 31
   - 4.4. Sfera przestrzenno-funkcjonalna. 32
   - 4.5. Sfera techniczna. 34
5. Wyznaczenie obszarów zdegradowanych 36
6. Wyznaczenie obszaru rewitalizacji 38
7. Wizja Obszaru Rewitalizacji 41
8. Cele rewitalizacji i kierunki działań 41
9. Charakterystyka projektów rewitalizacyjnych wraz z planem finansowym i uzasadnieniem ich komplementarności 44
   - 9.1. Lista planowanych podstawowych projektów rewitalizacyjnych 45
   - 9.2. Harmonogram realizacji projektów rewitalizacyjnych 52
   - 9.3. Komplementarność projektów rewitalizacyjnych 53
   - 9.4 Powiązanie celów i projektów rewitalizacyjnych 55
10. Powiązanie z dokumentami strategicznymi i planistycznymi 56
11. System wdrażania i monitorowania działań rewitalizacyjnych 59
    - 11.1. Źródła i modele finansowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych 59
    - 11.2. System instytucjonalny w procesie rewitalizacji 60
    - 11.3. Zarządzanie procesem rewitalizacji 60
    - 11.4. System budowania i wspierania partnerstw 62
    - 11.5. System informacji i promocji 62
    - 11.6. Monitorowanie efektów działań rewitalizacyjnych 63
12. System ewaluacji i aktualizacji programu 64
    - 12.1. Zasady, tryb i metody przeprowadzenia ewaluacji 64
    - 12.2. Zasady i tryb aktualizacji programu 65
13. Proces konsultacji społecznych 66
    - 13.1. Spotkania konsultacyjne 66
14. Proces strategicznej oceny oddziaływania programu na środowisko 68

Spis tabel 69

Spis map 69

Spis fotografii 69

Załączniki 69

WSTĘP

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023 został przygotowany dla określenia potrzeb w zakresie rewitalizacji obszarów zdegradowanych w sferze społecznej, ekonomicznej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej w gminie w związku ze zidentyfikowaną koniecznością rozwiązywania problemów występujących na obszarze rewitalizacji.
Celem Programu jest wyprowadzenie ze stanu kryzysowego wskazanych obszarów zdegradowanych poprzez wdrożenie programu rewitalizacji, który zapewni przeciwdziałanie wykluczeniu i marginalizacji wyznaczonych obszarów oraz zamieszkujących tam mieszkańców.

Gmina Wyryki przystąpiła do opracowania lokalnego programu rewitalizacji na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 6 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku *o samorządzie gminnym*[1] oraz *Wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020*[2]. Zgodnie z załącznikiem *Cechy i elementy programów rewitalizacji* do ww. wytycznych, program rewitalizacji powinien cechować się: kompleksowością, koncentracją pomocy, komplementarnością oraz uwzględnieniem zasady partnerstwa i partycypacji.

Kompleksowość zakłada ujęcie w programie rewitalizacji jednocześnie aspektów społecznych, gospodarczych lub przestrzenno-funkcjonalnych lub technicznych lub środowiskowych związanych zarówno z danym obszarem, jak i jego otoczeniem. Wklucza również możliwości planowania i realizacji tylko wybiórczych inwestycji, nastawionych jedynie na szybki efekt poprawy estetyki przestrzeni, skupionych wyłącznie na działaniach remontowych czy modernizacyjnych, które nie skutkują zmianami strukturalnymi na obszarze rewitalizacji. Celem programu rewitalizacji jest bowiem kompleksowości interwencji rozumiana, jako wzajemne powiązanie oraz synergia projektów rewitalizacyjnych, która nie oznacza obowiązku jednoczesnej realizacji projektów, lecz synchronizację efektów ich oddziaływania na sytuację kryzysową.

Koncentracja pomocy oznacza, że programy rewitalizacji dotyczy terenów o istotnym znaczeniu dla rozwoju gminy, obejmujących całość lub część zdiagnozowanego obszaru zdegradowanego i dotkniętych szczególną koncentracją problemów i negatywnych zjawisk kryzysowych. Działania ukierunkowane powinny być na określony i zidentyfikowany dzięki diagnozie obszar rewitalizacji, przy założeniu zastosowania adekwatnych narzędzi oraz możliwości finansowania rewitalizacji. Chociaż co do zasady projekty rewitalizacyjne realizowane są na obszarach rewitalizacji, wyjątkiem od tej ogólnej zasady są projekty zlokalizowane poza tym obszarem, pod warunkiem, iż służą one realizacji celów wynikających z programu, a dotyczą inicjatyw społecznych nakierowanych np. na aktywizację zawodową mieszkańców obszarów rewitalizacji. Wymagają one jednak każdorazowo szerszego uzasadnienia i wskazania siły tych powiązań i efektywności oddziaływania danego projektu rewitalizacyjnego.

Komplementarność programu rewitalizacja to uwzględnienie przy jego projektowaniu aspektów: przestrzennych, problemowych, proceduralno-instytucjonalnych, międzyokresowych i źródeł finansowania. Jej przestrzenny wymiar wymaga uwzględnienia wzajemnych powiązań pomiędzy projektami/przedsięwzięciami realizowanymi na obszarze rewitalizacji i poza nim, tak by program efektywnie oddziaływał na cały dotknięty kryzysem obszar, oraz by prowadzone działania nie skutkowały przenoszeniem problemów na inne obszary lub nie prowadziły do niepożądanych efektów społecznych. W konsekwencji wymagana jest ciągła analiza następstw decyzji przestrzennych w skali całej gminy i jej otoczenia (np. przeznaczanie nowych terenów pod zabudowę) w celu zapewnienia skuteczności realizacji programu rewitalizacji.

Komplementarność problemowa oznacza konieczność realizacji projektów, które będą się wzajemnie dopełniały tematycznie, w wyniku czego program rewitalizacji będzie oddziaływał na obszar rewitalizacji we wszystkich niezbędnych aspektach (społecznym, gospodarczym, przestrzenno-funkcjonalnym, technicznym, środowiskowym). Takie podejście będzie przeciwdziałało fragmentacji działań koncentrując uwagę na całościowym spojrzeniu na przyczyny kryzysu danego obszaru. Konieczne jest w tym wypadku określenie

[1] Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku *o samorządzie gminnym* (tj. - Dz. U. z 2016 r. poz. 446 z późn. zm.)
[2] Wytyczne zatwierdzone w dniu 02.08.2016 r. przez Ministra Rozwoju (MR/H 2014-2020/20(2)08/2016).

pożądanego stanu, do jakiego mają doprowadzić dany obszar projekty/przedsięwzięcia rewitalizacyjne, oraz wyboru odpowiednich mierników/wskaźników osiągania celów programu rewitalizacji. W efekcie działania rewitalizacyjne będą powiązane ze strategicznymi decyzjami gminy na innych polach, co zapewni lepszą koordynacją tematyczną i organizacyjną dla podejmowanych decyzji.
Aspekt proceduralno-instytucjonalny wymaga spójnego systemu zarządzania programem rewitalizacji. Pozwoli to na efektywne współdziałanie na jego rzecz różnych instytucji oraz wzajemne uzupełnianie się i spójność procedur. W tym celu niezbędne jest włączenie systemu zarządzania programem rewitalizacji do stosowanego w gminie systemu zarządzania.
Komplementarność międzyokresowa pozwala na odniesienie się do przedsięwzięć rewitalizacyjnych dotychczas zrealizowanych (w latach 2007-2013) na terenie gminy przez krytyczną ich ocenę oraz sformułowanie wniosków na temat skuteczności działań, osiągniętych celów i napotkanych problemów. Umożliwi to uzupełnienie działań (np. o charakterze infrastrukturalnym) o projekty komplementarne (np. o charakterze społecznym) w nowej perspektywie finansowej. Tym samym spełniony zostanie kluczowy dla procesów rewitalizacji postulat ciągłości.
Komplementarność źródeł finansowania wskazuje na konieczności umiejętnego uzupełniania i łączenia wsparcia ze środków EFRR, EFS (np. w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego) i FS (np. w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich) ze wsparciem ze źródeł prywatnych (np. przedsiębiorcy) i publicznych (np. budżet gminy / zadania zlecone), co jest spójne z zasadą włączenia wszystkich grup interesariuszy w realizację działań rewitalizacyjnych.

Kluczowe dla zrozumienia istoty współuczestnictwa interesariuszy w procesie opracowywania i realizacji programu rewitalizacji jest uwzględnienie zasady partnerstwa i partycypacji. Prace nad przygotowaniem programu i jego wdrażanie oparte są na współpracy ze wszystkimi grupami interesariuszy, w tym szczególnie ze społecznością obszarów rewitalizacji oraz innymi ich użytkownikami, przedsiębiorcami i organizacjami pozarządowymi. Program rewitalizacji powinien zawierać opis procesu jego przygotowania (diagnozowanie, programowanie, wdrażanie, monitorowanie) dokumentujący udział w nim różnych grup interesariuszy w taki sposób, by możliwe było zweryfikowanie i ocena stopnia osiągniętego uspołecznienia, jak również określenie, w jaki sposób wybrana forma zarządzania programem rewitalizacji realizuje zasadę udziału w niej interesariuszy.

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023 został przygotowany w oparciu o wymagania określone w dokumencie IZ RPO *Zasady delimitacji obszarów rewitalizacji i definiowania programów rewitalizacji na terenach wiejskich województwa lubelskiego*[3], zaś dokumentem źródłowym stanowiącym punkt wyjścia do diagnozy jest *Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Wyryki na Lata 2017-2025*[4].

[3] źródło: http://rpo.lubelskie.pl/strona-404-rewitalizacja_dokumenty.html
[4] Załącznik do Uchwały Nr XXIX/143/17 Rady Gminy Wyryki z dnia 31 maja 2017 roku. (Załącznik nr1).

1. PODSTAWOWE POJĘCIA REWITALIZACJI

W celu właściwego i jednoznacznego zrozumienia istoty i specyfiki programów rewitalizacji, poniżej przedstawiono definicje zastosowanych pojęć[5]:

1) Interesariusze rewitalizacji - to wszystkie osoby i instytucje, w szczególności: mieszkańcy obszaru rewitalizacji, właściciele/użytkownicy wieczyści nieruchomości i podmioty nimi zarządzające, podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić na obszarze gminy działalność gospodarczą (bez względu na jej formę prawną), społeczną (w tym stowarzyszenia i fundacje oraz grupy nieformalne), jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne oraz organy władzy publicznej.

2) Rewitalizacja - to kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez programy rewitalizacji.

3) Stan kryzysowy - stan spowodowany koncentracją negatywnych zjawisk społecznych (w szczególności bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym), współwystępujących z negatywnymi zjawiskami, w co najmniej jednej z następujących sfer:
   a) gospodarczej (w szczególności w zakresie niskiego stopnia przedsiębiorczości, słabej kondycji lokalnych przedsiębiorstw),
   b) środowiskowej (w szczególności w zakresie przekroczenia standardów jakości środowiska, obecności odpadów stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia, ludzi bądź stanu środowiska),
   c) przestrzenno-funkcjonalnej (w szczególności w zakresie niewystarczającego wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, braku dostępu do podstawowych usług lub ich niskiej jakości, niedostosowania rozwiązań urbanistycznych do zmieniających się funkcji obszaru, niskiego poziomu obsługi komunikacyjnej, deficytu lub niskiej jakości terenów publicznych),
   d) technicznej (w szczególności w zakresie degradacji stanu technicznego obiektów budowlanych, w tym o przeznaczeniu mieszkaniowym, oraz braku funkcjonowania rozwiązań technicznych umożliwiających efektywne korzystanie z obiektów budowlanych, w szczególności w zakresie energooszczędności i ochrony środowiska).

   Skalę negatywnych zjawisk odzwierciedlają mierniki rozwoju opisujące powyższe sfery, które wskazują na niski poziom rozwoju lub dokumentują silną dynamikę spadku poziomu rozwoju, w odniesieniu do wartości dla całej gminy.

4) Obszar zdegradowany - obszar, na którym zidentyfikowano stan kryzysowy. Dotyczy to najczęściej obszarów miejskich, ale także wiejskich. Obszar zdegradowany może być podzielony na podobszary, w tym podobszary nieposiadające ze sobą wspólnych granic pod warunkiem stwierdzenia sytuacji kryzysowej na każdym z podobszarów.

5) Obszar rewitalizacji - obszar obejmujący całość lub część obszaru zdegradowanego, cechującego się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk, o których mowa w pkt. 3, na którym, z uwagi na istotne znaczenie dla rozwoju lokalnego, zamierza się prowadzić rewitalizację. Obszar rewitalizacji może być podzielony na podobszary, w tym podobszary nieposiadające ze sobą wspólnych granic, lecz nie może obejmować terenów większych niż 20% powierzchni gminy oraz zamieszkałych przez więcej niż 30% mieszkańców gminy. W skład obszaru rewitalizacji mogą wejść obszary występowania problemów przestrzennych, takich jak tereny poprzemysłowe (w tym poportowe i powydobywcze), powojskowe lub

[5] *Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020*, zatwierdzone w dniu 02.08.2016 r. przez Ministra Rozwoju (MR/H 2014-2020/20(2)08/2016).

pokolejowe, wyłącznie w przypadku, gdy przewidziane dla nich działania są ściśle powiązane z celami rewitalizacji dla danego obszaru rewitalizacji.

2. CHARAKTERYSTYKA GMINY

Położenie geograficzno-przestrzenne

Gmina Wyryki położona jest w obszarze Polesia Zachodniego. Należy do makroregionu wchodzącego w skład Prowincji Niżu Wschodnio Bałtycko-Białoruskiego. Prawie cały obszar gminy wchodzi w skład subregionu Polesia zwanego Garbem Włodawskim graniczącym na południu z Równiną Łęczyńsko-Włodawską, a na północy z subregionem zwanym Zaklęsłość Sosnowicka.

Pod względem tektonicznym gmina Wyryki leży w strefie przejściowej pomiędzy Wzniesieniem Sławatycz, charakteryzującym się względnie płytkim zaleganiem skał krystalicznych, a obniżeniem Nadbużańskim, zbudowanym z osadów górnokarbońskich i wypełnionych osadami mezozoiku. Na powierzchni występują głównie utwory czwartorzędowe o zróżnicowanej miąższości. Na wierzchowinach stanowią je głównie piaski i żwiry lodowcowe oraz gliny zwałowe podścielone marglami kredowymi, zaś w dolinach namuły i paski rzeczne oraz torfy. Tylko incydentalnie występują niewielkie równiny piasków przewianych.

Swoim zasięgiem obszar gminy obejmuje 16 sołectw i posiada powierzchnię 219,5 km^2. Siedzibą władz gminnych jest miejscowość Wyryki. Użytki rolne stanowią 6473 ha – 29,5%, natomiast lasy i grunty leśne stanowią ok. 56 % powierzchni gminy – 12 285

Gmina Wyryki usytuowana we wschodniej części województwa lubelskiego graniczy:

- od zachodu z gminą Stary Brus (powiat Włodawa) i Dębowa Kłoda (powiat Parczew),
- od północy z gminą Podedwórze (powiat Parczew) i Hanna (powiat Włodawa),
- od wschodu z gminą Włodawa i miastem Włodawa,
- od południa z gminą Hańsk (powiat Włodawa).

Od stolicy powiatu miasta Włodawy gminę dzieli odległość 10 km. Od stolicy województwa miasta Lublin gmina oddalona jest o 88 km.
Tereny przemysłowe nie występują. Zorganizowanych terenów rekreacyjno-wypoczynkowych na terenie gminy nie ma, jedynie w okolicy Suchawy w dolinie Włodawki takie tereny można tworzyć. Ponadto w miejscowości Adampol znajduje się ważny w regionie specjalistyczny ośrodek sanatoryjny leczenia gruźlicy i chorób płuc.

Przez teren gminy przebiega 1 droga o charakterze krajowym Nr 82 Lublin – Cyców – Włodawa – granica państwa, dwie drogi wojewódzkie: Nr 812 Biała Podlaska – Wisznice – Włodawa – Chełm – Krasnystaw, Nr 818 Przewłoka – Wyryki – Adampol oraz osiem dróg o charakterze powiatowym:
Łączna długość drogi krajowej przebiegającej w obrębie gminy wynosi 11,3 km, dróg wojewódzkich 29,3 km, natomiast drogi o statusie powiatowym liczą 68,8 km. Na obszarze gminy występuje piętnaście dróg gminnych, które stanowią długość 21,5 km. Przez obszar gminy nie przechodzi linia kolejowa.

Mapa 1. Położenie Gminy Wyryki.

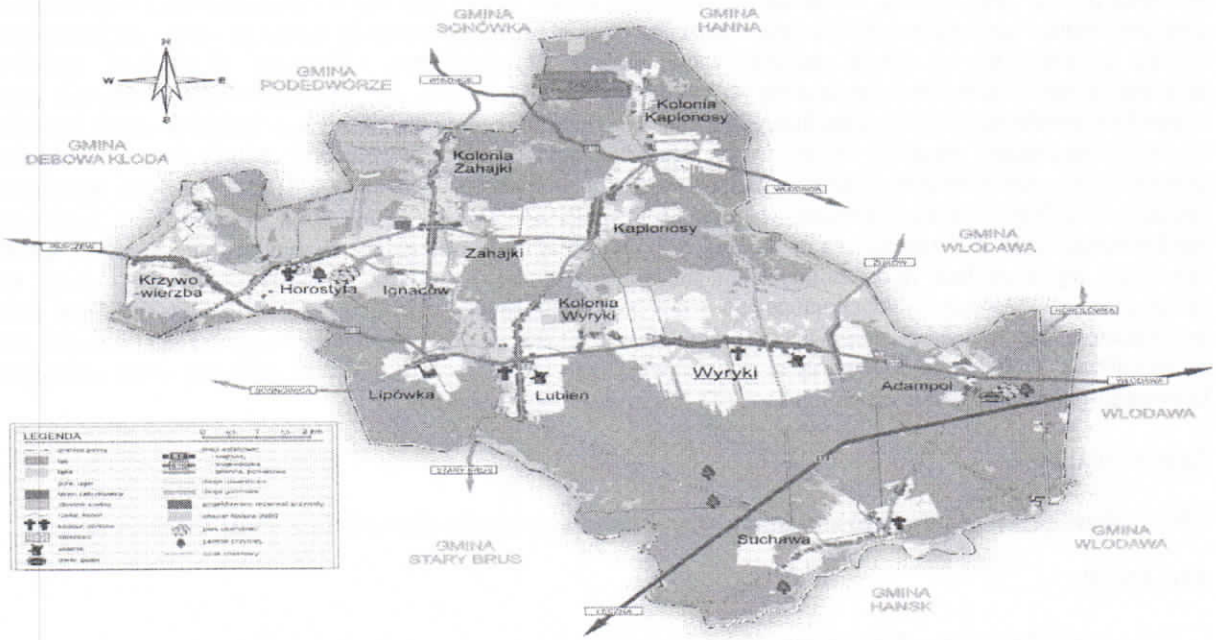

źródło: Urząd Gminy Wyryki

Przez teren gminy przebiega 1 droga o charakterze krajowym Nr 82 Lublin – Cyców – Włodawa – granica państwa, dwie drogi wojewódzkie: Nr 812 Biała Podlaska – Wisznice – Włodawa – Chełm – Krasnystaw, Nr 818 Przewłoka – Wyryki – Adampol oraz osiem dróg o charakterze powiatowym: Łączna długość drogi krajowej przebiegającej w obrębie gminy wynosi 11,3 km, dróg wojewódzkich 29,3 km, natomiast drogi o statusie powiatowym liczą 68,8 km. Na obszarze gminy występuje piętnaście dróg gminnych, które stanowią długość 21,5 km. Przez obszar gminy nie przechodzi linia kolejowa. Gmina posiada charakter rolniczy w związku z tym przeważa zabudowa jednorodzinna i zagrodowa. Jedynie w miejscowościach gdzie były kiedyś zlokalizowane państwowe gospodarstwa rolnicze /Lubień, Zahajki, Kaplonosy kolonia/ znajdują się bloki stanowiące zabudowę wielorodzinną. Występują obszary chronionego krajobrazu jednak nie wpływają one w znaczny sposób na rozwój w/w regionu. W obrębie gminy funkcjonują sieci wodociągowe oraz elektryczne wysokiego napięcia, średniego napięcia oraz niskiego napięcia. Skoncentrowane obszary przemysłowe nie występują. Na terenie gminy zlokalizowane są pojedyncze zakłady reprezentujące takie gałęzie przemysłu jak przemysł drzewny oraz skórzany. Obiekty uznane za chronione oraz szczególnej wartości kulturowej są otoczone strefami ochronnymi, w których nie ma możliwości usytuowania inwestycji związanych z uciążliwym przemysłem. Sieć dróg utwardzonych nie jest dostatecznie rozwinięta i to w większości hamuje rozwój regionu pod każdym względem.

Gmina Wyryki posiada doskonałe walory przyrodniczo-klimatyczne oraz praktycznie nie zdegradowane środowisko naturalne. Jakość powietrza gminy Wyryki należy określić jako bardzo dobrą. Niewielka ilość emitorów zarówno w emisji wysokiej jak i liniowej powoduje taki stan rzeczy. Jedynie w okresie zimowym podczas pracy przydomowych kotłowni należy spodziewać się pogorszenia jakości powietrza. Stan taki jednak ma charakter przejściowy a pogorszenie jakości powietrza dotyczy wyłącznie obszarów zwartej zabudowy zagrodowej. Dokonując obserwacji poszczególnych elementów przyrody ożywionej nie stwierdzono jakichkolwiek zachwiań w jej rozwoju związanych z występowaniem zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego.

Gmina Wyryki znajduje się w dorzeczu Bugu. Obszar ten charakteryzuje się wysoką gęstością sieci rzecznej. Współtworzą ją systemy wodne Włodawki, Hanny i Zielawy, rozdzielone wododziałami IV rzędu. Na terenie gminy system wodny Zielawy tworzą jej lewostronne dopływy: Krynica i Żylawa. Zlewnia Włodawki z największym lewostronnym dopływem Ulanowką odwadnia południowy skłon Garbu Włodawskiego. Zachodnia część gminy znajduje się w dorzeczu gornej Hanny (zwanej także Trzebnieżą), lewego dopływu Bugu.
Przepływ Włodawki waha się w granicach 1,5 – 2,0 m3/s., zaś ilość wody, jaką prowadzą Hanna i Zielawa na terenie gminy nie przekracza 0,5 m3/s. Wody powierzchniowe obejmują około 400 ha – tj. 4,1% powierzchni nieleśnej gminy. Sieć wodna, zwłaszcza w północnej części gminy jest silnie zmodyfikowana melioracjami podstawowymi i szczegółowymi. Koryta większości rzek i strug przypominają liczne tu kanały melioracyjne. Gmina znajduje się w strefie oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna. Głównymi elementami systemu melioracyjnego na tym obszarze są zbiornik retencyjny Zahajki (o pow. 235 ha i pojemności 5 mln m3) oraz Kanał Partyzancki łączący bezpośrednio górną Hannę z Bugiem. Przyczyną wadliwego funkcjonowania systemu są niewystarczające dostawy wody oraz dekapitalizacja urządzeń wodnych. Monitoring w zakresie powierzchniowych naturalnych cieków był prowadzony w rzekach Włodawka i Hanna. Badania wykonane zostały przez Wojewódzką Inspekcję Ochrony Środowiska w Lublinie. Woda rzeki Włodawki wg kryterium fizykochemicznego nie została objęta normą, wg kryterium bakteriologicznego znajdowała się w III klasie czystości, wg kryterium hydrobiologiczego posiadała II klasę czystości. W ocenie ogólnej z uwagi na przekroczenie kryterium fizykochemicznego wody rzeki Włodawki w 2002 r. zostały zaklasyfikowane jako pozaklasowe. Zasoby wód poziemnych na terenie gminy są małe; w obszarze Garbu Włodawskiego wynoszą 10-50 m3/d/km2. Największe zasoby są w dolinie Włodawki, która stanowi zarazem północną strefę graniczną Głównego Zbiornika Wód Podziemnych nr 407 (chełmsko-włodawskiego).

Zasoby kulturowe

Obiekty dziedzictwa kulturowego znajdujące się na obszarze gminy rozlokowane są w kilku miejscowościach:

ADAMPOL

1. Zespół Pałacowo – Folwarczny Zamoyskich 19:
   a. lodownia murowana z 1920 r.,
   b. stara leśniczówka drewniana z ok. 1872 r. częściowo zniszczona 1914 –
   b. 1918, rozbudowana 1922 r.,
   c. nowa leśniczówka, murowana z ok. 1911 r.,
   d. stajnia, obecnie pralnia, murowana z ok. 1930 r. przebudowana,
   e. stajnia obecnie magazyn murowany z ok. 1930 r.,
   f. obora murowana z ok. 1930 r.,
   g. chlewnia murowana z ok. 1930 r.

DOBROPOL

1. Pozostałości cegielni (3 wiaty) drewniane z ok. 1920 r.

HOROSTYTA

1. Szkoła drewniana z ok. początku XX w,
2. Zagroda nr 31 właściciel Adam Milczuk,
   a. dom drewniany z lat 20 XX w,
   b. lamus drewniany z lat 30 XX w,
3. Dom nr 1 własność J. Sadowaki drewniany z początku XX w,
4. Dom nr 21 własność M. Leś drewniany z początku XX w,
5. Dom nr 24 własność J. Jaruzelski drewniany z początku XX w,
6. Dom nr 30 własność A. Joszczuk drewniany z lat 20 XX w,
7. Dom nr 34 własność J. Rynkowski drewniany z 1930 r,
8. Dom nr 36 własność J. Michaluk drewniany z początku XX w,
9. Dom nr 48 własność N. Byczuk drewniany z 1939 r,
10. Dom nr 55 własność W. Lesiuk drewniany z 1938 r,
11. Dom nr 70 własność K. Borsuk drewniany z lat 30 XX w,
12. Dom nr 73 własność W. Stupak drewniany z lat 20 XX w,

13. Dom nr 79 własność W. Stupak drewniany z lat 20 XX w,
14. Dom nr 82 własność K. Ulaniuk drewniany z lat 20 XX w,
15. Lamus w zagrodzie nr 61 własność F. Dec drewniany z lat 30 XX w.

KAPLONOSY

1. Dom nr 29 własność Z. Kuszner drewniany z lat 30 XX w,
2. Dom nr 31 własność J. Kozow drewniany z lat 30 XX w,
3. Dom nr 32 własność M. Zarczuk drewniany z lat 30 XX w,
4. Dom nr 33 własność W. Chawdejuk drewniany z lat 20 XX w,
5. Dom nr 34 własność J. Huzar drewniany z lat 30 XX w,
6. Dom nr 62 własność A. Buska drewniany z lat 30 XX w,
7. Dom nr 70 własność K. Dudyk drewniany z lat 30 XX w,
8. Dom nr 76 własność T. Kosak drewniany z lat 20 XX w,
9. Dom nr 78 własność K. Samczuk drewniany z 1928 r.
10. Dom nr 80 własność E. Wasiluk drewniany z lat 30 XX w,

KOLONIA – WYRYKI

1. Pozostałości zespołu folwarcznego:
   a. dwunastorak własność UG Wyryki murowany z 1900 r.
   b. czworak, obecnie w zagrodzie nr 8, własność W. Śpiewak murowany z ok. 1900 r,
   c. obora obecnie dom mieszkalny własność UG Wyryki murowana z 1900 r,
   d. obora obecnie w zagrodzie nr 7 własność T. Stefaniuk murowana ok. 1900 r.
2. Dom nr 1 własność J. Łachmycki, drewniany z lat 20 XX w.

KRZYWOWIERZBA

1. Szkoła własność RSP Kodeniec murowana początek XX w.
2. Zagroda nr 4 własność S. Nowicka – drewniany dom, obora, stodoła, lamus z lat 30 XX w.
3. Zagroda nr 13 własność M. Moniuk – drewniany dom, budynek gospodarczy z 1925 r.
4. Dom nr 7 własność Bazyli Tarasiuk drewniany z 1929 r.
5. Dom nr 8 własność Jan majewski drewniany z 1920 r.
6. Dom nr 9 własność Jan Kalało drewniany z 1918 r.
7. Dom nr 12 własność P. Kowieski drewniany z 1931 r.
8. Dom nr 33 własność Maria Harmocińska drewniany z 1930 r.
9. Dom nr 34 własność Jan Sobiecki drewniany z ok. 1928 r.
10. Dom nr 62 własność M. Osmulska drewniany z lat 20 XX w.
11. Dom nr 64 własność Maria Muszczyńska drewniany z 1931 r.
12. Dom nr 76 własność C. Sobol drewniany z 1929 r.
13. Dom nr 77 własność W. Fatyga drewniany z 1930 r.
14. Dom nr 78 własność Stefan Kierdaszuk drewniany z 1918 r.
15. Dom nr 82 własność Eugenia Szczepanik drewniany z 1928 r.
16. Dom nr 83 własność W. Karpowski drewniany z 1927 r.
17. Dom nr 92 własność Maria Kozakiewicz drewniany z 1932 r.
18. Dom nr 94 własność Barbara Teratyka drewniany z 1928 r.
19. Dom nr 98 własność M. Kozakiewicz drewniany z lat 20 XX w.
20. Dom nr 99 własność L. Słowik drewniany z lat 30 XX w.
21. Dom nr 100 własność K. Szczepaniak drewniany z ok. 1928 r.
22. Dom nr 101 własność M. Szajda drewniany z początku XX w.
23. Dom nr 105 własność Zygmunt Karwacki drewniany z ok. 1930 r.
24. Dom nr 109 własność Helena Karwacka drewniany z ok. 1930 r.
25. Dom nr 114 własność Anna Chodkiewicz drewniany z ok. 1930 r.

LIPÓWKA

1. Dom nr 2 własność Jozefa Huczuk drewniany z 1924 r.
2. Dom nr 16 własność Franciszka Huczuk drewniany z 1931 r.
3. Dom nr 29 własność Anna Poleszak drewniany z ok. 1924 r.

4. Dom nr 46 własność Edward Serek drewniany z 1888 r.

LUBIEŃ

1. Kościół Parafialny P.W. ŚW. Mikołaja BPA murowany z 1938 r.
2. Ruina Karczmy Własność Rafał Tomaszek murowana z ok. 1850 r.
3. Zagroda nr 102 własność J. Zientek – drewniany dom, lamus z 1938 r.
4. Dom nr 9 własność S. Florek drewniany z lat 30 XX w.
5. Dom nr 13 własność Z. Czerniak drewniany z lat 30 XX w.
6. Dom nr 14 własność Z. Czerniak drewniany z lat 30 XX w.
7. Dom nr 20 własność K. Hulip drewniany z lat 30 XX w.
8. Dom nr 45 własność J. Adamczuk drewniany z 1930 r.
9. Dom nr 60 własność J. Grzeszczuk drewniany z 1928 r.
10. Dom nr 70 własność J. Rygał drewniany z lat 20 XX w.
11. Dom nr 84 własność K. Babczuk drewniany z 1929 r.
12. Dom nr 96 własność B. Busko drewniany z 1886 r.
13. Dom nr 97 własność UG Wyryki drewniany z lat 30 XX w.
14. Dom nr 98 własność W. Torbicz obecnie szkoła murowany z 1931 r. 23
15. Dom nr 109 własność Z. Lotek drewniany z 1936 r.
16. Dom z oborą nr 113 własność Maria Bakun drewniany z ok. 1930 r.
17. Dom nr 119 własność Bronisław Siwiec drewniany z 1933 r.
18. Dom nr 144 własność M. Łukaszuk drewniany z lat 20 XX w.
19. Lamus w zagrodzie nr 145 własność S. Huczuk drewniany z lat 30 XX w.
20. Dom nr 152 własność A. Szelewicka drewniany z lat 30 XX w.
21. Ruina wiatraka koźlaka własność Dąbrowski drewniany z lat 30 XX w.
22. Spichlerz w zagrodzie nr 38 własność J. Smolik drewniany z 1936 r.
23. Lamus w zagrodzie nr 116 własność S. Stefaniak drewniany z lat 30 XX w.

SUCHAWA

1. Zespół Cerkwi Prawosławnej Par. P. W. MB Kazańskiej murowana z początku XX w.
2. Dom nr 22 własność Krzysztof Budner drewniany z ok. 1920 r.
3. Dom nr 25 własność Regina Nakonieczny drewniany z ok. 1930 r.
4. Dom nr 32 własność Czesław Stępień drewniany z ok. 1920 r.
5. Dom nr 36 własność M. Wasil drewniano-murowany z 1939 r.

WYRYKI-ADAMPOL

1. Zagroda nr 24 własność Kazimierz Kowalczuk drewniana z 1925 r.
2. Zagroda nr 54 własność Stanisław Szymański drewniana z ok. 1914 r.
3. Zagroda nr 75 własność Jerzy Czelej dom drewniany z 1923 r, obora murowana z ok. 1935 r.
4. Dom nr 1 własność Kazimierz Mereng drewniany z początku XX w.
5. Dom nr 2 własność Edward Charczewski drewniany z ok. 1920 r.
6. Dom nr 3 własność Ludwik Pierzchała drewniany z początku XX w.
7. Dom nr 12 własność Kazimierz Torbicz drewniany z 1925 r.
8. Dom nr 21 własność Jan Torbicz drewniany z ok. 1930 r.
9. Dom nr 22 własność Bolesław Tatara drewniany z ok. 1930 r.
10. Dom nr 33 własność Paweł Buska drewniany z ok. 1920 r.
11. Dom nr 45 własność Zbigniew Gorzelak drewniany z 1930 r.
12. Dom nr 46 własność Jozefa Juszczuk drewniany z 1925 r.
13. Dom nr 50 własność Katarzyna Łukaszyna drewniany z ok. 1920 r.
14. Dom nr 64 własność Maria Zarczuk drewniany z ok. 1939 r.
15. Dom nr 67 własność Stanisław Błaszczuk drewniany z ok. 1939 r.
16. Dom nr 70 własność Stanisław Brożek drewniany z ok. 1930 r.
17. Dom nr 77 własność Jozef Bagłaj drewniany z ok. 1930 r.
18. Dom nr 78 własność Piotr Horszczaruk drewniany z ok. 1930 r.
19. Dom nr 80 własność Piotr Horszczaruk drewniany z ok. 1930 r.
20. Dom nr 83 własność Maria Juszczuk drewniany z ok. 1939 r.
21. Dom nr 85 własność UG Wyryki drewniany z ok. 1939 r.
22. Dom nr 88 własność Kazimierz Szczygielski drewniany z ok. 1939 r.

23. Dom nr 92 własność Jerzy Tadyniewicz drewniany z ok. 1925 r.
24. Dom nr 118 własność Jozef Bloch drewniany z 1930 r. 25.Wiatrak koźlak własność Stanisław Czelej drewniany z 1938 r.
25. Wiatrak koźlak własność Krystyna Kwiatkowska drewniany z 1886 r.

WYRYKI-POŁÓD

1. Krzyż z kapliczką drewniane z 1939 r.
2. Dom nr 133 własność Janina Buska drewniany z ok. 1910 r.
3. Dom nr 136 własność Maria Rutkowska drewniany przed 1900 r.
4. Dom nr 137 własność Władysław Marcinek drewniany z ok. 1910 r.
5. Dom nr 147 opuszczony drewniany z ok. 1910 r.
6. Dom nr 160 własność Jozef Zarczuk drewniany z ok. 1900 r.
7. Dom nr 162 własność Stanisław Hołud drewniany z ok. 1900 r.
8. Dom nr 170 własność Stanisław Horszczaruk drewniany z ok. 1930 r.
9. Dom nr 173 własność Halina Czajkowska drewniany z ok. 1932 r.
10. Dom nr 174 własność Helena Horszczaruk drewniany z ok. 1930 r.
11. Dom nr 175 własność Zbigniew Pruszkowski drewniany z ok. 1932 r.
12. Dom nr 176 własność Jozef Sekowiec drewniany z ok. 1920 r.
13. Dom nr 177 własność Andrzej Dudyk drewniany z ok. 1930 r.
14. Dom nr 178 własność Krzysztof Adamiuk drewniany z ok. 1935 r.
15. Dom nr 180 własność Katarzyna Horszczaruk drewniany z ok. 1920 r.
16. Dom nr 188 własność Wiesław Mocior drewniany z ok. 1930 r.
17. Dom nr 192 własność Barbara Horszczaruk drewniany z ok. 1930 r.
18. Dom nr 197 własność b.d. drewniany z ok. 1920 r.
19. Dom nr 209 własność Janina Tadaniewicz drewniany z ok. 1920 r.
20. Dom nr 210 własność Katarzyna i Jan Czelejowie drewniany z ok. 1920 r.
21. Dom nr 211 własność Czesław Tadaniewicz drewniany z ok. 1930 r.
22. Dom nr 220 własność UIG Wyryki drewniany z ok. 1930 r.
23. Dom nr 222 własność Zofia Możeluk drewniany z ok. 1920 r.
24. Dom nr 227 własność Jozef Czelej drewniany z ok. 1910 r.
25. Dom nr 233 własność Maria Babkiewicz drewniany z ok. 1930 r.
26. Dom nr 235 własność Jozefa Smolińska i Halina Michalczuk murowany z ok. 1923 r.
27. Dom nr 248 własność Zbigniew Rynkiewicz drewniany z ok. 1920 r.
28. Dom nr 258 własność Tadeusz Zydlewski drewniany po 1945 r. 29.Dom nr 262 własność Anastazja Teresa Torbicz drewniany z ok. 1944 r.
29. Dom nr 267 własność Jan Czubrynski drewniany z ok. 1945 r.
30. Dom nr 268 własność Jan Berkasiuk drewniany z ok. 1945 r.
31. Dom nr 269 własność Jan Torbicz drewniany z ok. 1945 r.
32. Dom nr 270 własność Piotr Stepaniouk drewniany z ok. 1945 r.
33. Dom nr 271 własność Antoni Demczuk drewniany z ok. 1945 r.
34. Dom nr 272 własność Zofia Torbicz drewniany z ok. 1945 r.
35. Dom nr 274 własność Kazimierz Torbicz drewniany z ok. 1945 r.
36. Dom nr 275 własność Jozef Torbicz drewniany z ok. 1945 r.
37. Dom nr 280 własność Jan Czelej drewniany z ok. 1944 r.
38. Dom nr 281 własność Katarzyna Horszczaruk drewniany z ok. 1944 r.
39. Wiatrak koźlak własność Marianna Hawryluk drewniany z końca XIX w.
40. Spichlerzyk własność Anastazja Teresa Torbicz drewniany z ok. 1930 r.

WYRYKI-WOLA

1. Dom nr 236 własność Kazimierz Rudkowski drewniany z ok. 1920 r.
2. Dom nr 242 własność Katarzyna Oniszczuk drewniany z ok. 1925 r.
3. Dom nr 286 własność Stanisław Staszewski drewniany z ok. 1915 r.
4. Dom nr 298 własność Jozef Buska drewniany z ok. 1920 r.
5. Dom nr 301 własność Katarzyna Litkowska drewniany z ok. 1920 r.
6. Dom nr 303 Własność Kazimierz Bułat drewniany z ok. 1930 r.
7. Dom nr 304 własność Jan Buska drewniany z ok. 1920 r.
8. Dom nr 305 własność Tomasz Wesołowski drewniany z ok. 1920 – 30 r.
9. Dom nr 306 własność Jan Sokoluk drewniany z ok. 1925 r.

10. Dom nr 309 własność Antoni Trociuk drewniany z ok. 1920 r.
11. Dom nr 310 własność Maria Torbicz drewniany z ok. 1920 r.
12. Dom nr 312 własność Jozef Możeluk drewniany z ok. 1920 r.
13. Dom nr 313 własność Paweł Danielczuk drewniany z ok. 1920 r.
14. Dom nr 314 własność Barbara Małaszuk i UG Wyryki (świetlica) drewniany z ok. 1928 r.
15. Dom nr 317 własność Jozef Torbicz drewniany z ok. 1946 r. 16. Dom nr 318 własność Jan Demczuk drewniany z ok. 1920 r.
16. Dom nr 326 własność Antoni Szuster drewniany z ok. 1920 r.
17. Dom nr 328 własność Jan Czelej drewniany z ok. 1900 r.
18. Dom nr 330 własność Mieczysław Staszewski drewniany z ok. 1910 r.
19. Dom nr 340 własność Jan Kazimierczuk drewniany z ok. 1920 r.
20. Dom nr 343 własność Stanisław Madziarski drewniany z ok. 1930 r.
21. Dom nr 347 własność Irena Klejnert drewniany z ok. 1910 r.
22. Dom nr 355 własność Antoni Mitruk drewniany z ok. 1910 r.
23. Spichlerzyk w zagrodzie nr 311 własność Jozef Możeluk drewniany z ok. 1920 r.

ZAHAJKI

1. Kapliczka drewniana z lat 30 XX w.
2. Szkoła obecnie dom mieszkalny nr 19 własność UG Wyryki drewniana z lat 20 XX w.
3. Dom nr 29 własność M. Harasimiuk drewniany z ok. 1930 r.
4. Dom nr 30 własność K. Mojsa drewniany z 1920 r.
5. Dom nr 40 własność M. Skrzyńska drewniany z 1930 r.
6. Dom nr 55 własność A. Busko drewniany z 1920 r.

Większość z wyżej wymienionych obiektów jest w złym stanie lub nie posiada odpowiedniej konserwacji technicznej.
Ponadto w obrębie gminy umiejscowione są zabytkowe cmentarze i mogiły:

- Horostyta Cmentarz Prawosławny z XIX w.
- Kaplonosy Cmentarz Prawosławny z połowy XIX w.
- Lubień Cmentarz Rzymskokatolicki z początku XX w.
- Suchawa Cmentarz Prawosławny i Przycerkiewny z początku XX w.
- Suchawa mogiła w lesie z II wojny światowej
- Wyryki Cmentarz Prawosławny XIX w.

Środowisko naturalne gminy Wyryki stanowi niebywałą atrakcję dla gości, a bogactwo przyrody tego obszaru niepowtarzalnie komponuje się z pięknem tutejszych krajobrazów. Walory środowiskowe i turystyczne gminy zachęcają do wypoczynku, z dala od hałaśliwych i zatłoczonych miejskich aglomeracji. Stanowią także doskonałą ofertę dla inwestorów zainteresowanych lokowaniem kapitału, głownie w sferze infrastruktury usługowej na rzecz turystyki i wypoczynku.
Położenie gminy oraz dostępność komunikacyjna terenów o dużej wartości przyrodniczej z okazami roślin i zwierząt nie występującymi w innych obszarach stawiają gminę Wyryki w czołówce gmin regionu mogących służyć jako zaplecze i baza noclegowa dla turystyki krótkopobytowej. Niewątpliwie atrakcją turystyczną gminy jest swoista kultura ukształtowana współistnieniem rożnych tradycji, mozaiką religii oraz oryginalna, drewniana architektura czy typowa zabudowa poleska.

Sytuacja demograficzna

Teren gminy Wyryki zamieszkuje obecnie 2651 mieszkańców. Gęstość zaludnienia jest najniższa wśród gmin powiatu włodawskiego i wynosi ok. 12 osób na km^2. Na podstawie posiadanych danych ze zbiorów ewidencji ludności wynika, że ludność gminy Wyryki systematycznie zmniejsza się. Jest to zjawisko tendencyjne- Polska jest jednym wśród nielicznych krajów, z których więcej osób wyjeżdża niż do nich przyjeżdża. Zjawisko to występuje również na terenie gminy Wyryki. Jednym z głównych czynników wpływających na niż demograficzny gminy jest obawa o przyszłość, brak jasnych perspektyw życiowych (brak miejsc pracy), co powoduje dużą migrację młodych ludzi do większych ośrodków miejskich. Szacunkowa faktyczna wielkość emigracji w roku 2016 wynosiła – 81. Wiele młodych małżeństw odkłada decyzję o potomstwie bojąc się, że stracą pracę i nie utrzymają rodziny. Ruch naturalny ludności w gminie Wyryki w 2016 roku był ujemny i wynosił -12.

Powierzchnia i ludność powiatu włodawskiego oraz poszczególnych gmin

Nazwa gminy	Powierzchnia gminy-km²	Liczba solectw	Liczba miejscowości	Ludność ogółem	Ludność na km²
Miasto Włodawa	18,70	-	1	13511	723
Gmina Hanna	139,00	12	12	3233	23
Gmina Hańsk	179,40	16	24	3872	22
Gmina Stary Brus	133,40	14	18	2140	16
Gmina Urszulin	171,60	25	31	4027	23
Gmina Włodawa	243,80	16	20	5989	25
Gmina Wola Uhruska	150,90	16	21	4072	27
Gmina Wyryki	**219,50**	**16**	**24**	**2651**	**12**

Na koniec 2016 roku dane Urzędu Gminy wskazywały, że w gminie Wyryki stale zamieszkiwało 2651 osób, wśród których 1331 stanowią mężczyźni a 1320 kobiety. Gęstość zaludnienia za koniec 2016 roku wynosiła 12 osób na 1 km^2

Według danych GUS Chełm struktura wiekowa ludności na koniec 2016 roku kształtowała się następująco:

- w wieku przedprodukcyjnym -481 osób
- w wieku produkcyjnym -1683 osoby
- w wieku poprodukcyjnym -487 osób

Z danych wynika, że dominującą grupą są osoby w wieku produkcyjnym, na kolejnym miejscu znajdują się osoby w wieku poprodukcyjnym, najmniejszy jest natomiast odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym. Oznacza to, że Gminę Wyryki można uznać za gminę ludzi starszych, stanowią oni bowiem 60% , Opracowując Strategię Rozwiązywania Problemów Społecznych w gminie Wyryki opierano się na dokumentach strategicznych mających w zakresie działania cele lub działania zbieżne z opracowanym dokumentem.

Z danych przedstawionych w tabeli wynika, że w analizowanych latach w gminie wystąpił ujemny przyrost naturalny, co oznacza, że więcej było zgonów niż urodzeń. Spadek liczby urodzeń w dużej mierze wiąże się z tym, że mniej kobiet decyduje się na urodzenie dzieci, ze względu na trudne warunki finansowe rodziny, brak zatrudnienia jak również złe warunki mieszkaniowe.

Liczba urodzeń i zgonów w gminie Wyryki

Wyszczególnienie	2014	2015	2016
Liczba urodzeń	22	19	22
Liczba zgonów	32	34	33
Przyrost naturalny	-10	-15	-11

Źródło: Ewidencja ludności Urzędu Gminy Wyryki

Sytuacja gospodarcza

Siedzibą gminy jest miejscowość Wyryki, pełni ona jednocześnie funkcję ośrodka obsługi lokalnej w zakresie: ochrony zdrowia, kultury oraz obsługi administracyjnej. Na jej terenie funkcjonują obiekty usługowe z zakresu usług podstawowych: biblioteka, poczta, bank spółdzielczy, ośrodek zdrowia, apteka, zespół szkół.

Na obszarze gminy funkcjonuje niewiele podmiotów prowadzących działalność pozarolniczą. Formą prowadzonej działalności są najczęściej zwykłe małe rodzinne lub jednoosobowe firmy zajmujące się działalnością handlową, usługową, produkcyjną.

Liczba podmiotów gospodarczych podejmujących działalność w ciągu roku systematycznie spada. Na terenie Gminy działalność gospodarczą (na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej w Urzędzie Gminy) prowadzi 21 podmiotów gospodarczych (stan na koniec 2016 roku). W tym: 8 podmiotów zajmujących się handlem (sprzedaż artykułów spożywczych i przemysłowych, handel obwoźny artykułami spożywczymi, sprzedaż wydawnictw, towarów różnego rodzaju). Zatrudnienie wynosi od 1- do 6 osób.
Pozostałe podmioty prowadzą usługi w zakresie: usługi leśne, roboty ogólnobudowlane, usługi budowlane i transportowe, usługi w zakresie wytwórczości ludowej i artystycznej, działalność komercyjna, produkcja wyrobów z korka i słomy, transport drogowy, konserwacja i naprawa pojazdów samochodowych, pozyskiwanie drewna, działalność usługowa wspomagająca produkcję roślinną, działalność wspomagająca usługi finansowe z wyłączeniem ubezpieczeń. Wszystkie w/w usługi prowadzone są jednoosobowo.

Wg danych uzyskanych w gminie Wyryki wynika, że w 2015 r. wnioski o wpis do ewidencji działalności gospodarczej złożyły 5 osób - wyrejestrowało działalność 1 podmiot. W 2016 r. wnioski o wpis do ewidencji działalności gospodarczej złożyły 2 osoby, natomiast wyrejestrowały działalność -m 1 podmiot.
W 2016 r. wnioski o wpis do ewidencji działalności gospodarczej złożyło 9 osób, a wyrejestrowało działalność 1 podmiot.

Analizując powyższy okres należy uznać, że działalność gospodarcza w gminie Wyryki ulegała zwiększeniu. W powyższym okresie na 14 złożonych wniosków o wpis wyrejestrowało swą działalność 2 podmioty.

Główni pracodawcy na obszarze gminy Wyryki

Nazwa podmiotu	Ilość zatrudnionych osób
Urząd Gminy	18
Bank Spółdzielczy Parczew o/Wyryki	3
Placówki oświatowe	33
ARBOR Sp.z.o.o	15
Energia Natura Kaplonosy	20
Ośrodek Zdrowia	7
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	7
Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej Gruźlicy i Chorób Płuc w Adampolu	48

Największym pracodawcą na trenie gminy Wyryki jest Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej Gruźlicy i Chorób Płuc w Adampolu oraz Urząd Gminy. Strukturę aktywności gospodarstw rolniczych w zakresie prowadzenia rolniczej i pozarolniczej działalności przedstawiono poniżej.

Struktura podstawowych branż

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw
Gospodarstwa rolne ogółem	642
Gospodarstwa prowadzące wyłącznie działalność rolniczą	458
Gospodarstwa prowadzące wyłącznie działalność pozarolniczą	5
Gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą i pozarolniczą	96
Gospodarstwa nie prowadzące działalności rolniczej i pozarolniczej	83

Z pracy w obrębie gminy utrzymuje się 968 gospodarstw domowych, z pozostałych źródeł: 534; w tym z emerytur i rent: 467 gospodarstw. Z pracy w rolnictwie: 162 gospodarstwa, z pracy na rachunek własny: 188 gospodarstw, z pracy poza rolnictwem: 26 gospodarstw. Natomiast z pracy najemnej: 246 gospodarstw.

Edukacja publiczna i ochrona zdrowia

Służba zdrowia

Współczesne systemy ochrony zdrowia w państwach eksponują pozytywną koncepcję zdrowia. Dostrzeżono bowiem konieczność ograniczenia lawinowego wzrostu kosztów usług medycznych i zdecydowano się na podjęcie działań, mających na celu odejście od prymatu modelu koncentrującego się na leczeniu choroby i tradycyjnym podejściu do profilaktyki. W zamian kładzie się coraz większy nacisk na promocję zdrowia, której istotą jest tworzenie warunków do zachowania zdrowia poprzez oddziaływanie na postawy, styl życia i otoczenie człowieka. W Polsce można dostrzec pierwsze elementy takiego podejścia do problematyki ochrony zdrowia (chociażby społeczne kampanie reklamowe), jednak wciąż najważniejszym problemem pozostaje powszechna dostępność do usług medycznych i ich ciągłość.

Na terenie Gminy Wyryki funkcjonuje Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej Gruźlicy i Chorób Płuc w Adampolu oraz Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej SALUS w Wyrykach zatrudniający lekarza rodzinnego, dwie pielęgniarki oraz położną.
Liczba przyjęć świadczeń zdrowotnych w roku 2016 wynosiła ogółem 9084, w tym:

- świadczenia dla dzieci i młodzieży: 2611
- świadczenia dla kobiet: 4998
- osobom w wieku po 65 roku życia: 5022

Do podstawowych problemów zdrowotnych, z jakimi borykają się mieszkańcy naszej gminy należą:

- choroby układu krążenia
- nadciśnienie tętnicze
- cukrzyca
- choroby układu oddechowego
- nowotwory
- wady postawy

W ramach profilaktyki stosuje się:

- szczepienia ochronne
- fluoryzację w szkole podstawowej(kl. I-IV)
- bilanse 2, 4, 6,10 oraz 16 – latków

W budynku Ośrodka Zdrowia „SALUS" funkcjonuje apteka. Chorzy wymagający leczenia szpitalnego, są leczeni w szpitalu we Włodawie i Parczewie, a według założeń reformy ochrony zdrowia mogą również korzystać
z innych, wybranych przez siebie szpitali.

Oświata

W gminie Wyryki funkcjonują dwie szkoły podstawowe i jedno gimnazjum.

Liczba uczniów w poszczególnych placówkach oświatowych

Nazwa szkoły	kl. I - III liczba		kl. IV - VI liczba		Razem liczba	Sala gimnastyczna	Świetlica	Biblioteka	Liczba nauczycieli
	Uczniów	Oddziałów	Uczniów	Oddziałów	Uczniów				
Podstawowa w Wyrykach	42	3	35	3	**77**	-	+	+	10
Podstawowa w Kaplonosach	20	3	20	3	**40**	-	+	+	13
Gimnazjum w Wyrykach	67	3	0	0	**67**	+	+	+	10
Ogółem	129	9	95	6	**184**	1	2	3	33

*Źródło: dane z placówek oświatowych gminy Wyryki

Ważniejsze inwestycje przeprowadzane w ostatnich latach:

- budowa hali sportowej w Zespole Szkół w Wyrykach
- budowa Gimnazjum w Wyrykach

- budowa wodociągu gminnego
- budowa dróg gminnych
- modernizacja świetlic wiejskich
- termomodernizacja budynku Ośrodka Zdrowia w Wyrykach
- budowa chodników w miejscowości Wyryki i Lubień
- zakup gimbusu do przewozu uczniów
- budowa Biblioteki „Inspiracji"

3. METODOLOGIA WYZNACZENIA OBSZARU ZDEGRADOWANEGO I OBSZARU REWITALIZACJI

Metodologia wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji opiera się na *Wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020*, które w rozdziale 3 w pkt 1, określają rewitalizację jako „kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych", tym samym przy wyznaczaniu zasięgu obszaru zdegradowanego wzięto pod uwagę zestaw kryteriów zawarty w pkt 3 rozdziału 1, który wskazuje na istnienie stanu kryzysowego na danym terenie.

Wyznaczenie jednostek badawczych

Dla celów wyznaczenia obszarów zdegradowanych na terenie Gminy Wyryki, proces diagnostyczny oparto o istniejące na mocy art. 5 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie terytorialnym*[6] jednostki pomocnicze - sołectwa, które dla potrzeb programu stanowią jednostki analityczne i odpowiadają istniejącym powiązaniom funkcjonalno-przestrzennym. Materiał wyjściowy do wyznaczenia jednostek analitycznych stanowi *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wyryki*, przyjęte uchwałą
Nr XVI/90/2004 Rady Gminy Wyryki z dnia 28 września 2004 r. oraz dane ewidencyjne będące w posiadaniu Urzędu Gminy Wyryki.

Mapa 2. Mapa jednostek analitycznych (sołectw) Gminy Wyryki.

6 Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie terytorialnym* (t.j. - Dz.U. 2016 nr 0 poz. 446).

źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Wyryki

Tabela 1. Podstawowe dane jednostek analitycznych (sołectw) Gminy Wyryki za 2016 roku.

Lp.	Sołectwo	Liczba mieszkańców[7]		Powierzchnia[8]	
		[osoby]	% mieszkańców gminy	[ha]	% powierzchni gminy
1.	Adampol	168	6,34%	1 405	6,40%
2.	Horostyta	64	2,41%	1 324	6,03%
3.	Horostyta - Kolonia	28	1,06%	480	2,19%
4.	Ignaców	13	0,49%	218	0,99%
5.	Kaplonosy	275	10,37%	2 563	11,68%
6.	Kaplonosy - Kolonia	102	3,85%	1 684	7,67%
7.	Krzywowierzba	159	6,00%	1 221	5,56%
8.	Lipówka	87	3,28%	1 128	5,14%
9.	Lubień	230	8,68%	1 491	6,79%
10.	Suchawa	324	12,22%	3 470	15,81%
11.	Wyryki - Kolonia	72	2,72%	200	0,91%
12.	Wyryki - Adampol	257	9,69%	2 385	10,74%
13.	Wyryki - Połód	354	13,35%	1 680	7,65%
14.	Wyryki - Wola	188	7,09%	1 217	5,67%
15.	Zahajki	279	10,52%	501	2,28%
16.	Zahajki - Kolonia	51	1,92%	983	4,48%
	GMINA	**2 651**		**21 950**	

Metoda wskaźnikowa

Zgodnie z wytycznymi[9] w przeprowadzonej diagnozie na potrzeby wyznaczenia obszaru zdegradowanego dokonano analizy porównawczej wyznaczonych jednostek analitycznych, opartej na zestawie wskaźników cząstkowych składających się na wskaźniki syntetyczne degradacji (Tabela 2) we wszystkich pięciu sferach (społecznej oraz gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej), pozwalających na obiektywne określenie stopnia zróżnicowania zjawisk kryzysowych i potencjałów lokalnych na terenie gminy.
Jako punkt wyjściowy dla obliczenia wskaźników cząstkowych wykorzystano mierniki - dane liczbowe/ilościowe będące w posiadaniu Urzędu Gminy oraz mierniki funkcjonujące w statystyce publicznej za pośrednictwem ogólnodostępnych baz danych (np. Bank Danych Lokalnych GUS, GDOŚ – Natura 200, Baza NGO, KRS, CEIDG, OKE-Kraków, Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej) oraz dane udostępnione przez instytucje publiczne zgodnie z ich zakresem działania (Policja, Powiatowy Urząd Pracy)

Następnie za pomocą metody standaryzacji, polegającej na sprowadzenie poszczególnych mierników do porównywalnych i syntetycznych wskaźników, obliczono wartość wskaźników cząstkowych dla poszczególnych sołectw w postaci przeliczenia mierników na 100 statystycznych mieszkańców gminy lub w przeliczeniu na 100 ha jej powierzchni. W przypadki specyficznych mierników w sferze przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej dla których brak odniesienia w publicznych statystykach lub brak ujednoliconej metodologii ich obliczania, zastosowano wskaźniki procentowe stosowane przez instytucje udostepniające te dane, względnie opisowe w odniesieniu do występowania zjawisk.

[7] źródło: Ewidencja ludności, Urząd Gminy Wyryki; dane roczne wg. stanu na koniec 2016 roku.
[8] źródło: Urząd Gminy Wyryki; danych przestrzenne.
[9] Wytyczne zatwierdzone w dniu 02.08.2016 r. przez Ministra Rozwoju (MR/H 2014-2020/20(2)08/2016).

Syntetyczne wskaźniki koncentracji zjawisk kryzysowych w poszczególnych sferach stanowią główne kryteria delimitacji obszaru zdegradowanego. Ze względów metodologicznych dla potrzeb zobrazowania tendencji zmian wskaźników na terenie gminy przyjęto 5-letni okres referencyjny (2012 - 2016), Natomiast wartości mierników (w konsekwencji obliczenie wskaźników) dla poszczególnych jednostek analitycznych (sołectw) na potrzeby wyznaczenia obszarów zdegradowanych i rewitalizacji przyjęto wg. stanu na dzień 31 grudnia 2016 r.

Tabela 2. Lista wskaźników syntetycznych i cząstkowych.

Sfera	Wskaźnik syntetyczny	Wskaźnik cząstkowy	Jednostka miary	Źródło danych
Społeczna	Problemy społeczne	Bezrobotni zarejestrowani – ogółem	osoba	Powiatowy Urząd Pracy we Włodawie
		Długotrwale bezrobotni	osoba	
		Liczba osób, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej z powodu ubóstwa.	osoba	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Wyrykach
		Liczba osób, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności .	osoba	
		Liczba osób, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego.	osoba	
		Liczba osób, którym przyznano świadczenie z pomocy społecznej z powodu długotrwałej lub ciężkiej choroby .	osoba	
	Przestępczość	Liczba przestępstw – ogółem.	szt.	Komenda Powiatowa Policji we Włodawie
		Liczba wykroczeń zanotowanych.	szt.	
		Liczba "Niebieskich kart" założonych.	szt.	
	Poziom edukacji	Średni wynik ze Sprawdzianu w klasie VI.	%	Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie / Urząd Gminy Wyryki
		Średni wynik z Egzaminu gimnazjalnego.	%	
	Poziom uczestnictwa w życiu publicznym	Liczba osób na zebraniu wiejskim w roku dotyczącym podziału środków na kolejny rok.	osoba	Urząd Gminy Wyryki
		Liczba zrejestrowanych NGO (fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych).	szt.	Baza NGO / KRS / Urząd Gminy Wyryki
Gospodarcza	Przedsiębiorczość mieszkańców	Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.	szt.	Baza CEiDG / Urząd Gminy Wyryki
		Liczba nowo zarejestrowanych osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.	szt.	
		Liczba osób fizycznych, które zawiesiły działalność gospodarczą.	szt.	
		Liczba osób fizycznych, które wykreśliły działalność gospodarczą	szt.	
Środowiskowa	Ochrona przyrody i zagrożenia	Położenie na obszarach objętych formami ochrony przyrody	TAK / NIE	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
		Położenie na obszarach zagrożonych wystąpieniem powodzi	TAK / NIE	Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej
		Powierzchnia terenów zieleni urządzonej	ha	Urząd Gminy Wyryki
Przestrzenno - funkcjonalna	Dostępność infrastruktury publicznej	Liczba obiektów infrastruktury sportu i rekreacji. (w podziale na rodzaje obiektów)	szt.	Urząd Gminy Wyryki
		Liczba obiektów infrastruktury kultury. (w podziale na rodzaje obiektów)	szt.	
		Infrastruktura komunikacyjna. (wg. rodzaju: chodnik, dostępność komunikacji publicznej, liczba połączeń komunikacji publicznej)	ocena opisowa	
Techniczna	Wyposażenie w sieciową infrastrukturę techniczną	Dostępność infrastruktury i usług komunalnych. (wg. rodzaju infrastruktury i usług sieciowych)	ocena opisowa	Urząd Gminy Wyryki
		Dostępność sieci internetowej i telekomunikacyjnej. (wg. rodzaju połączeń)	ocena opisowa	

4. ANALIZA WSKAŹNIKOWA

4.1. Sfera Społeczna

Problemy społeczne

Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Wyryki na lata 2017-2025[10] (dalej SRPS), na podstawie danych za 2016 rok zdefiniowała pięć głównych problemów społecznych występujących w gminie wg. powodów udzielania pomocy, jako: ubóstwo, bezrobocie, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego, niepełnosprawność oraz długotrwałą lub ciężką chorobę. W tabeli poniżej przedstawiono dane za okres ostatnich 5 lat (2012-2016), które wskazują, że choć główne problemy nie uległy zmianom, to zmianie uległa ich dynamika i znaczenie dla sytuacji społecznej w gminie.

W 2012 ubóstwo było głównym problemem społecznym w gminie dotykając 125 rodzin i 593 osób i nadal utrzymuje się na niezmienionym poziomie obejmując największą liczbę świadczeniobiorców w postaci 128 rodzin i 634 zamieszkałych w nich osób. Podobnie niezmienna dynamikę wykazuje udzielanie pomocy z powodu bezrobocia, utrzymując się w zasadzie na niemienionym poziomie. Natomiast na przestrzeni ostatnich pięciu lat bardzo dużą pozytywną dynamikę zmian można zaobserwować w spadku liczby mieszkańców długotrwale lub ciężko chorych z 77 osób w rodzinach w 2012 r, do 44 osób w 2016 r. oraz bezradnych w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, odpowiednio z 550 osób do 412 osób. Świadczenia z tytułu niepełnosprawności charakteryzują się nieznacznym, ale również spadkiem na przestrzeni ostatnich lat.

Tabela 3. Powody udzielania pomocy społecznej w Gminie Wyryki w latach 2012-2016[11] .

Powody udzielania pomocy społecznej[12]	Liczba rodzin					Liczba osób w rodzinach				
	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016
Ubóstwo	**125**	**119**	**114**	**107**	**128**	**593**	**555**	**545**	**549**	**634**
Sieroctwo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bezdomność	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Potrzeby ochrony macierzyństwa	20	13	9	8	4	83	69	44	40	20
w tym: wielodzietność	*5*	*4*	*4*	*4*	*3*	*25*	*22*	*19*	*22*	*16*
Bezrobocie	**111**	**101**	**91**	**97**	**103**	**531**	**477**	**450**	**450**	**366**
Niepełnosprawność	**20**	**17**	**15**	**16**	**16**	**57**	**52**	**48**	**50**	**50**
Długotrwała lub ciężka choroba	**15**	**14**	**17**	**16**	**13**	**77**	**57**	**58**	**53**	**44**
Bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego - ogółem	**120**	**121**	**126**	**118**	**93**	**550**	**553**	**538**	**543**	**412**
w tym: rodziny niepełne	*20*	*19*	*19*	*19*	*15*	*83*	*79*	*71*	*79*	*58*
rodziny wielodzietne	*55*	*54*	*11*	*55*	*47*	*408*	*412*	*412*	*417*	*278*
Przemoc w rodzinie	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Alkoholizm	12	6	6	6	7	9	9	9	9	10
Narkomania	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego	3	2	2	1	1	8	4	4	1	1

[10] Załącznik do Uchwały Nr XXIX/143/17 Rady Gminy Wyryki z dnia 31 maja 2017 r.
[11] źródło: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Wyrykach.
[12] Art. 7 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej* (tekst jednolity - Dz.U. 2016 nr 0 poz. 930).

Trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zdarzenia losowe	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Sytuacja kryzysowa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Klęska żywiołowej lub ekologicznej	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Ubóstwo

Ubóstwo jest nadal najważniejszym co do znaczenia problemem społecznym w Gminie Wyryki. Utrzymywanie się tego zjawiska na niezmienionym poziomie stanowi podstawową determinantę struktury społecznej. Należy jednak zauważyć, że ubóstwo jest z reguły efektem długotrwałego utrzymywania się w strefie niskich dochodów i wynika z innych problemów społecznych tym samym nie może być traktowane równoważnie z innymi typowymi powodami ich przyznania, lecz jako powód współwystępujący. Analiza rozkładu ubóstwa w jednostkach analitycznych gminy wskazuje, iż w aż 11 na 16 sołectw, jego wskaźnik jest zdecydowanie wyższy niż średnia dla gminy wynosząca 16,48 osób na 100 mieszkańców. W przypadku sołectw: Horostyta trzy-krotnie wyższa, zaś dla sołectw Kaplonosy – Kolonia i Krzywowierzba dwu-krotnie, co wskazuje na wyjątkową jego kumulację w tych jednostkach (Tabela 4). Najlepsza pod tym względem jest sytuacja w sołectwie Ignaców gdzie w 2016 r. nie odnotowano osób, którym przyznawane jest to świadczenie.

Bezrobocie

Stanowi obecnie kluczowy problem, ze względu na jego niekorzystny wpływ na inne wskaźniki społeczne, a także subiektywną ocenę szans rozwojowych przez samych mieszkańców. W przypadku Gminy Wyryki przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w wieloletnich zaniedbaniach rozwojowych całego regionu (powiatu), w praktyce nieistnieniu dużych podmiotów gospodarczych co wpływa na ograniczony rynek pracy, znacznej odległości od najważniejszych szlaków komunikacyjnych i głównej aglomeracji województwa. Wśród osób pozostających bez zatrudnienia w gminie największe grono stanowią osoby długotrwale bezrobotne – ponad 69% (155 długotrwale bezrobotnych z 224 bezrobotnych ogółem), zaś dla wielu pozostających bez pracy ostatnimi miejscami zatrudnienia były podmioty prowadzące działalność w budownictwie, przetwórstwie oraz handlu i usługach. W okresie ostatnich 5 lat odnotowano co prawda spadek liczby bezrobotnych z 277 w 2012 roku do 224 w 2016, jednak jest on proporcjonalnie powiązany ze spadkiem bezrobocia w powiecie, a mieszkańcy gminy nadal stanowią około 8% ogółu bezrobotnych. Na uwagę zwraca także jego równomierność i potwierdzająca powszechność problemu w gminie, z wyjątkiem dwóch najmniej licznych sołectw: Ignaców i Zahajki – Kolonia, gdzie to zjawisko nie występuje. Liczba długotrwale bezrobotnych w jednostkach analitycznych jest proporcjonalna do skali zamieszkujących tam osób pozostających bez pracy i pokrywa się obszarami na którym to zjawisko występuje z największym natężeniem.

Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego

Problem ten dotyczy z jednej strony tych rodzin, które nie w pełni radzą sobie z wychowywaniem dzieci, ponoszą porażki na tym polu, stosują błędne przekonania dotyczące opieki nad dzieckiem, źle rozumieją potrzeby dziecka, z drugiej zaś nie radzą sobie z prowadzeniem gospodarstwa domowego w postaci zaspokajania podstawowych jego potrzeb w zakresie żywności, odzieży czy mieszkania. W Wyrykach liczba rodzin, które wymagają wsparcia Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w tym zakresie w 2016 roku dotyczyła 93 w tymi aż 412 żyjących w nich osób (Tabela 3). Najniekorzystniej w skali gminy problem ten występuje w jednostkach: Horostyta, Horostyta – Kolonia, Kaplonosy – Kolonia i Krzywowierzba osiągając wskaźnik na 100 mieszkańców powyżej 30 gdy średnia gminna wynosi 16,67 (Tabela 4).

Długotrwała lub ciężka choroba

Zjawisko to w praktyce społecznej jest powiązane z niepełnosprawnością, gdyż długotrwała choroba zwykle w konsekwencji prowadzi do utraty sprawności i jest nierozerwalnie związane z faktem starzenia się populacji mieszkańców Wyryk. Wyraźny jest deficyt instytucji działających na rzecz osób starszych (klub seniora, dzienny dom pobytu), niewielka liczba działań prozdrowotnych wśród osób starszych oraz niewielkie możliwości kontynuowania przez osoby starsze aktywności w różnych formach. Najwięcej osób dotkniętych chorobą, siedmio-krotnie więcej niż średnia w gminie na 100 mieszkańców zamieszkuje sołectwo Horostyta – Kolonia, dwu-krotnie więcej w sołectwach: Horostyta, Wyryki – Kolonia, Zahajki – Kolonia.

Niepełnosprawność

Osoby niepełnosprawne to najczęściej osoby starsze, w przypadku osób młodych główną przyczyną niepełnosprawności są wady wrodzone, natomiast wraz z wiekiem narasta znaczenie innych czynników (np. choroby zawodowe, wypadki przy pracy). Jeżeli chodzi płeć, to należy stwierdzić, udział każdej z nich jest mniej więcej równomierny i nie determinuje występowania tego problemu. Zjawisko to ma szczególne znaczenie funkcjonalne w postaci przeszkód i barier doświadczanych przez osoby nim dotknięte w tym barier architektonicznych, komunikacyjnych, organizacyjnych, jak i środowiskowych, wyjątkowo powszechnie odczuwalnych na obszarze zurbanizowanym. W przypadku problemu niepełnosprawności, fakt zamieszkania na określonym obszarze w żaden sposób nie determinuje występowania tej cechy, jednak jest istotny ze względu na wymienione wyżej funkcjonalne utrudnienia, a co za tym idzie ograniczone możliwości rozwoju.
Największa liczba niepełnosprawnych osób na 100 mieszkańców – 2,3, zamieszkuje jednostkę Wyryki – Wola i Lipówka dwukrotnie więcej niż w gminie(Tabela 4).

Wskaźnik syntetyczny - Problemy społeczne

Największą ilość wskaźników niekorzystnych - powyżej średniej dla gminy odnotowano w sołectwach: Kaplonosy, Kaplonosy – Kolonia, Krzywowierzba, Lipówka, Lubień, Suchawa, Wyryki – Kolonia, Wyryki – Połód, Wyryki – Wola i Zahajki, w których również najbardziej powszechnie (waga) występuje wszystkie sześć wskaźników cząstkowych (zjawisk społecznych). Iloczyn tych dwóch miar pozwolił na obliczenie wartości wskaźnika syntetycznego dla poszczególnych jednostek analitycznych oraz wskazanie tych w których problemy społeczne występują najczęściej powyżej średniej dla gminy (Tabela 5). W efekcie w 10 ww. jednostkach nagromadzenie problemów społecznych jest największe w gminie.

Tabela 4. Powody udzielania pomocy społecznej w sołectwach Gminy Wyryki w 2016 roku.

Lp.	Solectwo	Liczba mieszkańców	Ubóstwo		Bezrobotni (ogółem)		Długotrwale bezrobotni		Bezradności w sprawach opiekuńczo - wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego		Niepełnosprawność		Długotrwała lub ciężka choroba	
			Liczba osób	Wskaźnik na 100 mieszkańców	Liczba osób	Wskaźnik na 100 mieszkańców	Liczba osób	Wskaźnik na 100 mieszkańców	Liczba osób	Wskaźnik na 100 mieszkańców	Liczba osób	Wskaźnik na 100 mieszkańców	Liczba osób	Wskaźnik na 100 mieszkańców
1.	Adampol	168	14	8,33	15	8,93	11	6,55	14	8,33	3	1,79	4	2,38
2.	Horostyta	64	29	45,31	2	3,13	2	3,13	24	37,50	0	-	4	6,25
3.	Horostyta - Kolonia	28	5	17,86	1	3,57	1	3,57	9	32,14	0	-	4	14,29
4.	Ignaców	13	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-
5.	Kaplonosy	275	50	18,18	23	8,36	16	5,82	63	22,91	7	2,55	4	1,45
6.	Kaplonosy - Kolonia	102	34	33,33	11	10,78	13	12,75	34	33,33	4	3,92	1	0,98
7.	Krzywowierzba	159	51	32,08	15	9,43	12	7,55	51	32,08	2	1,26	5	3,14
8.	Lipówka	87	21	24,14	6	6,90	5	5,75	21	24,14	4	4,60	1	1,15
9.	Lubień	230	16	6,96	21	9,13	7	3,04	21	9,13	6	2,61	6	2,61
10.	Suchawa	324	63	19,44	35	10,80	27	8,33	63	19,44	8	2,47	9	2,78
11.	Wyryki - Kolonia	72	14	19,44	2	2,78	1	1,39	14	19,44	1	1,39	4	5,56
12.	Wyryki - Adampol	257	19	7,39	13	5,06	7	2,72	17	6,61	0	-	10	3,89
13.	Wyryki - Połód	354	19	5,37	31	8,76	21	5,93	19	5,37	10	2,82	1	0,28
14.	Wyryki - Wola	188	31	16,49	16	8,51	8	4,26	21	11,17	9	4,79	1	0,53
15.	Zahajki	279	58	20,79	33	11,83	24	8,60	58	20,79	5	1,79	10	3,58
16.	Zahajki - Kolonia	51	13	25,49	0	-	0	-	13	25,49	2	3,92	3	5,88
	GMINA - średnia	2 651	**437**	**16,48**	**224**	**8,45**	**155**	**5,85**	**442**	**16,67**	**61**	**2,30**	**67**	**2,53**

Tabela 5. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) – Problemy społeczne

ILOŚĆ wskaźników powyżej średniej dla gminy	WAGA powszechność występowania problemów	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA iloczyn	
2	6	12	
3	5	15	
3	5	15	
-	-	-	
3	6	18	niekorzystny
5	6	30	niekorzystny
5	6	30	niekorzystny
3	6	18	niekorzystny
3	6	18	niekorzystny
6	6	36	niekorzystny
3	6	18	niekorzystny
1	5	5	
3	6	18	niekorzystny
3	6	18	niekorzystny
5	6	30	niekorzystny
4	4	16	
3		**18**	

Przestępczość

Dane pozyskane z Komendy Powiatowej Policji we Włodawie możliwe do zagregowania na poziomie jednostek dotyczą: przestępstw i wykroczeń (zanotowanych) oraz założonych „Niebieskich kart". Na tej podstawie obliczono wartości poszczególnych wskaźników cząstkowych na 100 mieszkańców, uzyskując uśrednione i porównywalne wartości.
Największą liczbę przestępstw zanotowano w 6 jednostkach, na tym tle najniekorzystniejsza sytuacja jest w sołectwie Wyryki - Wola, zaś pod względem bezwzględnej ich liczby w sołectwie Wyryki - Połód, W 3 jednostkach nie odnotowano tych zdarzeń (Tabela 6). Najczęstszymi zagrożeniami dla porządku publicznego były wykroczenia nie występujące w 5 jednostkach, a w 5 jednostkach stwierdzone powyżej średniej z największym natężeniem w Lipówce i Adampolu, choć ich największa liczba została odnotowana w sołectwie Kaplonosy. W przypadku „Niebieskich kart" statystycznie najgorsza sytuacja przedstawia się w 4 jednostkach zaś nie występuje aż w 10 (Tabela 6).

Wskaźnik syntetyczny - Przestępczość

Największą ilość wskaźników niekorzystnych dotyczących przestępczości odnotowano w sołectwie Horostyta – 3, następnie po dwa w: Adampolu, Kaplonosach, Lubieniu, Wyrykach – Połodzie i Wyrykach – Woli. Pokrywa się to z powszechnością (waga) ich występowania. Obliczona wartości wskaźnika syntetycznego, jako iloczynu częstotliwości występowania (waga) i ilości wartości powyżej średniej pozwoliła na określenie jednostek o najwyższym wskaźniku przestępczości: Horostyta, Kaplonosy, Lubień, Wyryki - Połód i Wyryki - Wola (Tabela 7).

Tabela 6. Przestępczość w sołectwach Gminy Wyryki w 2016 roku.

Tabela 7.Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) - Przestępczość.

Lp.	Sołectwo	Liczba mieszkańców	Przestępstwa		Wykroczenia		„Niebieskie karty" - założone		ILOŚĆ wskaźników powyżej średniej dla gminy	WAGA powszechność występowania problemów	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA iloczyn	
			Liczba	Wskaźnik na 100 mieszkańców	Liczba	Wskaźnik na 100 mieszkańców	Liczba	Wskaźnik na 100 mieszkańców				
1.	Adampol	168	8	4,76	11	6,55	0	-	2	2	4	
2.	Horostyta	64	3	4,69	2	3,13	1	1,56	3	3	9	niekorzystny
3.	Horostyta - Kolonia	28	0	-	0	-	0	-	-	-	-	
4.	Ignaców	13	0	-	0	-	0	-	-	-	-	
5.	Kaplonosy	275	9	3,27	12	4,36	1	0,36	2	3	6	niekorzystny
6.	Kaplonosy - Kolonia	102	1	0,98	0	-	0	-	0	1	0	
7.	Krzywowierzba	159	2	1,26	1	0,63	0	-	0	2	0	
8.	Lipówka	87	1	1,15	11	12,64	0	-	1	2	2	
9.	Lubień	230	3	1,30	9	3,91	3	1,30	2	3	6	niekorzystny
10.	Suchawa	324	5	1,54	4	1,23	0	-	0	2	2	
11.	Wyryki - Kolonia	72	0	-	0	-	0	-	-	-	-	
12.	Wyryki - Adampol	257	5	1,95	5	1,95	0	-	0	2	0	
13.	Wyryki - Połód	354	12	3,39	3	0,85	2	0,56	2	3	6	niekorzystny
14.	Wyryki - Wola	188	11	5,85	3	1,60	2	1,06	2	3	6	niekorzystny
15.	Zahajki	279	10	3,58	7	2,51	1	0,36	1	3	3	
16.	Zahajki - Kolonia	51	1	1,96	0	-	0	-	0	1	0	
	GMINA - średnia	2 651	**71**	**2,68**	**68**	**2,57**	**10**	**0,38**	**1,5**		**4,5**	

Poziom edukacji

Analiza średnich wyników ze Sprawdzianu w klasie VI wskazuje na nierównomierny poziom zarówno w poszczególnych latach jak w placówkach oświatowych. W 2016 roku najsłabsze wyniki (poniżej średniej w gminie – 50%) osiągnęli uczniowie zamieszkali w aż 8 na 11 sołectw, przy czym w 5 jednostkach nie odnotowano uczniów kończących szkoły podstawowe na terenie gminy (Tabela 8). W przypadku średniego wyniku z Egzaminu gimnazjalnego uczniowie zamieszkali w 3 jednostkach uzyskali średni wynik niższy od średniej w gminie – 41,7%, przy jednoczesnym braku uczniów z 8 jednostek.

Wskaźnik syntetyczny - Poziom edukacji, pozwolił wyznaczyć jednostki spośród których uczniowie w 2016 roku z obu egzaminów uzyskali najsłabsze wyniki i są to: Lubień, Kaplonosy, Lipówka, Suchawa, Wyryki – Połód i Zahajki (Tabela 9).

Tabela 8. Wyniki Sprawdzianu w klasie VI i Egzaminu gimnazjalnego w sołectwach Gminy Wyryki w 2016 roku.

Lp.	Sołectwo	Wyniki Sprawdzianu w klasie VI	Wynik Egzaminu gimnazjalnego
1.	Adampol	30,00	-
2.	Horostyta	31,88	-
3.	Horostyta - Kolonia	-	-
4.	Ignaców	-	-
5.	Kaplonosy	42,50	57,00
6.	Kaplonosy - Kolonia	43,75	-
7.	Krzywowierzba	-	-
8.	Lipówka	52,50	25,30
9.	Lubień	40,00	26,50
10.	Suchawa	56,60	41,50
11.	Wyryki - Kolonia	-	-
12.	Wyryki - Adampol	51,30	53,00
13.	Wyryki - Połód	49,20	41,80
14.	Wyryki - Wola	-	42,00
15.	Zahajki	41,25	77,50
16.	Zahajki - Kolonia	40,00	-
	GMINA - średnia	**50,00**	**41,70**

Tabela 9. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) - Poziom edukacji.

		ILOŚĆ wskaźników powyżej średniej dla gminy	WAGA powszechność występowania problemów	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA iloczyn	
1.	Adampol	1	1	1	
2.	Horostyta	1	1	1	
3.	Horostyta - Kolonia	-	-		
4.	Ignaców	-	-		
5.	Kaplonosy	1	2	2	niekorzystny
6.	Kaplonosy - Kolonia	1	1	1	
7.	Krzywowierzba	-	-		
8.	Lipówka	1	2	2	niekorzystny
9.	Lubień	2	2	4	niekorzystny
10.	Suchawa	1	2	2	niekorzystny
11.	Wyryki - Kolonia	-	-		
12.	Wyryki - Adampol	0	2	0	
13.	Wyryki - Połód	1	2	2	niekorzystny
14.	Wyryki - Wola	0	1	0	
15.	Zahajki	1	2	2	niekorzystny
16.	Zahajki - Kolonia	1	1	1	
	GMINA - średnia	**1**		**2**	

Poziom uczestnictwa w życiu publicznym

Wskaźnik cząstkowy dotyczący poziomu uczestnictwa w życiu publicznym, jest niezwykle istotny dla zobrazowania faktycznego zaangażowania mieszkańców poszczególnych jednostek w życie wspólnot. Dotyczy on zarówno aktywności rozumianej, jako liczba mieszkańców uczestniczących w zebraniach sołeckich podejmujących decyzje o przeznaczeniu środków z funduszu soleckiego na następny rok, jak i aktywności zobrazowującej chęć zrzeszania się w organizacjach formalnych, stowarzyszeniach i fundacjach. W pierwszym przypadku zdecydowanie najmniej aktywni są mieszkańcy jednostek: Wyryki – Połód a także Kaplonosy, Krzywowierzba, Lubień, Suchawa, Wyryki – Adampol, Wyryki – Wola i Zahajki. W drugim zaś można pokusić się na stwierdzenie o generalnie niskiej chęci zrzeszania się w organizacjach pozarządowych co znajduje swój wyraz w ich braku aż w 11 jednostkach co oznacza niekorzystną wartości wskaźnika Tabela 10).

Wskaźnik syntetyczny - Poziom uczestnictwa w życiu publicznym, jako iloczyn częstotliwości występowania (waga) i ilości wartości powyżej średniej pozwolił na określenie jednostek o najniższym poziomie uczestnictwa w życiu publicznym w jednostkach: Krzywowierzba, Lubień i Wyryki - Wola (Tabela 11).

Tabela 10. Poziom uczestnictwa w życiu publicznym w sołectwach Gminy Wyryki w 2016 roku.

Lp.	Sołectwo	Liczba mieszkańców	Liczba zrejestrowanych NGO (fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych)		Liczba osób na zebraniach wiejskich w 2016 dotyczącym podziału środków na 2017 rok	
			Liczba	Wskaźnik na 100 mieszkańców	Liczba	Wskaźnik na 100 mieszkańców
1.	Adampol	168	0	-	20	11,90
2.	Horostyta	64	0	-	22	34,38
3.	Horostyta - Kolonia	28	0	-	16	57,14
4.	Ignaców	13	0	-	13	100,00
5.	Kaplonosy	275	1	0,36	16	5,82
6.	Kaplonosy - Kolonia	102	0	-	15	14,71
7.	Krzywowierzba	159	0	-	15	9,43
8.	Lipówka	87	0	-	24	27,59
9.	Lubień	230	0	-	15	6,52
10.	Suchawa	324	1	0,31	21	6,48
11.	Wyryki (Kolonia)	72	0	-	16	22,22
12.	Wyryki - Adampol	257	2	0,78	18	7,00
13.	Wyryki - Połód	354	1	0,28	14	3,95
14.	Wyryki - Wola	188	0	-	17	9,04
15.	Zahajki	279	1	0,36	15	5,38
16.	Zahajki - Kolonia	51	0	-	16	31,37
	GMINA - średnia	2 651	**6**	**0,23**	**273**	**10,30**

Tabela 11. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) - Poziomu uczestnictwa w życiu publicznym.

ILOŚĆ wskaźników powyżej średniej dla gminy	WAGA powszechność występowania problemów	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA iloczyn	
1		1	
1		1	
1		1	
1		1	
1		1	
1		1	
2		2	niekorzystny
1		1	
2		2	niekorzystny
1		1	
1		1	
1		1	
1		1	
2		2	niekorzystny
1		1	
0		0	
1		**1**	

4.2. Sfera Gospodarcza

Przedsiębiorczość mieszkańców

Monitoring potencjału rozwoju ekonomiczno-gospodarczego i analiza istniejącej sytuacji są niezwykle ważne w kontekście planowanych działań w ramach procesu rewitalizacji. Analizie poddany został obszar przedsiębiorczości mieszkańców Gminy Wyryki, zaś jako potencjał i siłę rozwojową jednostki zidentyfikowano liczbę podmiotów gospodarczych. Wyznaczanie obszarów o deficytowym charakterze, pozwoli w przyszłości na dokonanie zmian, pozwalających ograniczyć jej bariery rozwojowe. Natomiast skuteczne zaplanowanie przemian w lokalnej gospodarce zwiększy jej konkurencyjność i atrakcyjność dla pracowników oraz potencjalnych inwestorów. Na potrzeby diagnozy uwzględniono dominujący sektor własnościowy - pomioty prywatne (100 podmiotów), a w ramach niego - osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, które stanowią większość (76 podmiotów), ich bowiem funkcjonowanie najtrafniej zobrazowuje tendencje gospodarcze w gminie (Tabela 12). Szczegółowa analiza wskaźnikowa uwzględnia ich kondycje wyrażająca się w: liczbie podmiotów gospodarczych - osób prowadzących działalność gospodarczą wpisanych do rejestru CEiDG, liczbie podmiotów gospodarczych nowo zarejestrowanych tj. wpisanych do rejestru CEiDG w 2016 roku - co wskazuje na ocenę potencjału i szans na prowadzenie działalności przez samych zainteresowanych, a także liczbę podmiotów, które zawiesiły lub wykreśliły swoją działalności, we wszystkich przypadkach w przeliczeniu na 100 mieszkańców jednostki analitycznej, co w odniesieniu do tych wskaźników oznacza potencjalną skalę negatywnych zjawisk gospodarczych związanych z niskim potencjałem i siłą nabywczą lokalnego rynku.

Tabela 12. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON w Gminie Wyryki w latach 2012 – 2016.

	2012	2013	2014	2015	2016
Podmioty gospodarki narodowej[13]					
ogółem	119	130	124	119	115
Sektor publiczny[17]					
ogółem	11	15	15	14	14
państwowe i samorządowe jednostki prawa budżetowego	8	9	9	8	8
spółki handlowe	-	-	-	-	-
Sektor prywatny[17]					
ogółem	108	115	109	104	100
spółki handlowe	1	3	3	4	4
spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego	-	-	-	-	-
spółdzielnie	4	4	4	4	4
fundacje	-	-	-	-	-
stowarzyszenia i organizacje społeczne	10	11	11	11	11
osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	**88**	**92**	**84**	**79**	**76**

Na przestrzeni ostatnich lat zaobserwowano spadek liczby osób, które zdecydowały się podjąć ryzyko prowadzenia działalności gospodarczej z 88 w 2012 r. do 76 w 2016 r., oraz towarzysząca mu niekorzystna tendencja, zmniejszania się liczby podmiotów nowo zarejestrowanych (Tabela 12). Na tym tle pozytywnym zjawiskiem jest mniejsza niż w latach poprzednich liczba podmiotów, które zakończyły działalność. Najmniej podmiotów gospodarczych funkcjonuje w 9 jednostkach, w przypadku nowo zarejestrowanych odchylenia wskaźnika dla poszczególnych jednostek są jeszcze większe bowiem działalności w 2016 roku nie podjęto w 11 z nich, Istotne znaczenie ma natomiast liczba podmiotów/osób, które zawieszają lub wykreślają działalność, najwyższe negatywne wartości wskaźników powielają się w5 jednostkach (Tabela 13). Syntetyczny wskaźnik wskazuje na sołectwa : Lipówka i Wyryki – Połód, jako najbardziej niekorzystne pod względem przedsiębiorczości mieszkańców (Tabela 14).

[13] źródło: Bank Danych Lokalnych; GUS; *Kategoria: PODMIOTY GOSPODARCZE I PRZEKSZTAŁCENIA WŁASNOŚCIOWE I STRUKTURALNE, Grupa: PODMIOTY GOSPODARKI NARODOWEJ WPISANE DO REJESTRU REGON, Podgrupa: Podmioty wg. sektorów własnościowych (Wymiary: Rodzaje podmiotów gospodarki narodowej); lata 2011 - 2015.*

Tabela. 13. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w Gminie Wyryki w 2016 roku.

Lp.	Sołectwo	Liczba mieszkańców	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą		Nowo zarejestrowane osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą		Osoby fizyczne, które zawiesiły działalność gospodarczą		Wyrejestrowane osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	
			Liczba podmiotów	Wskaźnik na 100 mieszkańców	Liczba podmiotów	Wskaźnik na 100 mieszkańców	Liczba podmiotów	Wskaźnik na 100 mieszkańców	Liczba podmiotów	Wskaźnik na 100 mieszkańców
1.	Adampol	168	8	4,76	1	0,60	0	-	0	-
2.	Horostyta	64	2	3,13	0	-	0	-	0	-
3.	Horostyta - Kolonia	28	1	3,57	0	-	1	3,57	0	-
4.	Ignaców	13	2	15,38	1	7,69	0	-	0	-
5.	Kaplonosy	275	4	1,45	0	-	0	-	1	0,36
6.	Kaplonosy - Kolonia	102	1	0,98	0	-	0	-	0	-
7.	Krzywowierzba	159	5	3,14	0	-	0	-	1	0,63
8.	Lipówka	87	6	6,90	0	-	2	2,30	1	1,15
9.	Lubień	230	3	1,30	0	-	2	0,87	0	-
10.	Suchawa	324	4	1,23	1	0,31	0	-	1	0,31
11.	Wyryki - Kolonia	72	1	1,39	0	-	0	-	0	-
12.	Wyryki - Adampol	257	1	0,39	0	-	0	-	0	-
13.	Wyryki - Połód	354	10	2,82	0	-	1	0,28	4	1,13
14.	Wyryki - Wola	188	2	1,06	0	-	0	-	0	-
15.	Zahajki	279	5	1,79	2	0,72	1	0,36	0	-
16.	Zahajki - Kolonia	51	1	1,96	1	1,96	0	-	0	-
	GMINA - średnia	2 651	**56**	**2,11**	**6**	**0,23**	**7**	**0,26**	**8**	**0,30**

Tabela 14. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) - Przedsiębiorczość mieszkańców.

ILOŚĆ wskaźników powyżej średniej dla gminy	WAGA powszechność występowania problemów	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA iloczyn	
0	2	0	
1	1	1	
2	2	4	
0	2	0	
3	2	6	
2	1	2	
2	2	4	
3	3	9	niekorzystny
3	2	6	
2	3	6	
2	1	2	
2	1	2	
3	3	9	niekorzystny
2	1	2	
2	3	6	
1	2	2	
2		**8**	

4.3. Sfera Środowiskowa

Ochrona przyrody i zagrożenia

Jednym z równie ważnych aspektów diagnozy obszarów zdegradowanych jest sfera środowiskowa, pozwalająca na określenie stanu środowiska przyrodniczego i jego zagrożeń na terenie gminy Wyryki. Współcześnie nacisk kładzie się na optymalizowanie sytuacji środowiskowej, gdyż ma ona wpływ na jakość życia mieszkańców gminy oraz stanowi o atrakcyjności i potencjale danego obszaru. Zatem identyfikacja zagrożeń w tej sferze staje się niezwykle potrzebna w celu wyznaczenia obszarów kryzysowych, wymagających działań interwencyjnych w ramach procesu rewitalizacji. Zobrazowaniem sytuacji jest występowanie obszarów chronionego krajobrazu sieci Natura 2000 oraz terenów zieleni urządzonej w poszczególnych jednostkach (Tabela 15). Negatywne zjawiska związane z ograniczeniami rozwojowymi zidentyfikowano tylko w 5 jednostkach: Horostyta, Horostyta – Kolonia, Kaplonosy, Kaplonosy – Kolonia i Krzywowierzba (Tabela 16).

Tabela 15. Ochrona przyrody i zagrożenia.

Lp.	Solectwo	Liczba mieszkańców	Powierzchnia [ha]	Obszary NATURA 2000[14]	Zagrożenie powodziowe[15]	Tereny zieleni urządzonej			
				Uroczysko Mosty - Zahajki [PLB060014]		Parki	Zieleńce	Zieleń uliczna	Tereny zieleni osiedlowej
1.	Adampol	168	1 405,46	-	-	-	-	-	-
2.	Horostyta	64	1 324,33	+	-	-	-	-	-
3.	Horostyta - Kolonia	28	479,97	+	-	-	-	-	-
4.	Ignaców	13	217,99	-	-	-	-	-	-
5.	Kaplonosy	275	2 562,91	+	-	-	-	-	-
6.	Kaplonosy - Kolonia	102	1 683,52	+	-	-	-	-	-
7.	Krzywowierzba	159	1 220,53	+	-	-	-	-	-
8.	Lipówka	87	1 128,13	-	-	-	-	-	-
9.	Lubień	230	1 490,59	-	-	-	-	-	-
10.	Suchawa	324	3 470,45	-	-	-	-	-	-
11.	Wyryki - Kolonia	72	200,24	-	-	-	-	-	-
12.	Wyryki - Adampol	257	1 401,02	-	-	-	-	-	-
13.	Wyryki - Połód	354	2 448,53	-	-	-	-	-	-
14.	Wyryki - Wola	188	1 571,98	-	-	-	-	-	-
15.	Zahajki	279	501,12	-	-	-	-	-	-
16.	Zahajki - Kolonia	51	983,20	+	-	-	-	-	-
	GMINA	2 651	22 089,97			0	0	0	0

Tabela 16. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) – Ochrona przyrody i zagrożenia.

ILOŚĆ wskaźników powyżej średniej dla gminy	WAGA powszechność występowania problemów	WARTOŚĆ WSKAŹNIKA iloczyn	
-	-	-	
1	1	1	niekorzystny
1	1	1	niekorzystny
-	-	-	
1	1	1	niekorzystny
1	1	1	niekorzystny
1	1	1	niekorzystny
-	-	-	
-	-	-	
-	-	-	
-	-	-	
-	-	-	
-	-	-	
-	-	-	
-	-	-	
1	1	1	niekorzystny
1		1	

[14] źródło: Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, http://natura2000.gdos.gov.pl; skróty: „+"- **TAK**, „-" - **NIE**
[15] źródło: Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej, http://mapy.isok.gov.pl/imap; skróty: „+"- **TAK**, „-" - **NIE**

4.4. Sfera Przestrzenno – Funkcjonalna

Dostępność infrastruktury publicznej

O potencjale i atrakcyjności danego obszaru świadczą również warunki przestrzenno-funkcjonalne, które przyczyniają się do oceny jego atrakcyjności, a tym samym wpływające na osiedlanie się nowych mieszkańców lub potencjalnych inwestorów w gminie. W ramach wskaźnika syntetycznego - Dostępność infrastruktury publicznej uwzględniono występowanie w poszczególnych jednostkach obiektów podstawowej infrastruktury rekreacyjno-sportowej, infrastruktury kulturalnej oraz dostępność komunikacyjną rozumianą, jako z jednej strony ocenę opisową stanu dróg i istnienia ciągów pieszych, z drugiej zaś dostępność komunikacji publicznej w tym liczbę połączeń (Tabela 17). Niestety w aż w 8 jednostkach dostępność tej infrastruktury jest zdecydowanie niższa niż średnia w gminie (Tabela 18).

Tabela 17. Dostępność infrastruktury publicznej.

Tabela 18. Wskaźnik syntetyczny (Ranking) - Dostępność infrastruktury publicznej.

Lp.	Sołectwo	Liczba mieszkańców	Obiekty infrastruktury sportu i rekreacji							Obiekty infrastruktury kultury.					Infrastruktura komunikacyjna				po w yż	C W S K	
			Boisko	Orlik	Plac zabaw	Przystań kajakowa	Siłownia	**Razem obiekty**	**Wskaźnik na 100 mieszkańców**	instytucja kultury (GOK, Biblioteka, filie instytucji)	Świetlica	Izba pamięci / Izba regionalna / Skansen	**Razem obiekty**	**Wskaźnik na 100 mieszkańców**	Chodnik	Dostępność komunikacji publicznej	Liczba połączeń komunikacji publicznej	**Ocena opisowa**[16]			
1.	Adampol	168	1	0	1	0	0	**2**	1,19	0	0	0	0	-	411	jest	2	DB	1	1	
2.	Horostyta	64	1	0	0	0	0	**1**	1,56	1	1	0	2	3,13	0	brak	0	NW	1	1	
3.	Horostyta - Kolonia	28	0	0	0	0	0	**0**	-	0	0	0	0	-	0	brak	0	NW	3	3	niekorzystny
4.	Ignaców	13	0	0	0	0	0	**0**	-	0	0	0	0	-	0	brak	0	NW	3	3	niekorzystny
5.	Kaplonosy	275	1	0	2	0	1	**4**	1,45	0	1	0	1	0,36	0	jest	2	ŚR	1	1	
6.	Kaplonosy - Kolonia	102	0	0	1	0	0	**1**	0,98	0	0	0	0	-	0	jest	2	ŚR	1	1	
7.	Krzywowierzba	159	1	0	1	0	0	**2**	1,26	0	1	0	1	0,63	0	jest	2	ŚR	0	0	
8.	Lipówka	87	0	0	1	0	0	**1**	1,15	0	1	0	1	1,15	0	jest	2	ŚR	0	0	
9.	Lubień	230	1	0	1	0	0	**2**	0,87	0	1	0	1	0,43	200	jest	2	DB	2	2	niekorzystny
10.	Suchawa	324	1	0	1	1	1	**4**	1,23	0	1	0	1	0,31	0	brak	0	NW	2	2	niekorzystny
11.	Wyryki - Kolonia	72	0	0	0	0	0	**0**	-	0	0	0	0	-	0	jest	2	ŚR	2	2	niekorzystny
12.	Wyryki - Adampol	257	0	0	1	0	0	**1**	0,39	0	1	0	1	0,39	905	jest	2	DB	2	2	niekorzystny
13.	Wyryki - Połód	354	1	0	2	0	1	**4**	1,13	1	1	0	2	0,56	1 580	jest	2	DB	0	0	
14.	Wyryki - Wola	188	0	0	1	0	0	**1**	0,53	0	1	0	1	0,53	1 577	jest	2	DB	1	1	
15.	Zahajki	279	1	0	1	0	0	**2**	0,72	0	1	0	1	0,36	0	brak	0	NW	3	3	niekorzystny
16.	Zahajki - Kolonia	51	0	0	0	0	0	**0**	-	0	0	0	0	-	0	brak	0	NW	3	3	niekorzystny

[16] Ocena opisowa - skróty: **NW** - niewystarczająca / **ŚR** - średnia / **DB** - dobra.

GMINA - średnia	2 651	8	0	13	1	3	**25**	**0,94**	2	10	0	**12**	**0,45**	**1,5**	**1,5**

4.5. Sfera techniczna

Wyposażenie w sieciową infrastrukturę techniczną

Ważnym aspektem świadczącym również o potencjale i atrakcyjności danego obszaru są warunki techniczne zobrazowujące możliwość korzystania przez mieszkańców i potencjalnych inwestorów z urządzeń sieciowych. Podczas diagnozy sfery technicznej wzięto pod uwagę dostępność infrastruktury i usług komunalnych oraz dostępność sieci internetowej i telekomunikacyjnej. Ze względu na brak możliwości wymiernego odniesienia zróżnicowanych elementów infrastruktury i ich do powierzchni lub liczby mieszkańców jednostek, a także ze względu na zróżnicowanie przestrzenne (np. zabudowa kolonijna), które nie wskazuje lub wręcz uniemożliwia powstanie określonej infrastruktury, posłużono się w tym wypadku analiza opisową. Gmina Wyryki posiada w zasadzie pełna infrastrukturę komunalną na dobrym poziomie, uwzględniając brak systemu kanalizacji sieciowej co jest podyktowane charakterem przestrzennym zabudowy i wynikającą z niego nieracjonalnością stosowania takiego rozwiązania. Odbiór ścieków komunalnych zapewnia duża, jak na liczbę ludności, ilość przydomowych oczyszczalni ścieków (Tabela 19). Niedobory w tym zakresie dotyczą jedynie nieproporcjonalnie małej liczby tych instalacji w poszczególnych sołectwach (Tabela 20).

Tabela 19. Dostępność infrastruktury usług komunalnych i sieci teletechnicznych.

Lp.	Sołectwo	Liczba mieszkańców	Dostępność infrastruktury i usług komunalnych.[17]						Dostępność sieci internetowej i telekomunikacyjnej			
			Kanalizacja (przydomowe oczyszczalnie ścieków)	Wodociągi	Gaz	System wywozu	Energetyka - stan	Ocena opisowa[18]	ADSL/VDSL	WLAN	GSM	Ocena opisowa[20]
1.	Adampol	168	5	+	-	+	zadawalający	NW	+	+	-	DB
2.	Horostyta	64	15	+	-	+	zadawalający	DB	+	+	-	DB
3.	Horostyta - Kolonia	28	3	+	-	+	zadawalający	DB	+	+	-	DB
4.	Ignaców	13	2	+	-	+	zadawalający	DB	+	+	-	DB
5.	Kaplonosy	275	52	+	-	+	zadawalający	DB	+	+	-	DB
6.	Kaplonosy - Kolonia	102	4	+	-	+	zadawalający	NW	+	+	-	DB
7.	Krzywowierzba	159	25	+	-	+	zadawalający	DB	+	+	-	DB
8.	Lipówka	87	17	+	-	+	zadawalający	DB	+	+	-	DB
9.	Lubień	230	35	+	-	+	zadawalający	DB	+	+	-	DB
10.	Suchawa	324	8	+	-	+	zadawalający	NW	+	+	-	DB
11.	Wyryki - Kolonia	72	11	+	-	+	zadawalający	DB	+	+	-	DB
12.	Wyryki - Adampol	257	22	+	-	+	zadawalający	NW	+	+	-	DB
13.	Wyryki - Połód	354	22	+	-	+	zadawalający	NW	+	+	-	DB
14.	Wyryki - Wola	188	7	+	-	+	zadawalający	NW	+	+	-	DB
15.	Zahajki	279	16	+	-	+	zadawalający	NW	+	+	-	DB
16.	Zahajki - Kolonia	51	4	+	-	+	zadawalający	NW	+	+	-	DB
	GMINA - średnia	2 651	**253**									

Tabela 20. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) - Wyposażenie w sieciową infrastrukturę techniczną i teletechniczną.

wpowv	CWSK	
1	1	niekorzystny
0	0	
0	0	
0	0	
0	0	
1	1	niekorzystny
0	0	
0	0	
0	0	
1	1	niekorzystny
0	0	
1	1	niekorzystny
1	1	niekorzystny
1	1	niekorzystny
1	1	niekorzystny
1	1	niekorzystny
1	**1**	

[17] Infrastruktura - oznaczenia: „-" – brak infrastruktury sieciowej w sołectwie; „**częściowo**" - infrastruktura obejmuje część sołectwa; „* " - częściowo, jednak nie działa; „+" – infrastruktura obejmuje całe sołectwo.

[18] Ocena opisowa - skróty: **NW** - niewystarczająca / **ŚR** - średnia / **DB** - dobra.

5. WYZNACZENIE OBSZARÓW ZDEGRADOWANYCH

Obszar zdegradowany to taki, na którym nasilone są negatywne zjawiska społeczne, a zatem stwierdzono gorsze niż średnia w gminie wskaźniki problemów społecznych zdefiniowanych w ***Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Wyryki na lata 2017-2025*** **współwystępujące z możliwie największą liczbą niekorzystnych pozostałych wskaźników Sfery społecznej a następnie z jak największą liczbą niekorzystnych wartości wskaźników z pozostałych sfer: gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno – funkcjonalnej i technicznej, tym samym** im więcej wskaźników negatywnych tym gorsza sytuacja w analizowanej jednostce.
Obszarami zdegradowanymi w Gminie Wyryki są następujące jednostki:

- Lubień
- Wyryki - Połód
- Wyryki - Wola
- Kaplonosy
- Suchawa
- Zahajki
- Kaplonosy - Kolonia
- Krzywowierzba
- Lipówka
- Wyryki - Kolonia

W poniżej (Tabela 21) zaprezentowano zestawienie wskaźników w poszczególnych sferach. Na czerwono zaznaczone zostały sfery, w których zdiagnozowano stan kryzysowy.

W pierwszej kolejności wybrano te sołectwa, w których zgodnie z przytoczonymi wcześniej wymaganiami UMWL w Lublinie odnotowano niekorzystne wskaźniki w problemów społecznych (1- wskaźnik sfery społecznej). Następnie uszeregowano jednostki wg. największej liczby pozostałych 3 wskaźników sfery społecznej). W ostatnim kroku dokonano sprawdzenia czy dla poszczególnych sołectw odnotowano niekorzystną sytuację przynajmniej w jednej z pozostałych czterech sfer, a w przypadku ich większej liczby również uszeregowano od ich największej do najmniejszej liczby.

Tabela 21. Wyznaczenie obszarów zdegradowanych.

Lp.	Solectwo	Sfera społeczna				rtości wskaźników innych niż problemy spo	Sfera gospodarcza	Sfera środowiskowa	Sfera przestrzenno – funkcjonalna	Sfera techniczna	Ilość niekorzystnych wartości wskaźników w pozostałych sferach - innych niż społeczna	Obszar zdegradowany
		Problemy społeczne	Przestępczość	Poziom edukacji	pliczny mPoziom uczestnictwa		rzedsiębiorczość mieszkańców	Ochrona przyrody i zagrożenia	Dostępność infrastruktury publicznej	Wyposażenie w sieciową infrastrukturę techniczną i teletechniczną		
1.	Lubień	niekorzystny	niekorzystny	niekorzystny	niekorzystny	3			niekorzystny		1	TAK
2.	Wyryki - Połód	niekorzystny	niekorzystny	niekorzystny		2	niekorzystny			niekorzystny	2	TAK
3.	Wyryki - Wola	niekorzystny	niekorzystny		niekorzystny	2				niekorzystny	1	TAK
4.	Kaplonosy	niekorzystny	niekorzystny	niekorzystny		2		niekorzystny			1	TAK
5.	Suchawa	niekorzystny		niekorzystny		1			niekorzystny	niekorzystny	2	TAK
6.	Zahajki	niekorzystny		niekorzystny		1			niekorzystny	niekorzystny	2	TAK
7.	Kaplonosy - Kolonia	niekorzystny				0		niekorzystny		niekorzystny	2	TAK
8.	Krzywowierzba	niekorzystny			niekorzystny	1		niekorzystny			1	TAK
9.	Lipówka	niekorzystny		niekorzystny		1	niekorzystny				1	TAK
10.	Wyryki - Kolonia	niekorzystny				0			niekorzystny		1	TAK
11.	Horostyta		niekorzystny			1		niekorzystny			1	
12.	Zahajki - Kolonia					0		niekorzystny	niekorzystny	niekorzystny	3	
13.	Horostyta - Kolonia					0		niekorzystny	niekorzystny		2	
14.	Wyryki - Adampol					0			niekorzystny	niekorzystny	1	
15.	Adampol					0				niekorzystny	1	
16.	Ignaców					0			niekorzystny		1	

6. WYZNACZENIE OBSZARU REWITALIZACJI

Rozpoznanie problemów występujących i wyznaczenie obszarów zdegradowanych na terenie Gminy Wyryki dało podstawy do wyznaczenia obszaru rewitalizacji i umożliwiło wskazanie terenów najbardziej wymagających wsparcia. Obszar wskazany do rewitalizacji został skonkretyzowany w oparciu o dane ilościowe oraz wskaźniki jakościowe, co umożliwiło uchwycenie powiązań funkcjonalnych obszarów.

Obszar rekomendowany do rewitalizacji w Gminie Wyryki został wyznaczony na podstawie pogłębionej diagnozy społeczno-gospodarczo-przestrzennej. Zasadniczym założeniem przy delimitacji obszaru zdegradowanego było wskazanie obszarów, na których koncentrują się negatywne zjawiska społeczne. Podczas analizy wykorzystano dane pozyskane m.in. z Urzędu Gminy, Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej, Komendy Policji, Powiatowego Urzędu Pracy.

Działania diagnostyczne podsumowuje identyfikację zjawisk kryzysowych na wskazanym obszarze zdegradowanym oraz potwierdziły konieczność szybkiej interwencji oraz działań w celu ich eliminacji lub istotnego ograniczenia.

Zgodnie z analizą, na wyznaczonym obszarze zdegradowanym w Gminie Wyryki mieszkają 2 070 osób, co stanowi 78,08%ogółem ludności gminy, zaś powierzchnia obszarów zdegradowanych wynosi 15 155 ha, co stanowi 69,04%powierzchni gminy. W obu przypadkach odsetek mieszkańców i powierzchni przekracza maksymalne wartość, jakie może obejmować obszar rewitalizacji, zgodnie z Wytycznymi Ministra Rozwoju. W efekcie ustalono obszar rewitalizacji, wybierając kolejno jednostki o najwyższym stopniu zdegradowania, aż do osiągnięcia procentowych wartość nieprzekraczających 20% powierzchni i 30% ludność gminy Wyryki (Tabela 22). Tym samym obszar rewitalizacji gminy obejmuje 3 jednostki analityczne – sołectwa: Lubień, Wyryki – Połód, Wyryki – Wola.

Tabela 22. Wyznaczenie obszaru rewitalizacji.

Sołectwo	Obszar zdegradowany	Liczba mieszkańców	% mieszkańców gminy	Liczba mieszkańców NARASTAJĄCO	% mieszkańców gminy NARASTAJĄCO	Powierzchnia	% powierzchnia gminy	Powierzchnia NARASTAJĄCO	% powierzchnia gminy NARASTAJĄCO	OBSZAR REWITALIZACJI
		[osoby]	[%]	[osoby]		[ha]	[%]	[ha]		
Lubień	TAK	230	8,68%	230	8,68%	1 491	6,79%	1 491	6,79%	TAK
Wyryki - Połód	TAK	354	13,35%	584	22,03%	1 680	7,65%	3 171	14,45%	TAK
Wyryki - Wola	TAK	188	7,09%	772	29,12%	1 217	5,67%	4 388	19,99%	TAK
Kaplonosy	TAK	275	10,37%	1 047	39,49%	2 563	11,68%	6 951	31,67%	
Suchawa	TAK	324	12,22%	1 371	51,72%	3 470	15,81%	10 421	47,48%	
Zahajki	TAK	279	10,52%	1 650	62,24%	501	2,28%	10 922	49,76%	
Kaplonosy - Kolonia	TAK	102	3,85%	1 752	66,09%	1 684	7,67%	12 606	57,43%	
Krzywowierzba	TAK	159	6,00%	1 911	72,09%	1 221	5,56%	13 827	62,99%	
Lipówka	TAK	87	3,28%	1 998	75,37%	1 128	5,14%	14 955	68,13%	
Wyryki - Kolonia	TAK	72	2,72%	2 070	78,08%	200	0,91%	15 155	69,04%	
Horostyta		64	2,41%	2 134	80,50%	1 324	6,03%	16 479	75,08%	
Zahajki - Kolonia		51	1,92%	2 185	82,42%	983	4,48%	17 462	79,55%	
Horostyta - Kolonia		28	1,06%	2 213	83,48%	480	2,19%	17 942	81,74%	
Wyryki - Adampol		257	9,69%	2 470	93,17%	2 385	10,74%	20 327	92,61%	
Adampol		168	6,34%	2 638	99,51%	1 405	6,40%	21 732	99,01%	
Ignaców		13	0,49%	2 651	100,00%	218	0,99%	21 950	100,00%	
GMINA		**2 651**				**21 950**				

Mapa 3. Obszary zdegradowane i Obszary rewitalizacji Gminy Wyryki.

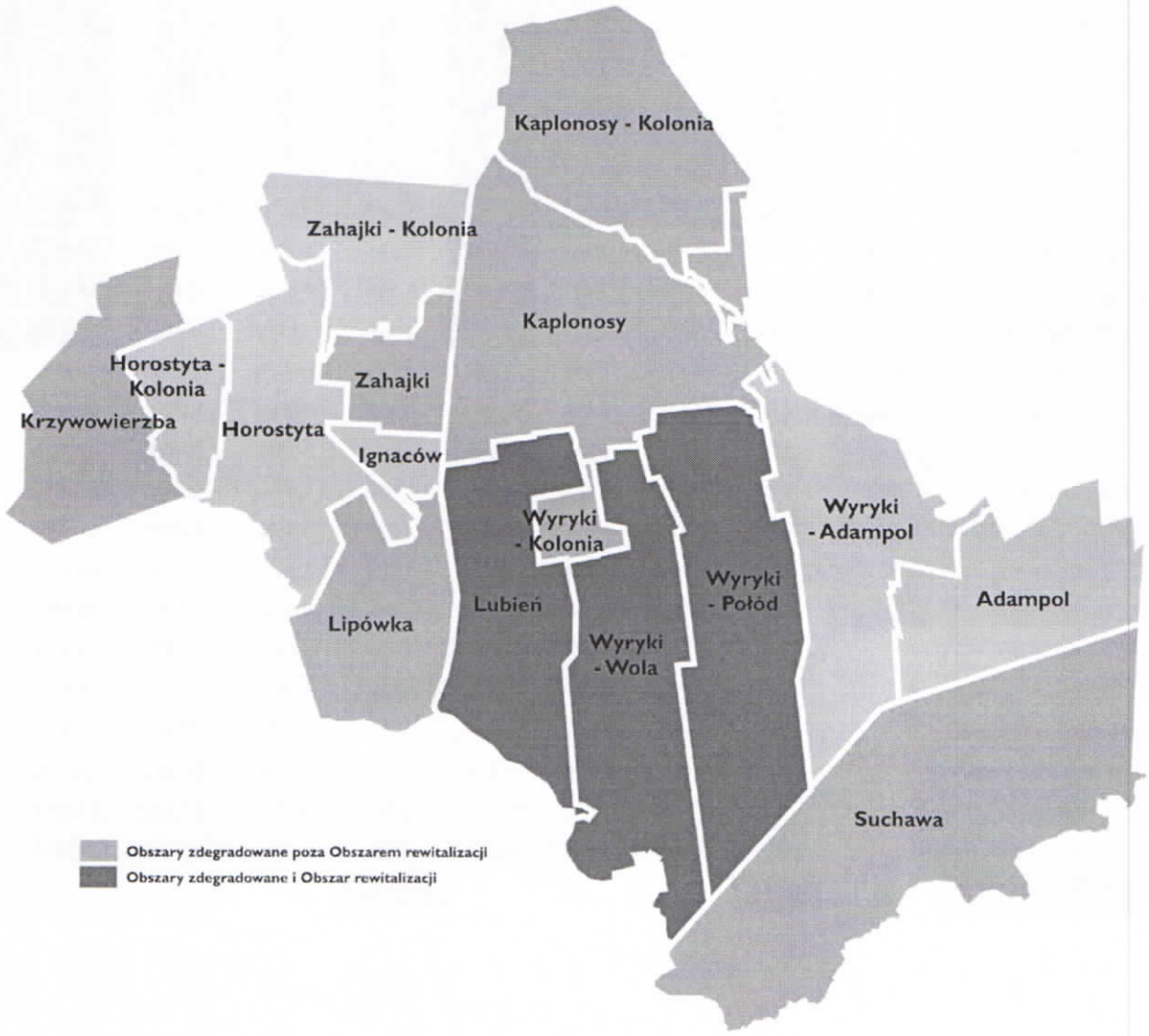

źródło: Opracowanie własne

7. Wizja Obszaru Rewitalizacji

Kompleksowa rewitalizacja i koncentracja działań na obszarze rewitalizacji oraz w jego najbliższym otoczeniu stanie się impulsem do wyprowadzenia go z sytuacji kryzysowej, oraz ożywienia społeczno-gospodarczego. Planowane działania zdeterminują korzystne przeobrażenia na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki zapewniając w konsekwencji jego trwały rozwój.

Wizja obszaru rewitalizacji obrazuje stan docelowy w 2023 roku, po przeprowadzeniu zaplanowanych działań rewitalizacyjnych, zmierzających do odbudowania oraz nadania mu nowych funkcji.

W 2023 roku obszar rewitalizacji w gminie Wyryki będzie obszarem:

Gmina Wyryki, gminą zapobiegającą występowaniu zjawiska wykluczenia społecznego wśród mieszkańców, wspierającą działalność lokalnych inicjatyw społecznych i gospodarczych oraz dążącą do zrównoważonego rozwoju, poprzez rewitalizację obszaru zdegradowanego.

Przeciwdziałanie różnorodnym problemom w obszarze rewitalizacji, szczególnie dotyczącym sfery społecznej, wpłynie na znaczną poprawę jakości życia, co w dalszej kolejności przyczyni się do pozytywnych zmian w innych obszarach gminy. W 2023 roku gmina Wyryki będzie gminą intensywnego i zrównoważonego pod względem przestrzennym rozwoju społeczno-gospodarczego, tworzącą przyjazną i atrakcyjną przestrzeń do życia dla mieszkańców, turystów i potencjalnych inwestorów.

8. Cele rewitalizacji i kierunki działań

W niniejszym dokumencie obowiązuje hierarchiczny układ celów składający się z: celu głównego, celów operacyjnych oraz kierunków działań, które odpowiadają zidentyfikowanym potrzebom rewitalizacyjnym. Mają one charakter ramowy i odnoszą się do specyfiki wyznaczonego obszaru rewitalizacji na terenie gminy Wyryki. Wszystkie cele rewitalizacji są odpowiedzią na zdiagnozowane problemy i prowadzą do ich rozwiązania. Zostały określone przy udziale społeczności lokalnej mieszkającej w sołectwach, w szczególności ich przedstawicieli tj. sołtysów, radnych. Wszystkie cele rewitalizacji wynikają z celów *Gminnej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Wyryki na lata 2017-2025*, ponieważ odnoszą się do działań długookresowych i długofalowych, polegających na inwestycji w kapitał ludzki, system edukacji, aktywność obywatelską, poprawę sytuacji materialnej, co przekłada się na działania na rzecz poprawy zatrudnienia oraz budowania lokalnego rynku pracy.

Celem głównym *Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023* jest:
Wyprowadzenie obszarów zdegradowanych, objętych rewitalizacją **(sołectw Lubień Wyryki –Wola, Wyryki-Połód)** ze stanu kryzysowego oraz poprawa warunków rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez eliminację zjawisk wpływających na ich degradację

Poniżej zaprezentowano cele operacyjne, w ramach których zostały wyznaczone kierunki działań. Kolejność celów nie stanowi o hierarchii ich ważności lub kolejności wdrażania, są one na tym samym poziomie ważności i zgodnie z zasadą kompleksowości. Warunkiem udanej rewitalizacji jest uwzględnienie wszystkich czynników równocześnie, tj. infrastrukturalnych, środowiskowych, społecznych i gospodarczych. Wyznaczone cele rewitalizacji odpowiadają kryteriom SMART, ponieważ są sprecyzowane, mierzalne (do każdego celu został przypisany odpowiedni wskaźnik), atrakcyjne dla społeczności lokalnej gminy Wyryki, możliwe do zrealizowania i terminowe (zostaną zrealizowane w okresie obowiązywania Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023).

W ramach celu głównego zidentyfikowano 3 cele operacyjne:

- Cel operacyjny 1. Poprawa jakości życia mieszkańców poprzez odnowienie obszaru, nadanie przestrzeni właściwej funkcji oraz poprawę bezpieczeństwa;
- Cel operacyjny 2. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez ograniczenie patologii społecznych na obszarze rewitalizacji;
- Cel operacyjny 3. Zwiększenie rozwoju gospodarczego i poprawa lokalnego rynku pracy oraz wzrost przedsiębiorczości mieszkańców gminy Wyryki.

W ramach celu operacyjnego 1 planuje się realizację przedsięwzięć przeznaczonych do wyprowadzenia wyznaczonego obszaru rewitalizacji ze stanu kryzysowego pod względem zagospodarowania przestrzennego i poprawy infrastruktury wpływającej na jakość życia mieszkańców. Obejmują one wszelkie inwestycje mające na celu uporządkowanie oraz zagospodarowanie przestrzeni, w tym poprawę dotychczasowej funkcji obszaru, a także nadanie mu nowych funkcji. Ponadto planuje się realizację zadań, które mają na celu poprawę dostępności mieszkańców obszaru rewitalizacji, w tym osób niepełnosprawnych do infrastruktury technicznej. Będzie to możliwe poprzez rewaloryzację oraz odpowiednie kształtowanie przestrzeni publicznej.

Cel operacyjny 2 obejmuje realizację zadań w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu poprzez zwiększenie aktywności lokalnej społeczności. Ważnymi aspektami w ramach realizowanych przedsięwzięć będą: integracja osób nieaktywnych zawodowo oraz grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, wszelkie działania aktywizujące najmłodszych mieszkańców z terenu gminy, pobudzenie aktywności kulturalnej mieszkańców, wspieranie osób niepełnosprawnych oraz aktywizacja seniorów. Ważnym elementem w funkcjonowaniu społeczności lokalnej są działające organizacje pozarządowe, które będą miały możliwość podejmowania inicjatyw wspierających poprawę życia i integracji lokalnej społeczności.

Wzmocnienie przedsiębiorczości i poprawa lokalnego rynku pracy na obszarze rewitalizacji będzie możliwe w wyniku realizacji zadań w ramach celu operacyjnego 3. Wyznaczone kierunki działań obejmują: wzmocnienie działalności lokalnych przedsiębiorstw w celu poprawy ich konkurencyjności, promowanie zakładania działalności gospodarczej w celu pobudzenia przedsiębiorczości mieszkańców gminy oraz wspieranie terenów aktywności gospodarczej.

Poniższy schemat obrazuje cele rewitalizacji oraz odpowiadające im kierunki działań.

Cel główny	Wyprowadzenie obszarów zdegradowanych, objętych rewitalizacją **(sołectw Lubień Wyryki-Wola, Wyryki-Połód)** ze stanu kryzysowego oraz poprawa warunków rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez eliminację zjawisk wpływających na ich degradację.		
Cele operacyjne	1. Poprawa jakości życia mieszkańców poprzez odnowienie obszaru, nadanie przestrzeni właściwej funkcji oraz poprawę bezpieczeństwa.	2. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez ograniczenie patologii społecznych na obszarze rewitalizacji.	3. Zwiększenie rozwoju gospodarczego i poprawa lokalnego rynku pracy oraz wzrost przedsiębiorczości mieszkańców gminy Wyryki.
Kierunki działań	1. Dostosowanie infrastruktury technicznej i społecznej do potrzeb mieszkańców, w tym osób niepełnosprawnych	1. Ułatwienie dostępu do edukacji, kultury, sztuki, i rozrywki	1. Stworzenie warunków infrastrukturalnych do zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej
	2. Kształtowanie przestrzeni publicznych przyjaznych mieszkańcom	2. Aktywizacja i rozwój społeczności poprzez stworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych i działania edukacyjne	2. Wzrost aktywności gospodarczej mieszkańców poprzez działania podnoszące kompetencje i kwalifikacje.
	3. Zagospodarowanie przestrzeni publicznych w celach turystycznych i rekreacyjnych	3. Poprawa w dostępie do rynku pracy poprzez podniesienie kompetencji osób zagrożonych wykluczeniem	

9. Charakterystyka projektów rewitalizacyjnych wraz z planem finansowym i uzasadnieniem ich komplementarności

Na podstawie wyznaczonych celów oraz w procesie konsultacji społecznych z mieszkańcami gminy określono listę projektów rewitalizacyjnych. Projekty odpowiadają kryteriom SMART tj.:

- S - Sprecyzowane – projekty zawierają sprecyzowany zakres planowanych do realizacji zadań oraz odnoszą się do konkretnego miejsca w gminie,
- M - Mierzalne – do każdego projektu został określony wskaźnik produktu i rezultatu, przy pomocy którego możliwe będzie zmierzenie stopnia jego realizacji,
- A - Atrakcyjne – projekty zostały określone z aktywnym udziałem mieszkańców gminy Wyryki, w związku z czym są dla nich atrakcyjne,
- R - Realistyczne – projekty zostały zweryfikowane w kontekście realności ich zrealizowania,
- T - Terminowe – do każdego projektu określony został planowany termin jego realizacji.

Lista projektów zawiera wszystkie niezbędne informacje na temat przedsięwzięć rewitalizacyjnych tj. podmiot realizujący, lokalizację, tytuł projektu, cel, koncepcję projektu (zakres), szacowana koszt, źródło finansowania i okres realizacji.

9.1. Lista planowanych podstawowych projektów rewitalizacyjnych

Przedstawiony katalog projektów nie jest zamknięty, nabór projektów do LPR jest ciągły. Na stronie Urzędu Gminy zamieszczono formularz - fiszkę projektową. Wójt Gminy wraz z Radą ds. rewitalizacji będzie podejmował decyzje o włączeniu zaproponowanego projektu zgodnie z postępowaniem opisanym w rozdziale 11.2. Zasady i tryb aktualizacji programu.
W ramach konsultacji społecznych przedłożono 24 fiszki projektowe z czego w obszarze rewitalizacji:

Lp.	Podmiot wnioskujący	Podmiot realizujący	Tytul projektu	Lokalizacja projektu	Cele projektu	Koncepcja projektu	Szacunkowy koszt projektu	Źródła finasowania	Szacunkowy czas realizacji projektu
1.	Gmina Wyryki	Gmina Wyryki	**Remont budynku UG Wyryki**	Wyryki - Polód	Rozwiązuje problemy związane z dużymi kosztami utrzymania budynku UG, ułatwi obsługę i konserwację urządzeń i instalacji. Za możliwe i realne uznaje się średnie obniżenie zużycia energii o 35-40% w stosunku do stanu aktualnego, co pozytywnie wpłynie nie tylko na ochronę środowiska ale również na pobliską okolicę poprzez kreowanie pozytywnego wizerunku obszaru rewitalizowanego. Dodatkowo dzięki działaniom inwestycyjnym poprawiony zostanie dostęp dla osób niepełnosprawnych	Przedmiotem projektu jest przeprowadzenie gruntownego remontu budynku UG poprzez przystosowanie budynku dla osób niepełnosprawnych, wymianę dachu, ocieplenie budynku, wymiana okien, wykonanie odwodnienia, wymiana CO, instalacji elektrycznej, wykonanie nowej instalacji c.w.u. z nowym źródłem energii – kolektory słoneczne z instalacją solarną, budowa systemu fotowoltaicznego, zastosowanie energooszczędnych opraw oświetleniowych typu led,	3 000 000,00 zł	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego 2014-2020 / Budżet gminy	2018 - 2022

2.	Gmina Wyryki	Gmina Wyryki	**Przebudowa gminnej oczyszczalni ścieków - Wyryki Połód**	Wyryki Połód	Celem planowanej operacji jest podniesienie warunków życia mieszkańców Gminy Wyryki poprzez przebudowę oczyszczalni ścieków w msc. Wyryki Połód, co korzystnie wpłynie na rozwój gospodarczy i ochronę środowiska naturalnego.	Przedmiotem projektu jest budowa biologicznej oczyszczalni ścieków z przyłączeniami kanalizacji sanitarnej z budynku, odprowadzeniem ścieków oczyszczonych, zasilaniem elektrycznym, rozruchem technicznym i technologicznym, wykonaniem dokumentacji powykonawczej na zakładaną ilość 50 RLM. Realizacja tego zadania poprawi nie tylko warunki życia mieszkańców miejscowości, ale również nie przyczyni się do degradacji środowiska naturalnego wsi.	350 000,00 zł	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego 2014-2020 / Budżet gminy	2018
3.	Przedstawiciel samorządu - sołtys	Parafia rzymsko-katolicka pw. św. Mikołaja w Lubieniu	**Budowa parkingu przy kościele w Lubieniu**	Lubień	Celem projektu jest poprawa atrakcyjności i rozwoju sołectwa, poprawa warunków życia mieszkańców, wyrównanie szans w dostępie do nowoczesnej infrastruktury technicznej o wysokiej jakości pomiędzy mieszkańcami wsi i miast - poprzez budowę parkingu przy kościele w Lubieniu.	Projekt zakłada budowę miejsc postojowych, utwardzenie z kostki brukowej, odprowadzenie wód opadowych, docelowa organizacja ruchu, wykonanie i montaż tablicy pamiątkowej.	250 000,00 zł	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 / Budżet gminy	2017-2021
4.	Przedstawiciel samorządu - radni	Gmina Wyryki	**Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w msc. Lubień**	Lubień	Celem projektu jest poprawa atrakcyjności i rozwoju sołectwa, poprawa warunków życia mieszkańców, wyrównanie szans w dostępie do miejsc aktywnego wypoczynku oraz stworzenie strefy edukacyjnej, a także integrację różnych pokoleń mieszkańców	Projekt zakłada zagospodarowanie tereny w miejscowości Lubień poprzez zainstalowanie obiektów małej architektury, stworzenie placu spotkań mieszkańców, oświetlenie, ścieżka edukacyjna o zabytkach i historii gminy	350 000	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego 2014-2020 / Budżet gminy	2018-2019

5.	Przedstawiciel samorządu - sołtys	Gmina Wyryki	**Budowa świetlicy w msc. Wyryki-Wola**	Wyryki-Wola	Celem projektu jest podniesienie poziomu i jakości życia mieszkańców wsi oraz integracja mieszkańców poprzez zapewnienie miejsca wspólnych spotkań, organizacji zajęć dla dzieci, imprez kulturalnych, artystycznych, świątecznych i innych wydarzeń. Wybudowana świetlica zaspokoi potrzeby społeczne i kulturalne oraz wpłynie pozytywnie na poprawę jakości życia mieszkańców miejscowości Wyryki Wola	Projekt zakłada budowę budynku świetlicy wiejskiej w msc. Wyryki, gmina Wyryki na działce 2065. Rozbiórka budynku istniejącego świetlicy z uwagi na zły stan techniczny. W ramach projektu zostaną wykonane następujące roboty budowlane: budowa budynku świetlicy ok 137 m^2, przyłącze wodociągowe, przyłącze kanalizacji sanitarnej, zbiornik bezodpływowy, przyłącze energetyczne, ogrzewanie kotłem na biomasę, warstwy drogi dojazdowej wewnętrznej, Warstwy utwardzeń dojść pieszych, spoczniki, podjazdy, miejsca postojowe.	450 000,00 zł	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego 2014-2020 / Budżet gminy	2018 - 2020
6.	Osoba fizyczna/mieszkaniec	Parafia prawosławna Podwyższenia Krzyża Pańskiego w Horostycie	**Budowa parkingu przy cmentarzu prawosławnym w Lubieniu.**	Lubień	Celem projektu jest poprawa atrakcyjności i rozwoju sołectwa, poprawa warunków życia mieszkańców, wyrównanie szans w dostępie do nowoczesnej infrastruktury technicznej o wysokiej jakości pomiędzy mieszkańcami wsi i miast - poprzez budowę parkingu przy cmentarzu prawosławnym w Lubieniu.	Projekt zakłada budowę miejsc postojowych, utwardzenie z kostki brukowej, odprowadzenie wód opadowych, docelowa organizacja ruchu, wykonanie i montaż tablicy pamiątkowej.	200 000,00 zł	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego 2014-2020/ Budżet gminy	2018 - 2020
7.	GOPS w Wyrykach/Zespół Szkół w Wyrykach ach/ NGO/ Gmina Wyryki	GOPS w Wyrykach/Zespół Szkół w Wyrykach ach/ NGO/ Gmina Wyryki	**Aktywizacja mieszkańców Gminy Wyryki**	Cały obszar rewitalizacji	Pomoc mieszkańcom w przełamaniu barier m.in. w znalezieniu pracy, zmniejszenie negatywnych skutków bezrobocia, przezwyciężenie zamknięcia społecznemu w wyemancypowanej grupie społecznej, potrzeba pomocy kobietom, które najsilniej odczuwają brak pracy. Realizacja działań własnych i projektowych GOPS, aktywizacji oraz zainicjowanie powołania koalicji przeciwko przemocy domowej.	Prowadzenie w przystosowanej świetlicy środowiskowej zajęć aktywizujących (warsztatów, szkoleń). Porady psychologiczne i prawne dotyczące opieki nad dziećmi, problemów wychowawczych i radzenia sobie z uzależnieniami oraz zapobiegania przemocy domowej	5 000	Budżet Gminy	2017 - 2023

8.	GBP w Wyrykach/Zespół Szkół w Wyrykach ach/ NGO/ Gmina Wyryki	GBP w Wyrykach/Zespół Szkół w Wyrykach ach/ NGO/ Gmina Wyryki	**Działajmy kulturą, sportem i rekreacją**	Cały obszar rewitalizacji	Szereg działań adresowanych bezpośrednio do dzieci i młodzieży, nakierunkowanych na przeciwdziałanie negatywnemu odbiorowi wyraźnej stagnacji aktywności społecznej i gospodarczej obszarów rewitalizacji. Stworzenie programu, który ma dawać szanse zmiany środowiska, poznania nowych ludzi i zaoferować sposoby aktywnego spędzania czasu. Program skierowany do dzieci w wieku szkolnym z rodzin dotkniętych bezrobociem i ubóstwem. Podjęta inicjatywa ma za zdanie uchronić dzieci przed przyszłym wykluczeniem społecznym, ograniczenie skutków doświadczania problemów życiowych rodziny, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, przeciwdziałanie patologiom społecznym.	Zajęcia, animacje warsztatowe, wydarzenia społeczno-kulturalne i sportowo-rekreacyjne Realizacja programów profilaktycznych w oparciu o organizowane warsztaty i zajęcia. Realizacja zadań przy udziale pracowników merytorycznych instytucji oraz wolontariuszy.	10 000	Budżet Gminy Wyryki/Fundusz sołecki/ środki pozyskane od sponsorów/ budżet NGO	2018-2020
9.	GBP w Wyrykach/Zespół Szkół w Wyrykach ach/ NGO/ Gmina Wyryki	GBP w Wyrykach/Zespół Szkół w Wyrykach ach/ NGO/ Gmina Wyryki	**Rewitalizacja społeczna poprzez sztukę**	Cały obszar rewitalizacji	Wykreowanie nowych postaw, pokazanie sposobów aktywnego, kreatywnego i pożytecznego spędzania czasu, rozwijanie uzdolnień artystycznych, zaktywizowanie środowisk dziecięcych i młodzieżowych,	Warsztaty artystyczne dla dzieci, młodzieży, dorosłych z zakresu sztuk plastycznych i rękodzieła, animacji i iluzji, muzyki, fotografii i filmu, kulinarii i tańca. Organizacja konkursów, przeglądów o zasięgu lokalnym i regionalny	20 000	Budżet GBP, NGO, środki zewnętrzne	2019-2023
10.	Sołectwa	Sołectwa/GOPS/Gmina Wyryki	**Działania prozdrowotne i edukacja zdrowotna społeczeństwa**	Cały obszar rewitalizacji	Podniesienie świadomości zdrowotnej mieszkańców	Promowane dostępnych form profilaktyki zdrowotnej, organizowanie współpracy w zakresie działań prozdrowotnych, organizowanie spotkań informacyjnych na temat profilaktyki uzależnień i skutków zachowań ryzykownych	12 000	Fundusz sołecki/ budżet Gminy Wyryki	2019-2022

11.	NGO	NGO/ZS w Wyrykach, Gmina Wyryki	**Aktywizacja społeczeństwa lokalnego poprzez pielęgnację dziedzictwa kulturowego i historycznego Gminy Wyryki**	Cały obszar rewitalizacji	Podniesienie świadomości obywatelskiej i aktywizacja społeczności lokalnej	Warsztaty dla członków w zakresie kompetencji umożliwiających skuteczne działanie w krzewieniu dziedzictwa kulturowego Warsztaty dla dzieci z zakresu wiedzy teoretycznej i praktycznej w zakresie propagowania dziedzictwa lokalnego Warsztaty dla dorosłych z zakresu wiedzy teoretycznej i praktycznej w zakresie propagowania dziedzictwa lokalnego Plenerowa inscenizacja dająca możliwość bezpośredniego zapoznania się odbiorców z dziedzictwem kulturowym i historycznym	80 000	FIO/budżet NGO, wkład rzeczowy ZS w Wyrykach, Gmina Wyryki, Wolontariusze, Podmiot gospodarczy	2019-2023
12.	GBP w Wyrykach	GBP w Wyrykach	**Zajęcia w Bibliotece**	Cały obszar rewitalizacji	Przybliżenie postaci twórców literatury dla młodych odbiorców, kształtowanie postaw pro czytelniczych, budowanie poczucia przynależności do małej ojczyzny	Wspólne spędzanie czasu z dziećmi, głośne czytanie książek, zajęcia z historii literatury prowadzone w formie interesujących opowieści dotyczące wybranych zagadnień z literatury Polskiej i obcej (w zależności od realizowanego w danym roku tematu przewodniego spotkań –utwór literacki, twórca, wydarzenie), wykonywanie prac plastycznych w różnych formach (na wybrany temat), zabawa na dziedzińcu placówki, wspólne zorganizowanie wystawy Podsumowanie spotkań w bibliotece.	3 000	Budżet GBP Wyryki	2019-2023

13.	ZS Wyryki /NGO	ZS Wyryki/NGO	**Zajęcia rekreacyjno-rehabilitacyjne**	Cały obszar rewitalizacji	Adaptacja do środowiska wodnego i związane z tym pokonywanie negatywnych uczuć. Stworzenie optymalnych warunków do opanowania technik pływania Wdrażanie do zachowań prozdrowotnych poprzez kształtowanie postawy dbałości o własny rozwój fizyczny oraz higienę ciała. Pobudzanie potrzeby aktywności ruchowej i w efekcie ogólne usprawnienie, wzmocnienie i zwiększenie odporności fizycznej. Stworzenie młodzieży warunków , w których możliwe będzie pokonywanie przez nich własnych słabości i niedoskonałości, a w konsekwencji osiągnięcie satysfakcji i coraz większej wiary we własne siły i możliwości. Działania profilaktyczne i skierowane na korekcje istniejących już wad postawy	Walory zdrowotne, rekreacyjne i użytkowe pływania. Pozytywny wpływ pływania na rozwój organizmu i jego funkcjonowanie. Opanowanie technik pływania. Bezpieczne i aktywne spędzanie czasu	20 000	Budżet ZS w Wyrykach/ wkład rzeczowy NGO	2017-2018
14.	GBP w Wyrykach	GBP w Wyrykach	**Przestrzeń integrująca**	Cały obszar rewitalizacji	Poprawa jakości i oferty kulturalnej, umacniane się poczucia tożsamości, wyzwolenie potencjału do podejmowania przez mieszkańców inicjatyw na rzecz polepszenia jakości życia lokalnej wspólnoty. Skumulowanie działań animacyjnych przy GOPS spowoduje przełamanie marazmu mieszkańców z obszarów rewitalizacji. Tymczasowe projekty ożywią przestrzeń. Dzięki nim pojawi się więcej trwałych inicjatyw kulturalnych i społecznych, które mają szansę, na dobre rozbudzić największy obszar rewitalizacji w Wyrykach.	Wykonanie ogródka kulturalnego między Domem Kultury a parkiem: wykonanie ze zużytych elementów drewnianych szpul i palet stołów i siedzisk (aranżacja, malowanie, konserwacja, montaż), zaangażowanie podmiotów gospodarczych do przekazania materiałów, społeczeństwa i NGO do ich wykonania, prowadzenie w udostępnionym miejscu odczytów literackich, wystaw , konkursów, miejsce rekreacji i odpoczynku	Wkład rzeczowy	GOPS, podmioty gospodarcze, NGO, wolontariat	2019-2023

15.	Gmina Wyryki	Gmina Wyryki / LGD	**Przedsiębiorcza Gmina Wyryki**	Cały obszar rewitalizowany	Projekt przyczyni się do wzrostu integracji społecznej oraz poprawę dostępu do rynku pracy osób wykluczonych lub zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w regionie oraz aktywizacji zawodowej mieszkańców.	Szkolenia z zakresu przedsiębiorczości, prowadzenia i zakładania działalność gospodarczej, mentoring, oraz konsultacje.	2 000,00 zł	Budżet Gminy Wyryki Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego 2014-2020 / (działanie 9.3) / PROW 2014-2020	2018 - 2020
16.	Gmina Wyryki	Gmina Wyryki / GOPS	**Wsparcie osób bezrobotnych i aktywizacja zawodowa**	Cały obszar rewitalizowany	Projekt przyczyni się do wzrostu integracji społecznej oraz poprawa dostępu do rynku pracy osób wykluczonych lub zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w regionie poprzez realizację kompleksowych programów aktywizacji, oraz usług reintegracji i rehabilitacji społeczno – zawodowej.	Projekt polega na organizacji szkoleń zawodowych, organizacji staży dla osób wykluczonych, długotrwale bezrobotnych zgodnie z zapotrzebowaniem rynku pracy z celu ich aktywizacji i powrotu na rynek pracy.	100 000,00 zł	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego 2014-2020/ / budżet gminy	2017-2023
17.	Przedstawiciel samorządu - radni	Gmina Wyryki	**Aktywny Lubień**	Lubień	Celem projektu jest wykreowanie nowych postaw, pokazanie sposobów aktywnego, kreatywnego i pożytecznego spędzania czasu, rozwijanie uzdolnień artystycznych, zaktywizowanie środowisk dziecięcych i młodzieżowych	Projekt zakłada doposażenie świetlicy w sprzęt multimedialny niezbędny do prowadzenie ciekawych zajęć dla dzieci i młodzieży oraz stworzenie nowoczesnej siłowni zewnętrznej wraz z doposażeniem placu zabaw.	250 000	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa/ budżet gminy	2019-2020

9.2. Harmonogram realizacji projektów rewitalizacyjnych

Kolejność realizacji zidentyfikowanych projektów rewitalizacyjnych wynika z logicznej konsekwencji prowadzonych zmian w obszarze rewitalizacji. Jako pierwsze będą realizowane będą projekty inwestycyjne, których efekty w formie udostępnionej powierzchni lub wyposażenia będą mogły zostać wykorzystane podczas projektów miękkich. Na kolejność realizacji projektów wpływ ma również rozwiązanie najbardziej naglących potrzeb obszaru rewitalizacji.

Lp.	Tytuł projektu	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1.	**Remont budynku UG Wyryki**							
2.	**Przebudowa gminnej oczyszczalni ścieków – Wyryki Połód**							
3.	**Budowa parkingu przy kościele w Lubieniu**							
4.	**Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w msc. Lubień**							
5.	**Budowa świetlicy w msc. Wyryki-Wola**							
6.	**Budowa parkingu przy cmentarzu prawosławnym w Lubieniu.**							
7.	**Aktywizacja mieszkańców Gminy Wyryki**	X		X	X	X	X	X
8.	**Działajmy kulturą, sportem i rekreacją**							
9.	**Rewitalizacja społeczna poprzez sztukę**							
10.	**Działania prozdrowotne i edukacja zdrowotna społeczeństwa**							
11.	**Aktywizacja społeczeństwa lokalnego poprzez pielęgnację dziedzictwa kulturowego i historycznego Gminy Wyryki**							
12.	**Zajęcia w Bibliotece**							
13.	**Zajęcia rekreacyjno-rehabilitacyjne**							
14.	**Przestrzeń integrująca**							
15.	**Przedsiębiorcza Gmina Wyryki**							
16.	**Wsparcie osób bezrobotnych i aktywizacja zawodowa**							
17.	**Aktywny Lubień**							

9.3. Komplementarność projektów rewitalizacyjnych

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023 działa w sposób kompleksowy łącząc aspekty społeczne, ekonomiczne, przestrzenne, techniczne, środowiskowe i kulturowe. Program złożony jest z wielu różnorodnych projektów, w tym również planowanych do współfinansowania w ramach EFRR i EFS, pozwalających na osiągnięcie kompleksowych efektów poprawy. Wymogiem koniecznym do wsparcia projektów rewitalizacyjnych ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego i innych programów operacyjnych jest zapewnienie ich komplementarności w różnych wymiarach. Poniżej przedstawiono komplementarność zidentyfikowanych projektów w zakresie: przestrzennym, problemowym proceduralno-instytucjonalnym, międzyokresowym oraz źródeł finansowania.

Komplementarność stanowi bardzo ważny aspekt Lokalnego Programu Rewitalizacji, gdyż zapewnienie powiązań pomiędzy poszczególnymi projektami skutkować będzie efektywnym wykorzystaniem środków finansowych przeznaczonych na rewitalizację. Według Wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 opracowanych przez Ministerstwo Rozwoju wymogiem koniecznym przy opracowaniu programów rewitalizacji jest konieczność zapewnienia komplementarności w pięciu aspektach: przestrzennym, problemowym, proceduralno-instytucjonalnym, międzyokresowym i źródeł finansowania.

Komplementarność przestrzenna

Komplementarność przestrzenną w Lokalnym Programie Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023 zapewniają projekty wyznaczone do realizacji na obszarze rewitalizacji pozwalające na wyprowadzenie go ze stanu kryzysowego. Są to projekty wzajemnie ze sobą powiązane, synergiczne i wzajemnie się dopełniające, a ich realizacja wpłynie na poprawę całego obszaru rewitalizacji. Wyznaczony obszar rewitalizacji w części pokrywa się z obszarem zdegradowanym, o jego delimitacji decydowała, zarówno sytuacja społeczno-gospodarcza (wartości wskaźników), jak i wola mieszkańców gminy. Ze względu na znaczenie tego obszaru (koncentracja usług) planowana interwencja nie spowoduje przesunięcia problemów na inny obszar, a jedynie zapoczątkuje pozytywne zmiany w pozostałych sołectwach gminy.
Wszystkie zidentyfikowane projekty rewitalizacyjne skupiają się na obszarze rewitalizacji i są z nim ściśle powiązane. Stanowią odpowiedź na główne problemy obszaru rewitalizacji. Dzięki ich realizacji pozytywne skutki widoczne będą na całym obszarze gminy, ponieważ wiele z nich dotyczy działań podejmowanych dla miejsc lub obiektów użyteczności publicznej, co wpłynie na poprawę jakości życia wszystkich mieszkańców gminy Wyryki.

Komplementarność problemowa

W Lokalnym Programie Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023 zapewniona została także komplementarność problemowa. Zidentyfikowane projekty rewitalizacyjne wzajemnie dopełniają się tematycznie, sprawiając że realizowany LPR będzie oddziaływał na obszar rewitalizacji we wszystkich niezbędnych aspektach (społecznym, ekonomicznym, przestrzennym i technicznym). Projekty polegające na poprawie infrastruktury publicznej (np. projekty: Remont budynku UG Wyryki Przebudowa gminnej oczyszczalni ścieków - Wyryki Połód, Budowa parkingu przy kościele w Lubieniu, Budowa świetlicy w msc. Wyryki-Wola Budowa parkingu przy cmentarzu prawosławnym w Lubieniu) przełożą się na wzrost poczucia tożsamości lokalnej i budowanie silnego kapitału społecznego. Wpłynie to na atrakcyjność obszaru jako miejsca zamieszkania i rekreacji (np. projekty: Aktywizacja mieszkańców Gminy Wyryki, Działajmy kulturą, sportem i rekreacją Rewitalizacja społeczna poprzez sztukę, Działania prozdrowotne i edukacja zdrowotna społeczeństwa Aktywizacja społeczeństwa lokalnego poprzez pielęgnację dziedzictwa kulturowego i historycznego Gminy Wyryki, Zajęcia w Bibliotece, Zajęcia rekreacyjno-rehabilitacyjne, Przestrzeń integrująca, Przedsiębiorcza Gmina Wyryki, Wsparcie osób bezrobotnych i aktywizacja zawodowa) co niewątpliwie przyczyni się do rozwoju gospodarczego, jak również usług podstawowych dla mieszkańców. Wskazane w dokumencie przedsięwzięcia wpływają na niwelowanie problemów w różnych sferach, co przeciwdziała fragmentacji działań i wpływa na ich kompleksowość.

Komplementarność proceduralno-instytucjonalna

Lokalnym Programie Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023 charakteryzuje się komplementarnością proceduralno-instytucjonalną, gdyż obejmuje system zarządzania procesem rewitalizacji, który pozwoli na efektywne współdziałanie interesariuszy, w tym niezależnych od siebie instytucji i podmiotów.
Szczegółowy system zarządzania procesem rewitalizacji został przedstawiony w rozdziale 6.3 niniejszego dokumentu, jest on spójność i przejrzysty. Instytucją bezpośrednio zaangażowaną w proces rewitalizacji na obszarze gminy Wyryki oraz koordynującą wdrażanie LPR jest Wójt Gminy Wyryki wraz z Radą ds. rewitalizacji.
Wśród struktur organizacyjnych biorących udział w realizacji LPR wymienić należy dwa typy podmiotów:

- podmiot zarządzający, czyli jednostka nadzorująca oraz koordynująca wdrożenie programu, jako całości, a przy tym prowadząca monitoring i ocenę programu,
- podmioty wykonawcze, czyli jednostki realizujące poszczególne zadania.

Kompleksowa rewitalizacja obszaru zdegradowanego wymaga współpracy wszystkich rodzajów jednostek funkcjonujących na obszarze gminy, dlatego korzystnym modelem jest współpraca podmiotów publicznych, prywatnych i społecznych.
Funkcję podmiotu zarządzającego i koordynującego realizację Lokalnego Programu Rewitalizacji będzie pełnił Wójt gminy Wyryki przy współpracy z powołaną specjalnie na potrzebę.
Wdrożenia LPR Radą ds. rewitalizacji. Rada ds. rewitalizacji zapewni reprezentatywność w systemie zarządzania wszystkich sektorów: społecznego, publicznego i gospodarczego.

Komplementarność międzyokresowa

Lokalnym Programie Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023 zwraca także uwagę na zachowanie ciągłości programowej. Przedsięwzięcia podejmowane w poprzednich okresach programowych mają swoją ciągłość i kontynuację w obecnym dokumencie. Zidentyfikowane projekty inwestycyjne i nieinwestycyjne stanowią kontynuację zrealizowanych już przedsięwzięć (np.: Remont świetlic wiejskich w miejscowościach: Wyryki Połód, Lipówka, Krzywowierzba wraz z infrastrukturą towarzyszącą; Remont świetlic wiejskich w miejscowościach: Wyryki Połód, Lipówka, Krzywowierzba wraz z infrastrukturą towarzyszącą) zarówno tych wspartych ze środków unijnych, jak i tych realizowanych przy udziale środków krajowych. Komplementarność projektów opiera się na wykorzystaniu powstałych produktów i rezultatów, udziale tych samych użytkowników, pełnieniu tych samych funkcji. Ponadto obejmują kompleksowe rozwiązania obszarowe w zakresie rozwiązywania problemów i zaspokajanie potrzeb.

Komplementarność źródeł finansowania

Projekty, które zostały zapisane w Lokalnym Programie Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023 mają możliwość realizacji przy udziale różnych źródeł finansowania w tym środków unijnych. W Lokalnym Programie Rewitalizacji wykorzystano możliwość łączenia wsparcia ze środków EFRR, EFS oraz EFRROW w celu realizacji założonych celów i wyprowadzania obszaru ze stanu kryzysowego. Realizacja projektów rewitalizacyjnych z różnych źródeł z wykluczeniem ryzyka podwójnego finansowania pozwala na uzyskanie korzystnych efektów i wpływa na wzrost dynamiki pożądanych zmian. Ponadto projekty zapisane w dokumencie dają także możliwość włączenia środków prywatnych w finansowanie procesów rewitalizacji.

9.4. Powiązanie celów i projektów rewitalizacyjnych.

Projekty zostały zidentyfikowane w procesie szerokich konsultacji społecznych z sołtysami, radnymi, mieszkańcami obszaru rewitalizacji i w wyniku analiz, projekty rewitalizacyjne przyczynią się do realizacji wyznaczonego głównego celu programu rewitalizacji tj. wyprowadzenie obszarów zdegradowanych, objętych rewitalizacją **(sołectw Lubień, Wyryki-Wola, Wyryki- Połód)** ze stanu kryzysowego oraz poprawią warunki rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez eliminację zjawisk wpływających na ich degradację oraz celów operacyjnych.

Lp.	Cele operacyjne	1 Poprawa jakości życia mieszkańców poprzez odnowienie zdegradowanego obszaru, nadanie przestrzeni właściwej funkcji oraz poprawę bezpieczeństwa.			2 Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez ograniczenie patologii społecznych na obszarze rewitalizacji.			3 Zwiększenie rozwoju gospodarczego i poprawa lokalnego rynku pracy oraz wzrost przedsiębiorczości mieszkańców gminy Wyryki.	
	Kierunki działań	**1**	**2**	**3**	**1**	**2**	**3**	**1**	**2**
1.	**Remont budynku UG Wyryki**								
2.	**Przebudowa gminnej oczyszczalni ścieków - Wyryki Połód**								
3.	**Budowa parkingu przy kościele w Lubieniu**								
4.	**Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w msc. Lubień**								
5.	**Budowa świetlicy w msc. Wyryki-Wola**								
6.	**Budowa parkingu przy cmentarzu prawosławnym w Lubieniu.**								
7.	**Aktywizacja mieszkańców Gminy Wyryki**								
8.	**Działajmy kulturą, sportem i rekreacją**								
9.	**Rewitalizacja społeczna poprzez sztukę**								
10.	**Działania prozdrowotne i edukacja zdrowotna społeczeństwa**								
11.	**Aktywizacja społeczeństwa lokalnego poprzez pielęgnację dziedzictwa kulturowego i historycznego Gminy Wyryki**								
12.	**Zajęcia w Bibliotece**								
13.	**Zajęcia rekreacyjno-rehabilitacyjne**								
14.	**Przestrzeń integrująca**								
15.	**Przedsiębiorcza Gmina Wyryki**								
16.	**Wsparcie osób bezrobotnych i aktywizacja zawodowa**								
17.	**Aktywny Lubień**								

10. Powiązanie z dokumentami strategicznymi i planistycznymi

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023 jest spójny z najważniejszymi krajowymi i regionalnymi dokumentami strategicznymi i planistycznymi, a także z obowiązującymi dokumentami gminy:

- *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Wyryki na lata 2009 - 2015,*
- *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.),*
- *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego,*
- *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju,*
- *Strategia Rozwoju Kraju 2020,*
- *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie,*
- *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020,*
- *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030,*
- *Narodowy Plan Rewitalizacji 2022.*

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Wyryki na lata 2009 - 2015

Priorytet I.	Wszechstronny rozwój i aktywizacja społeczności 1
Priorytet II.	Ochrona środowiska naturalnego oraz walorów krajobrazowych i kulturowych
Priorytet III.	Aktywizacja gospodarcza gminy oraz poprawa jej konkurencyjności

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do roku 2020 (z perspektywą do roku 2030)

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023 jest spójny pod względem przewidzianych celów i działań z wyznaczonym w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego Obszarem Strategicznej Interwencji Nowoczesna Wieś – Obszary rozwoju gospodarki rolniczej. Cele rewitalizacji wpisują się w przewidziany dla tego obszaru rodzaj interwencji, tj.: wsparcia inicjatyw na rzecz edukacji i podnoszenia kompetencji rolników, wsparcie rozwoju zakładów przetwórstwa, uzupełnienie sieci dróg i wyposażenia w infrastrukturę komunalną oraz zaplecza sanitarnego, rozbudowę i modernizację infrastruktury elektroenergetycznej i gazowej w celu umożliwienia poboru zwiększonej ilości energii ze źródeł rozproszonych. W horyzoncie 2020 r. strategiczne cele rozwoju regionu lubelskiego, których realizacji będą służyły działania samorządu województwa, są określone następująco:

Cel strategiczny 1	Wzmacnianie urbanizacji regionu
Cel strategiczny 2	Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich
Cel strategiczny 4	Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki wyznacza do realizacji działania, przyczyniające się do kompleksowej rewitalizacji wyznaczonego obszaru poprzez:

1. Wzrost atrakcyjności przestrzeni publicznej i poprawa bezpieczeństwa,
2. Zaktywizowanie mieszkańców i zintegrowanie społeczności lokalnej,
3. Lepiej funkcjonującą lokalną gospodarkę.

Poprzez powyższe interwencje LPR przyczynia się do osiągnięcia zamierzeń w poszczególnych celach strategicznych Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.).

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego

Obszar gospodarki: Cel główny 1	Zwiększenie konkurencyjności gospodarki województwa oraz poprawa jego atrakcyjności inwestycyjnej.
Obszar infrastruktury technicznej Cel główny 1	Poprawa dostępności komunikacyjnej regionu.
Obszar infrastruktury technicznej Cel główny 4	Wyposażenie jednostek osadniczych w kompleksowe systemy wodno-kanalizacyjne

Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju

Program określający główne trendy, wyzwania oraz koncepcję rozwoju kraju w perspektywie długookresowej, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 5 lutego 2013 r. Głównym celem dokumentu jest wytyczenie i charakterystyka działań skierowanych ku poprawie, jakości życia Polaków i rozwoju Polski na tle Unii Europejskiej. Założeniem strategii jest przezwyciężenie kryzysu finansowego w możliwie najkrótszym czasie oraz wzrost gospodarczy kraju. Program Rewitalizacji Gminy Wyryki jest zgodny z następującymi celami w obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki:

Cel 3	Poprawa dostępności i jakości edukacji na wszystkich etapach oraz podniesienie konkurencyjności nauki;
Cel 6	Rozwój kapitału ludzkiego poprzez wzrost zatrudnienia i stworzenie „workfare state" Kapitał Ludzki;
Cel 8	Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Obszar Równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski: Rozwój regionalny;
Cel 11	Wzrost społecznego kapitału rozwoju, Obszar Efektywności i sprawności państwa: Kapitał społeczny

Strategia Rozwoju Kraju 2020

Cel operacyjny I.3	Wzmocnienie warunków sprzyjających realizacji indywidualnych potrzeb i aktywności obywatela
Cel operacyjny II.2	Wzrost wydajności gospodarki
Cel operacyjny II.3	Zwiększenie innowacyjności gospodarki
Cel operacyjny II.4	Rozwój kapitału ludzkiego
Cel operacyjny II.7	Zwiększenie efektywności transportu
Cel operacyjny III.1	Integracja społeczna
Cel operacyjny III.2	Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie.

Kompleksowy średniookresowy dokument strategiczny odnoszący się do prowadzenia polityki rozwoju społeczno-gospodarczego kraju w ujęciu wojewódzkim.

Cel główny	Efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych i innych terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągania celów rozwoju kraju – wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym.
Cel 2.	Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych („spójność").

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020

KSRR postuluje trzy cele polityki regionalnej do 2020 roku: sprawne i efektywne państwo, konkurencyjną gospodarkę oraz spójność społeczną gospodarczą.

Obszar strategiczny: Sprawne i efektywne państwo, Cel 3	Wzmocnienie warunków sprzyjających realizacji indywidualnych potrzeb i aktywności obywateli, kierunek: rozwój kapitału społecznego.
Obszar strategiczny: Konkurencyjna gospodarka, Cel 4	Rozwój kapitału ludzkiego, kierunki interwencji: zwiększenie aktywności zawodowej oraz poprawa jakości kapitału ludzkiego.
Obszar strategiczny: Spójność społeczna i terytorialna, Cel 1	Integracja społeczna, kierunki interwencji: zwiększenie aktywności osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz zmniejszenie ubóstwa w grupach najbardziej zagrożonych.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki wpisuje się w:

Cel strategiczny	Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągania ogólnych celów rozwojowych: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie, uwzględniając zróżnicowane potencjały rozwojowe obszaru w zakresie: rolnictwa i przetwórstwa bazującego na posiadanych zasobach oraz turystyki. Jednocześnie w określonych celach rewitalizacji uwzględniono zrównoważone zarządzanie prowadzące do polepszenia warunków życia.

Narodowy Plan Rewitalizacji 2022

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki zakłada kompleksowe podejście do procesu rewitalizacji integrując działania przestrzenno-środowiskowe, społeczne i gospodarcze, w związku z czym wpisuje się w główne założenia *Narodowego Planu Rewitalizacji.*

Cel główny	Poprawa warunków rozwoju obszarów zdegradowanych w wymiarze przestrzennym, społecznym, kulturowym i gospodarczym. Realizacji tego celu służyć będzie tworzeniu korzystnych warunków dla prowadzenia rewitalizacji w Polsce i położeniu nacisku na holistyczne, zintegrowane podejście do prowadzenia takich działań.

11. SYSTEM WDRAZANIA I MONITOROWANIA DZIAŁAŃ REWITALIZACYJNYCH

Ze względu na długookresowy charakter Programu Rewitalizacji wdrażanie jego założeń jest procesem ciągłym, wymagającym stałego śledzenia zmian prawnych, gospodarczych, politycznych oraz elastyczności w dostosowaniu się do wytycznych w zakresie pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych. W wyniku podejmowanych działań stopniowo będą osiągane cele rewitalizacji i w związku z tym będą zmieniały się priorytety.
Proces wdrażania Programu Rewitalizacji poprzedza jego opracowanie i ustalenie celów rewitalizacji oraz konkretnych projektów przeznaczonych do realizacji. Pierwszym etapem jego jest przyjęcie programu uchwałą Rady Gminy. Kolejnym etapem jest realizacja poszczególnych projektów, dzięki czemu osiągane są założone cele. W trakcie wdrażania odbywa się ocena stopnia jego realizacji, która prowadzi do aktualizacji zapisów programu, jeżeli wystąpiły odchylenia od pierwotnie zaplanowanego stanu docelowego.

11.1. Źródła i modele finansowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych

W związku z tym, iż *Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023* został opracowany zgodnie z *Wytycznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 Ministra Rozwoju*[19] oraz *Zasadami programowania, wdrażania i wsparcia rewitalizacji w województwie lubelskim Departamentu Wdrażania Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Departamentu Zarządzania Regionalnym Programem Operacyjnym*[20], źródłem jego finansowania mogą być zarówno wewnętrzne fundusze budżetu gminy i podmiotów prywatnych, jak i zewnętrzne środki unijne i krajowe. Ważne jest natomiast wykorzystanie dla celów rewitalizacji dostępnych środków z programów rządowych oraz funduszy pomocowych Unii Europejskiej, ale także stworzenie przez gminę warunków dla możliwie szerokiego włączenia się sektora prywatnego w działania na rzecz rewitalizacji, ze szczególnym uwzględnieniem lokalnych firm i instytucji oraz programów aktywizacji i wsparcia dla wspólnot mieszkaniowych.

Głównym unijnym źródłem finansowania projektów rewitalizacyjnych jest Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020, w ramach którego dedykowanymi dla gminy Wyryki jest działanie 13.4 Rewitalizacja obszarów wiejskich.
Realizacja projektów rewitalizacyjnych przy współfinansowaniu RPO WL w ramach tego działania będzie możliwa jedynie pod warunkiem wpisania ich do Lokalnego Programu Rewitalizacji.
W ramach działania określono szeroki katalog beneficjentów, którzy mogą starać się o dofinansowanie projektu rewitalizacyjnego, są to:

- *podmioty publiczne* (jednostki samorządu terytorialnego oraz ich związki, porozumienia i stowarzyszenia, samorządowe jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną, służby ratownicze i bezpieczeństwa publicznego, jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną niewymienione wyżej),
- *podmioty prywatne* (spółki prawa handlowego, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki, MŚP (przedsiębiorstwa muszą prowadzić działalność na terenie województwa lubelskiego).
- *podmioty społeczne* (przedsiębiorstwa społeczne, zgodnie z definicją Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej, organizacje pozarządowe),
- *podmioty mieszane* (podmioty działające w oparciu o partnerstwo publiczno-prywatne).

W ramach RPO WL przewidziano także preferencje dla inwestycji niezbędnych dla kompleksowej rewitalizacji danego obszaru, które mogą być realizowane w ramach następujących działań:

3.1 Tereny inwestycyjne,
5.2 Efektywność energetyczna sektora publicznego,
5.3 Efektywność energetyczna sektora mieszkaniowego,
5.5 Promocja niskoemisyjności,
7.1 Dziedzictwo kulturowe i naturalne,
9.1 Aktywizacja zawodowa,
9.3 Rozwój przedsiębiorczości,

[19] Wytyczne zatwierdzone w dniu 02.08.2016 r. przez Ministra Rozwoju (MR/H 2014-2020/20(2)08/2016).
[20] źródło: *rpo.lubelskie.pl/portal/download/file_id/498/pid/404.html*

11.1 Aktywne włączenie,
11.2 Usługi społeczne i zdrowotne,
12.2 Kształcenie ogólne,
13.2 Infrastruktura usług społecznych.

Szczególną formą finansowania działań rewitalizacyjnych jest połączenie środków publicznych i prywatnych poprzez zawiązanie partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP). W rozumieniu ustawy o PPP z dnia 28 lipca 2005 r. (Dz. U. Nr 169 poz.1420) jest to oparta na umowie współpraca podmiotu publicznego i partnera prywatnego, służąca realizacji zadania publicznego, w ramach której partner prywatny w całości albo w części poniesie nakłady na wykonanie przedsięwzięcia będącego przedmiotem współpracy lub zapewni ich poniesienie przez osoby trzecie.
Partnerstwo publiczno-prywatne, jest szczególnie zalecane, gdy:

- samorząd chce utrzymać pewien stopień kontroli nad przedsięwzięciem,
- istnieją znaczne potrzeby inwestycyjne, a fundusze publiczne winny być kierowane na inne cele,
- zaangażowany w projekt sektor prywatny jest w stanie uzyskać zwrot zainwestowanych środków z opłat za użytkowanie obiektu.

Podobną formą finansowania działań rewitalizacyjnych jest partnerstwo publiczno-społeczne czyli forma współpracy jednostki publicznej z organizacjami pozarządowymi.
Zakres, organizacja i finansowanie rewitalizacji powinny być dostosowane do specyfiki obszaru, z wykorzystaniem wszystkich doświadczeń podmiotów planujących realizację projektów rewitalizacyjnych.

11.2. System instytucjonalny w procesie rewitalizacji

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023 określa plan działania dla obszaru objętego rewitalizacją. Wydatkowanie funduszy publicznych, w tym także pochodzących z funduszy zagranicznych, na działania rewitalizacyjne wymaga stworzenia systemu instytucji i procedur, które zapewnią, że środki te będą wydatkowane oszczędnie i efektywnie.

Instytucją bezpośrednio zaangażowaną w proces rewitalizacji na obszarze gminy Wyryki oraz koordynującą wdrażanie Programu Rewitalizacji jest Urząd Gminy Wyryki na czele z Wójtem i Radą Gminy. Instytucjami wspomagającymi Urząd Gminy są sołtysi sołectw/jednostek strukturalnych wchodzących do obszaru rewitalizacji oraz jednostki organizacyjne Gminy.

Szczególną rolę we wdrażaniu Programu Rewitalizacji będą pełnili sołtysi sołectw wchodzących w obszar rewitalizacji: Lubień Wyryki-Połód, Wyryki-Wola. Będą oni pełnili funkcję koordynacyjną wdrażaniem Programu w mikroskali pojedynczego sołectwa - jednostki, ponieważ są przedstawicielami mieszkańców i najlepiej znają ich problemy i potrzeby.
W zależności od lokalnych uwarunkowań i specyfiki poszczególnych projektów w proces rewitalizacji jako partnerzy mogą włączyć się podmioty społeczne i gospodarcze. Wśród podmiotów społecznych na obszarze gminy Wyryki funkcjonuje ok. 6 różnych organizacji zarówno fundacji, jak i stowarzyszeń. W procesie rewitalizacji mogą brać udział również podmioty gospodarcze niezależnie od ich wielkości i formy prawnej działalności.
Kompleksowa rewitalizacja obszaru zdegradowanego wymaga współpracy wszystkich rodzajów jednostek funkcjonujących na obszarze gminy, dlatego korzystnym modelem jest współpraca podmiotów publicznych, prywatnych i społecznych w formie partnerstwa.
Współpracę tę zapewni Rada ds. rewitalizacji utworzona zarządzeniem Wójta Gminy Wyryki, w skład której wejdą interesariusze Lokalnego Programu Rewitalizacji z sektora społecznego, publicznego i prywatnego.

11.3. Zarządzanie procesem rewitalizacji

Wdrażanie zapisów *Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023* jest zasadniczym elementem jego realizacji. Pozyskanie środków finansowych z funduszy zewnętrznych, krajowych i zagranicznych umożliwia realizację projektów zaplanowanych w Programie. Sukcesywne wdrażanie i realizacji Programu zapewnia jego efektywność.

Zaprojektowanie systemu zarządzania *Programem* determinuje efektywne współdziałanie na jego rzecz różnych podmiotów oraz wzajemne korespondowanie i spójność procedur. Ważne jest również ulokowanie systemu jego zarządzania w funkcjonującym w Urzędzie systemie zarządzania.

Głównym podmiotem odpowiedzialnym za realizację zapisów Programu jest Urząd Gminy Wyryki w ramach działania Zespołu ds. Rewitalizacji Gminy Wyryki. Proces uspołecznienia procesu rewitalizacji zostanie oparty o zasadę partnerstwa i partycypacji, przez zaangażowanie i udział lokalnych partnerów: publicznych, społecznych i gospodarczych.

Do zadań Zespołu ds. realizacji projektu należeć będzie:

- bieżąca obsługa organizacyjna i administracyjna Programu;
- koordynowanie projektu zgodnie z budżetem i harmonogramem;
- nadzór nad finansami - zapewnienie obsługi finansowo-księgowej projektu;
- kontakt z lokalnymi partnerami z sektorów publicznych, społecznych, gospodarczych;
- promocja i bieżąca informacja-prowadzenie konsultacji społecznych;
- koordynowanie wdrażania projektów przewidzianych w programie;
- opracowywanie i składanie wniosków o dofinansowanie dla projektów rewitalizacyjnych;
- realizacja projektów z zakresu rewitalizacji obszarów zdegradowanych będących w gestii Gminy;
- prowadzenie monitoringu oraz ewaluacji wdrażania projektu;
- pomiar efektywności i aktualizacja zapisów *Programu Rewitalizacji.*

Zespół ds. Rewitalizacji Gminy Wyryki jest komórką organizacyjną umiejscowiona w strukturze Urzędu Gminy, odpowiedzialną za sprawną komunikację i realizację projektu oraz sprawne przeciwdziałanie potencjalnym ryzykom i nieprawidłowościom powstałym przy realizacji Programu. Mając na uwadze całościowy system realizacji procesu rewitalizacji, w sprawach kluczowych zobligowany jest do komunikowania się z interesariuszami.
Zapewniony będzie osobisty kontakt członków Zespołu ds. Rewitalizacji w celu omówienia bieżących spraw i podejmowania decyzji oraz reagowania na ewentualne nieprawidłowości. Proces podejmowania decyzji uwzględniać będzie opinie wszystkich członków i zostanie oparty o zasadę konsensusu. Funkcję kontrolną wobec Zespołu ds. Rewitalizacji pełnił będzie Wójt Gminy, który dodatkowo będzie uczestniczyć w jego spotkaniach i podejmowaniu kluczowych decyzji.

System wdrażania *Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023* obejmuje następujące etapy:

1. Podjęcie uchwały przez Radę Gminy o przyjęciu do realizacji *Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023.*
2. Przekazanie *Programu Rewitalizacji* do Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w Lublinie w celu jego analizy i zgłoszenia ewentualnych zastrzeżeń.
3. Opracowanie dokumentacji technicznej dla projektów wpisanych do *Programu*, kosztorysów, uzyskiwanie wszelkich niezbędnych pozwoleń.
4. Opracowanie wniosków aplikacyjnych, studiów wykonalności, rozliczania projektów oraz niezbędnych dokumentów i załączników.
5. Realizacja projektów wpisanych do programu zgodnie z terminarzem i harmonogramem.
6. Wsparcie beneficjentów w działaniach rewitalizacyjnych.
7. Promocja oraz udzielanie informacji dotyczących *Programu Rewitalizacji.*
8. Monitoring i ewaluacja *Programu Rewitalizacji*, według harmonogramów opracowania, składania, realizacji i rozliczenia poszczególnych projektów z uwzględnieniem ich specyfiki.
9. Pomiar efektywności *Programu* w oparciu o przewidziane wskaźniki.
10. Aktualizacja *Programu* o nowe projekty zgłaszane przez instytucje, organizacje i firmy działające na obszarze zdegradowanym.

Istotnym elementem realizacji procesu rewitalizacji są działania informacyjno - promocyjne, popularyzujące idee programu w celu rozszerzenia grupy potencjalnych odbiorców działań rewitalizacyjnych. Obowiązek realizacji wskazanych prac spoczywa na Zespole ds. Rewitalizacji Gminy Wyryki oraz Gminie Wyryki, jako Jednostce Samorządu Terytorialnego.
Skuteczne upowszechnienie i upublicznienie *Programu* wymaga zastosowania zróżnicowanych instrumentów trafiających do różnorodnych odbiorców. Skutecznymi sposobami włączania interesariuszy w proces wdrażania programu są informacje zamieszczane w lokalnej prasie, w materiałach i broszurach informacyjnych i promocyjnych, a także plakaty informujące o możliwościach pozyskiwania finansowania inwestycji ze środków

zewnętrznych. Istotna będzie bezpośrednia prezentacja *Programu* podczas spotkań z mieszkańcami, przedstawicielami środowisk lokalnych, organizacjami pozarządowymi. Wykorzystanie strony internetowej Urzędu Gminy pozwoli zainteresowanym na łatwy dostęp do podstawowych informacji o *Programie* oraz aktualnym zaawansowaniu jego realizacji. Inicjowanie współpracy między sektorem publicznym, prywatnym i organizacjami pozarządowymi ułatwi regularne sporządzanie informacji z przebiegu realizacji *Programu*.

11.4. System budowania i wspierania partnerstw

W celu jak najpełniejszego zrealizowania celów rewitalizacji wyznaczonych w niniejszym Lokalnym Programie Rewitalizacji wskazane jest zaangażowanie w proces rewitalizacji instytucji mogących być partnerami w realizacji zapisanych w nim przedsięwzięć oraz zachęcenie mieszkańców do podejmowania inicjatyw służących realizacji celów rewitalizacji.
Zasada „partnerstwa" jest jedną z kluczowych zasad przyświecających przygotowaniu i wdrażaniu LPR. Inicjowanie współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i organizacjami pozarządowymi stanowi kontynuację prac nad Lokalnym Programem Rewitalizacji, gdzie do współpracy zostali zaproszeni chętni z terenu obszaru rewitalizacji.
Wójt i Rada Gminy Wyryki przyjmują rolę inicjatora projektów rewitalizacyjnych, podejmując działania w celu pozyskania jak największej liczby wiarygodnych partnerów tych procesów. W tym celu będzie budowany właściwy system zachęt dla interesariuszy, kładąc szczególny nacisk na zidentyfikowanie osób mogących być lokalnymi liderami. Osoby takie zdolne są do pozyskania dla procesu rewitalizacji szerokiego poparcia mieszkańców obszaru. Ci partnerzy, którzy odpowiedzialni będą za realizację określonych projektów w ramach rewitalizacji, będą zobowiązani do zachowania określonych ram (terminów i zakresu zadania). Dla stabilizacji tego procesu będą zawierane stosowne porozumienia, umowy lub listy intencyjne pomiędzy władzą samorządową, a partnerami rewitalizacji.
Władza Samorządowa odpowiedzialna będzie za koordynację i nadzór prowadzonych i inicjowanych przez siebie działań w zakresie rewitalizacji oraz będzie zapewniać właściwą współpracę wszystkich podmiotów zaangażowanych w ich realizację. W uzasadnionych przypadkach gmina może tworzyć nowe podmioty, które będą pełnić rolę koordynatorów rewitalizacji poszczególnych obszarów objętych projektem.
Współpraca pomiędzy partnerami programu Rewitalizacji ma na celu:

- wykorzystanie potencjału organizacji i społeczności lokalnej poprzez skoordynowanie działań w ramach jednego, spójnego projektu akceptowanego i wspieranego przez wszystkich uczestników,
- optymalne wykorzystanie kompetencji i zasobów będących w dyspozycji gminy, organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorców,
- wsparcie innowacyjności proponowanych rozwiązań, wyrażającej się zastosowaniem nowych podejść do problemów związanych z rozwojem lokalnym.

11.5. System informacji i promocji

Współpraca z wieloma partnerami podczas wdrażania Programu i prowadzenia procesu rewitalizacji nakłada na gminę pewne obowiązki, wśród których jednym z najważniejszych jest obowiązek informacyjny. W związku z tym wdrażanie *Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023* będzie procesem jawnym, a więc publicznym i uspołecznionym.

Celem komunikacji społecznej jest nie tylko podnoszenie świadomości społecznej na temat korzyści płynących z procesu rewitalizacji poprzez poinformowanie możliwie największej liczby interesariuszy o ostatecznych zapisach LPR oraz wszystkich istotnych dla nich aspektach rewitalizacji, ale również zaproszenie ich do aktywnego udziału w pracach na rzecz realizacji zamierzonych celów i pobudzanie do wnoszenia własnych propozycji działań. Prawidłowo przeprowadzona kampania informacyjna o prowadzonych pracach nad założeniami dokumentu, a następnie ich realizacją będzie czynnikiem stymulującym do pozyskiwania partnerów procesu rewitalizacji.

Promocja dokumentu jest ważnym elementem realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji. Działania promocyjne powinny być skierowane do następujących grup docelowych:

- społeczność lokalna
- organizacje pozarządowe,
- partnerzy społeczno-gospodarczy, w tym spółdzielnie, lokalni przedsiębiorcy,
- media.

Za informowanie i promocję Lokalnego Programu Rewitalizacji na poziomie gminy odpowiedzialny będzie Wójt gminy Wyryki. Poprzez właściwe przeprowadzenie działań w zakresie kreowania pozytywnego wizerunku przyjętego Lokalnego Programu Rewitalizacji oraz zaangażowanie partnerów społecznych w proces jego konsultacji i realizacji rozumie się:

- umieszczenie informacji nt. stanu realizacji założeń LPR, realizacji projektów itp. na oficjalnej stronie internetowej gminy Wyryki (http://wyryki.eu/) oraz w Biuletynie Informacji Publicznej (http://ugwyryki.bip.lubelskie.pl/index.php?id=6),
- zamieszczanie informacji w lokalnych mediach (np. prasie),
- publiczną prezentację LPR społeczności lokalnej,
- organizację spotkań i konferencji dla społeczności lokalnej, przedstawicieli lokalnych środowisk, organizacji pozarządowych dotyczących wdrażania i/lub aktualizacji LPR, które stanowią niezbędny element dialogu społecznego (zwłaszcza w przypadkach projektów społecznych, uzupełniających inwestycje infrastrukturalne), prowadząc do wymiany opinii, czasem nawet do weryfikacji planów lub ich uzupełniania,
- umożliwienie szerokiego dostępu do zapisów dokumentu poprzez jego powielenie bądź udostępnienie w formie broszur i ulotek najważniejszych zapisów dotyczących realizowanych działań.

Oprócz Wójta, jako głównego podmiotu odpowiedzialnego za prowadzenie działań informacyjnych i promocyjnych związanych z Lokalnym Programem Rewitalizacji, działania tego typu powinny prowadzić wszystkie inne podmioty, zaangażowane w poszczególne projekty zawarte w LPR. Nie bez znaczenia jest fakt, że informowanie o planowanych przedsięwzięciach rewitalizacyjnych (inwestycyjnych i nieinwestycyjnych) to ważny sygnał dla potencjalnych inwestorów i nowych firm, a także dla mieszkańców zainteresowanych otwarciem własnej działalności gospodarczej na rewitalizowanym obszarze gminy Wyryki.

11.6. Monitorowanie efektów działań rewitalizacyjnych

Monitorowanie Programu Rewitalizacji to systematyczne i ciągłe zbieranie, analiza i wykorzystywanie informacji o przebiegu wdrażania Programu na potrzeby jego zarządzania, oceny oraz podejmowania decyzji. Proces ten dostarcza niezbędnych informacji na temat postępów realizacji i efektywności wdrażania poszczególnych projektów.
Wójt gminy Wyryki, jako podmiot zarządzający wdrażaniem LPR, odpowiada za kreowanie i realizację polityki rozwoju na swoim terenie. Dlatego szczególnie ważnym elementem wdrażania Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki jest umiejętne określenie systemu kontroli i monitorowania realizacji celów. Podstawowym zadaniem tego systemu jest dostarczenie bieżących informacji o tym, czy cele rewitalizacji są osiągane oraz w jakim stopniu.
Pozwoli to również na dokładne monitorowanie postępów LPR i ewentualne korygowanie niedociągnięć. Poza tym istotne jest zachowanie trwałości podejmowanych działań, a nie skupianie się na rozwiązaniach tymczasowych i nietrwałych.

Podmiotem odpowiedzialnym za monitorowanie Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki jest Wójt Gminy Wyryki, który jest wspierany przez pracowników Urzędu Gminy i jednostki organizacyjne. Bardzo istotną rolę w procesie społecznego monitorowania realizacji LPR będą pełnili sołtysi sołectw wchodzących w skład obszaru rewitalizacji, którzy przy pomocy mieszkańców będą kontrolować realizację poszczególnych projektów rewitalizacyjnych, a zatem wyznaczonych celów rewitalizacji.

Proces monitorowania obejmuje zbieranie danych obrazujących tempo i jakość wdrażania projektów, ich raportowanie, a następnie interpretowanie informacji opisujących postęp i efekty realizowanego zadania. Obejmuje także okresowe i końcowe sprawozdania z realizacji projektów.
Monitorowanie efektów działań rewitalizacyjnych będzie się odbywało na trzech poziomach:

- wskaźniki produktu na poziomie realizowanych projektów: określone indywidualnie dla poszczególnych projektów w podrozdziale 8.1. Lista planowanych podstawowych projektów rewitalizacyjnych,
- wskaźniki rezultatu na poziomie realizowanych projektów: określone indywidualnie dla poszczególnych projektów w podrozdziale 8.1. Lista planowanych podstawowych projektów rewitalizacyjnych,
- wskaźnik oddziaływania dla Programu rewitalizacji na poziomie celu głównego i celów operacyjnych.

Zestaw wskaźników monitorujących realizację *Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023* wraz ze źródłem pozyskania danych zawiera Załącznik nr 4.

Aby najpełniej odzwierciedlić poprawę sytuacji na obszarze przeznaczonym do rewitalizacji należy porównać wskaźniki otrzymane na początku tego procesu ze wskaźnikami uzyskanymi na kolejnych etapach oraz po jego zakończeniu.
Przyjęty system monitorowania jest podstawą do efektywnej ewaluacji i aktualizacji LPR w przypadku gdy stwierdzony zostanie brak osiągnięcia założonych celów. Systematyczna ocena i aktualizacja umożliwi dostosowywanie założeń Lokalnego Programu Rewitalizacji do bieżących uwarunkowań zewnętrznych wpływających na efektywność realizacji zaplanowanych działań mających na celu poprawę zdiagnozowanej sytuacji kryzysowej. Ze względu na bardzo ważną rolę mierników diagnostycznych istotne jest uwzględnienie w zasadach monitorowania wskaźników będących podstawą wyznaczenia obszaru zdegradowanego, a także wyznaczających ramy dla działań rewitalizacyjnych. W związku z tym prowadzone będą cykliczne badania (raz na 12 miesięcy) wskaźników diagnostycznych wskazanych w analizie wielokryterialnej. Źródłem danych do badań będą ogólnodostępne statystyki publiczne - GUS, PUP, Komenda Policji, Urząd Gminy, GOPS. Cykliczne pozyskiwanie mierników oraz obliczenie wskaźników będzie się odbywać zgodnie z metodologią zastosowaną w diagnozie - analizie wielokryterialnej.

12. SYSTEM EWALUACJI I AKTUALIZACJI PROGRAMU

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023 to dokument otwarty, który poddawany będzie okresowej analizie, ocenie i aktualizacji.

12.1. Zasady, tryb i metody przeprowadzenia ewaluacji

Ewaluacja ma na celu poprawę jakości, skuteczności i spójności realizacji *Programu Rewitalizacji* w odniesieniu do konkretnych problemów rewitalizowanego obszaru z jednoczesnym uwzględnieniem celu głównego Programu i właściwego prawodawstwa lokalnego, krajowego i wspólnotowego dotyczącego m.in. oddziaływania na środowisko projektów zapisanych do realizacji w *Programie Rewitalizacji*.
Ewaluacja LPR będzie służyć przede wszystkim oszacowaniu osiągnięcia wskaźników monitorujących, a przez to stopnia wdrożenia całego *Programu*. Określi trafność planowanych, przeprowadzonych i zakończonych projektów w odniesieniu do zidentyfikowanych potrzeb, oraz pozwoli ocenić efekty i korzyści z ich wdrożenia.
Ewaluacja *Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki* opiera się na 3 ocenach:

- ex-ante (przed realizacją LPR) – uznać można, że ocenę taką przeprowadzono na etapie przygotowywania Lokalnego Programu Rewitalizacji, zaś harmonogram projektów sporządzono w oparciu o lokalne potrzeby oraz analizę zgłoszonych fiszek projektowych,
- on-going (w trakcie realizacji LPR) – ocenie tej podlegać będą poszczególne projekty w trakcie ich realizacji, system monitorowania i kontroli powinien być ukierunkowany na analizę postępów w realizacji Programu i kontrolę terminów wykonania poszczególnych zadań,
- ex-post (po zakończeniu realizacji LPR) – w jej ramach po zakończeniu realizacji LPR przez kolejne pięć lat, w systemie rocznym sporządzane będą raporty celem weryfikacji rzeczywistych i planowanych wskaźników rezultatu i oddziaływania.

W raporcie ewaluacyjnym należy wziąć pod uwagę następujące kryteria ewaluacyjne: trafność, skuteczność, efektywność (przy ewaluacji on-going) oraz skuteczność, efektywność, użyteczność, trwałość (przy ewaluacji ex-post). Wójt gminy oceniając realizację Lokalnego Programu Rewitalizacji będzie brał pod uwagę 5 kryteriów:

- trafność – kryterium pozwalające ocenić, do jakiego stopnia cele LPR odpowiadają potrzebom i priorytetem wskazanym w odniesieniu do obszaru rewitalizacji,
- skuteczność – kryterium, które pozwala sprecyzować, do jakiego stopnia cele przedsięwzięcia zdefiniowane na etapie LPR zostały osiągnięte,
- efektywność – kryterium, które pozwala ocenić poziom „ekonomiczności" LPR,
- użyteczność – kryterium pozwalające ocenić, do jakiego stopnia oddziaływanie LPR odpowiada potrzebom grupy docelowej,
- trwałość – kryterium pozwalające ocenić na ile można się spodziewać, że pozytywne zmiany wywołane oddziaływaniem LPR będą trwać po zakończeniu jego wdrażania.

Wszelkie dokumenty ewaluacyjne, sprawozdania z realizacji inwestycji oraz sprawozdania okresowe realizacji *Programu Rewitalizacji* będą adresowane do Wójta i Rady ds. rewitalizacji.
Wszelkie rozbieżności pomiędzy ustaleniami LPR a jego rzeczywistym wykonaniem będą szczegółowo wyjaśnione, natomiast końcowy raport ewaluacyjny będzie publicznie dostępny w tym poprzez umieszczenie na stronie internetowej gminy - *http://wyryki.eu* (wersja elektroniczna) oraz wyłożony do wglądu w sekretariacie Urzędu Gminy (wersja papierowa).

12.2. Zasady i tryb aktualizacji programu

Proces rewitalizacji, ze względu na rozłożenie procesu w latach, będzie podlegał wpływowi czynników zewnętrznych w tym niezależnych do jednostki samorządu, co implikuje konieczność założenia okresowej aktualizacji *LPR* oraz aktualizacji nadzwyczajnej w razie zaistnienia takiej konieczności.

System monitorowania i ewaluacji będzie podstawą do podjęcia działań naprawczych i aktualizacji Programu Rewitalizacji w przypadku gdy stwierdzony zostanie brak osiągnięcia założonych celów, zaistnieje potrzeba wprowadzenia do programu nowego zadania, zmiany harmonogramu realizacji, planu finansowego lub konieczność aktualizacji wskaźników. Ponadto, w przypadku wystąpienia nagłych zmian w otoczeniu wpływających na LPR, może nastąpić aktualizacja nadzwyczajna.
Wprowadzenie poprawek i aktualizacji dokumentu będzie każdorazowo wymagało uchwalenia zmian przez Radę Gminy wraz z ich uzasadnieniem merytorycznym, tak by *Program* mógł w dalszym ciągu spełniać swoje zadania operacyjne.

Na etapie realizacji LPR mogą być włączani dodatkowi partnerzy (zarówno nowi, jak i zastępujący dotychczas funkcjonujących w Programie), pod warunkiem spełniania celów Programu i założonych wskaźników. Ze względu na ograniczone zasoby finansowo-rzeczowe (ograniczony budżet i potencjał instytucjonalno-organizacyjny) projekty, które zostaną dopisane do Programu, muszą być zgodne z politykami i programami lokalnymi, regionalnymi, krajowymi i europejskimi oraz z wynikać ze zidentyfikowanych pilnych potrzeb społeczności lokalnej, jak również wywierać pozytywny wpływ na osiągnięcie spójności przestrzennej i społeczno-gospodarczej. Dodatkowo będzie prowadzona obserwacja przedsięwzięć zgodnych z celami Programu, podejmowanych przez mieszkańców i organizacje pozarządowe samodzielnie lub z wykorzystaniem różnych źródeł wsparcia. W ramach kierunków działań prowadzone będą konsultacje dla mieszkańców, przez pracowników gminy. Założono również świadczenie pomocy doradczej w ramach grup samopomocowych mieszkańców, tak aby obopólnie mogli wymieniać między sobą usługi.

Procedura okresowej aktualizacji *Lokalnego Programu Rewitalizacji* obejmuje następujące kroki:

1. Zainteresowane podmioty, działające na obszarach wskazanych do rewitalizacji w ramach LPR lub zainteresowane podjęciem takiej działalności, w zakresie przyczyniającym się do realizacji celów rewitalizacji, zgłaszają swoje propozycje w formie pisemnej do Urzędu Gminy Wyryki lub karty projektu umieszczone na stronie internetowej gminy.
2. Wójt wraz z Radą ds. rewitalizacji dokonuje weryfikacji zgłoszonych propozycji i wydaje opinię odnośnie włączenia lub odmowy włączenia zgłoszonego działania bądź innej proponowanej zmiany do Lokalnego Programu Rewitalizacji.
3. Jeżeli planowane zmiany wymagają: włączenia do LPR nowych projektów, modyfikacji założonych celów bądź też wyznaczonych kierunków działań warunkujących powodzenie rewitalizacji, Wójt Gminy przy współpracy z Radą ds. rewitalizacji podejmuje decyzję o przystąpieniu do aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji.

W celu przejrzystości LPR dla wszystkich zaangażowanych instytucji (w tym IZ RPO WL) oraz partnerów, zmiany będą sygnalizowane w odpowiednim załączniku do uchwały Rady Gminy w postaci rejestru zmian.

13. PROCES KONSULTACJI SPOŁECZNYCH

Ważnym etapem opracowywania *Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki na lata 2017-2023* były przeprowadzone konsultacje społeczne w postaci spotkań konsultacyjnych w formie informacyjno-warsztatowej dla interesariuszy z obszaru całej gminy i obszaru rewitalizacji. Dodatkowo diagnoza konsultowana była z mieszkańcami za pośrednictwem strony internetowej gminy w postaci ankiet i kwestionariuszy oraz podczas spotkań konsultacyjnych. Celem tej formy konsultacji było poznanie opinii możliwie szerokiego grona interesariuszy. W wyniku konsultacji nie wniesiono uwag do diagnozy obszarów zdegradowanych i rewitalizacji, Spotkania konsultacyjne pozwoliły na włączenie się społeczności lokalnej w opracowanie Lokalnego Programu Rewitalizacji poprzez identyfikację obszarów wymagających przeprowadzenia procesu rewitalizacji, a także wyznaczenie celów i kierunków rewitalizacji i zaplanowanie konkretnych projektów rewitalizacji.
Ponadto, prowadzono szeroki wachlarz konsultacji, które udowadniają bardzo duży odbiór społeczny jak na gminę wiejską.

13.1. Spotkania konsultacyjne

Spotkania konsultacyjne odbywały się w budynku świetlicy wiejskiej w Wyrykach-Połód (Remiza Strażacka) dla sołectw: Suchawa, Adampol, Wyryki-Adampol, Wyryki-Połód, Wyryki-Wola, Wyryki-Kolonia i Lubień, które odbędzie się w dniu 22 czerwca 2017 r. oraz w dniu 23 czerwca w budynku Filii Gminnej Biblioteki Publicznej w Horostycie dla sołectw: Lipówka, Kaplonosy, Kaplonosy-Kolonia, Zahajki, Zahajki-Kolonia, Ignacew, Horostyta, Horostyta-Kolonia i Krzywowierzba.

Na spotkaniach przedstawiono cele i zasady procesów rewitalizacji w szczególności skoncentrowano się na zagadnieniach:

- Co to jest rewitalizacja i po co przygotowywany jest Lokalny Program Rewitalizacji,
- Które obszary gminy wymagają szczególnego zainteresowania,
- Jakie przedsięwzięcia powinny być zrealizowane w pierwszej kolejności,
- Skąd pozyskać środki finansowe na zaplanowane działania,
- Kto będzie realizował Program Rewitalizacji.

Spotkania składały się z dwóch części. W pierwszej części spotkania ekspert omówił teoretyczno – prawne kwestie związane z rewitalizacją oraz wyznaczeniem obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji. Druga część przybrała formę warsztatowo – dyskusyjną, której celem wysłuchanie potrzeb oraz sugestii mieszkańców i prowadzenie dyskusji.

- Dlaczego i jakie obszary zostały wyznaczone jako obszary zdegradowane i rewitalizacji,
- Jaka powinna być wizja obszaru rewitalizacji,
- Jakie działania powinny być zrealizowane na obszarze wyznaczonym do rewitalizacji.

W czasie spotkań ekspert omówił wyniki przeprowadzonej diagnozy gminy, wskazał które sołectwa znajdą się zgodnie z wynikami diagnozy w obszarze zdegradowanym, a które w obszarze rewitalizacji. Druga część przybrała formę warsztatowo - dyskusyjną, której celem było wysłuchanie potrzeb oraz sugestii mieszkańców i prowadzenie dyskusji. Rozmawiano m.in. na temat tego jaka powinna być wizja obszaru rewitalizacji oraz jakie działania powinny być zrealizowane na obszarze wyznaczonym do rewitalizacji. Na koniec spotkania zostały omówione fiszki projektowe złożone przez mieszkańców

Fot. 1. Pierwsze spotkanie konsultacyjne 22 czerwca 2017 r.

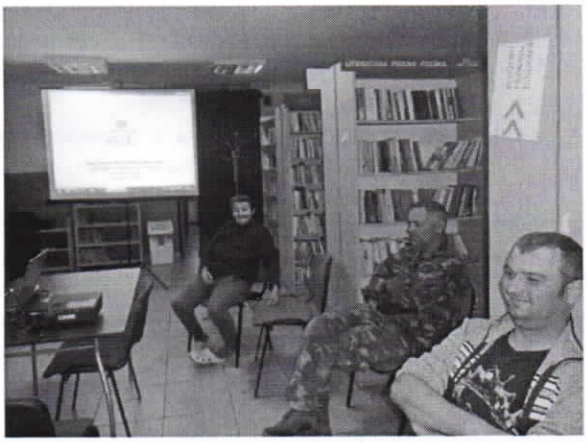

Fot. 2. Drugie spotkanie konsultacyjne 23 czerwca 2017 r.

14. PROCES STRATEGICZNEJ OCENY ODDZIAŁYWANIA PROGRAMU NA ŚRODOWISKO

Zgodnie z ustawą z dnia 3 października 2008 r. *o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko*[21] projekt niniejszego dokumentu zostanie skonsultowany z właściwym terytorialnie Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska, oraz Państwowym Wojewódzkim Inspektorem Sanitarnym, w celu ustalenia konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.
W związku z powyższym projekt dokumentu, wyszczególniający wszystkie planowane do realizacji inwestycje został przesłany obu tym organom z prośbą o opinię, obie instytucje stwierdziły brak konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.
Przygotowany Program nie wyznacza ram dla późniejszych realizacji przedsięwzięć, które mogłyby znacząco oddziaływać na środowisko.
Zaproponowane w Programie przedsięwzięcia przyczynią się do ograniczenia emisji szkodliwych substancji do środowiska (powietrza, ziemi wody), a tym samym wpłynie na ograniczenie emisji substancji zanieczyszczających środowisko. Inwestycje zapisane w Programie będą oddziaływać pozytywnie na środowisko, przyczyniając się do poprawy stanu powietrza, wód i ziemi w gminie. Jedynie w fazie ich realizacji możliwe jest wystąpienie negatywnych oddziaływań, przy czym będą to oddziaływania krótkotrwały, lokalny i odwracalny.

W celu ograniczenia występowania negatywnego oddziaływania na środowisko na etapie realizacji inwestycji, zostanie zastosowanych szereg działań zapobiegających:

- dobrze przemyślany wybór lokalizacji inwestycji (poza siedliskami przyrodniczymi, w istniejących strefach zurbanizowanych np. wzdłuż istniejących dróg publicznych, w terenach z istniejącą już zabudową)),
- stosowanie odpowiednich materiałów, rozwiązań technologicznych i technicznych, które są bezpieczne dla środowiska,
- selektywne gromadzenie powstających odpadów oraz przekazanie ich do unieszkodliwiania lub odzysku, dostosowanie terminów prac do okresu rozrodczego zwierząt (poza sezonem lęgowym ptaków, przygotowanie zastępczych miejsc lęgowych),
- stosowanie się do zapisów określonych w decyzjach administracyjnych, regulaminie utrzymania czystości i porządku w gminie oraz w przepisach prawnych przy realizacji poszczególnych przedsięwzięć,
- inwentaryzacja przyrodnicza w zakresie występowania gatunków chronionych przy przeprowadzaniu prac remontowych i termomodernizacyjnych, przez doświadczonego ornitologa i chiropterologa.

Ponadto, przed przystąpieniem do prac termomodernizacyjnych Wykonawca robót powinien opracować Informację Zasad Bezpieczeństwa i Ochrony Zdrowia przy Wykonywaniu Robót Budowlanych (tzw. Informacja BIOZ). Dokument ten określa prawidłowy sposób prowadzenia prac z zachowaniem wymagań ochrony środowiska, BHP oraz ogólne uwagi dotyczące zdrowia i bezpieczeństwa. Postępowanie zgodnie z Informacją BIOZ w sposób znaczący ograniczy ewentualne negatywne oddziaływanie na środowisko.

[21] Ustawa z dnia 3 października 2008 r. *o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko* (tj. - Dz.U. 2016 nr 0 poz. 353).

Spis tabel

Tabela 1. Podstawowe dane jednostek strukturalnych (sołectw) Gminy Wyryki za 2016 roku 18

Tabela 2. Lista wskaźników syntetycznych i cząstkowych 19

Tabela 3. Powody udzielania pomocy społecznej w Gminie Wyryki w latach 2012-2016 20

Tabela 4. Powody udzielania pomocy społecznej w sołectwach Gminy Wyryki w 2016 roku 23

Tabela 5. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) – Problemy społeczne 23

Przestępczość w sołectwach Gminy Wyryki w 2016 roku 25

Tabela 6. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) – Przestępczość 25

Tabela 7. Wyniki Sprawdzianu w klasie VI i Egzaminu gimnazjalnego w sołectwach Gminy Wyryki w 2016 roku 26

Tabela 8. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) - Poziom edukacji 26

Tabela 9. Poziom uczestnictwa w życiu publicznym w sołectwach Gminy Wyryki w 2016 roku 27

Tabela 10. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) - Poziomu uczestnictwa w życiu publicznym 27

Tabela 11. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON w Gminie Wyryki w latach 2012 – 2016 28

Tabela 12. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w Gminie Wyryki w 2016 roku 30

Tabela 13. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) - Przedsiębiorczość mieszkańców 30

Tabela 14. Ochrona przyrody i zagrożenia 31

Tabela 15. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) – Ochrona przyrody i zagrożenia 31

Tabela 16. Dostępność infrastruktury publicznej 33

Tabela 17. Wskaźnik syntetyczny (Ranking) - Dostępność infrastruktury publicznej 33

Tabela 18. Dostępność infrastruktury usług komunalnych i sieci teletechnicznych 35

Tabela 19. Wskaźnik syntetyczny (obliczenie) - Wyposażenie w sieciową infrastrukturę techniczną i teletechniczną 35

Tabela 20. Wyznaczenie obszarów zdegradowanych 37

Tabela 21. Wyznaczenie obszaru rewitalizacji 39

Spis Map

Mapa 1. Położenie Gminy Wyryki 7

Mapa 2. Mapa jednostek strukturalnych (sołectw)Gminy Wyryki 17

Mapa 3. Obszary zdegradowane i Obszary rewitalizacji Gminy Wyryki 40

Spis fotografii

Fot. 1. Pierwsze spotkanie konsultacyjne 22 czerwca 2017 r. 67

Fot. 2. Drugie spotkanie konsultacyjne 23 czerwca 2017 r. 67

Załączniki

1. Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Wyryki na lata 2017-2025.
2. Lista wskaźników syntetycznych i cząstkowych.

3. Fiszka Projektowa „Programu Rewitalizacji Gminy Wyryki" – wzór.
4. Lista wskaźników monitorujących na poziomie projektów i programu.